

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Zo scherp als een pijl: het verhaal van de Arrow Boys uit Oost-Oeganda Castelein, K.J.

Citation

Castelein, K. J. (2014). *Zo scherp als een pijl: het verhaal van de Arrow Boys uit Oost-Oeganda*. African Studies Centre, Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/24509>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License:

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/24509>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Zo scherp als een pijl

Het verhaal van de *Arrow Boys*
uit Oost-Oeganda

Afrika-Studiecentrum, Leiden

Zo scherp als een pijl

Het verhaal van de *Arrow Boys* uit Oost-Oeganda

Klaas J. Castelein

ASC Occasional Publication 18

Gepubliceerd door:

Afrika-Studiecentrum
Postbus 9555
2300 RB Leiden
asc@ascleiden.nl
www.ascleiden.nl

Kaartfoto: Een artistieke impressie van de strijd tussen militieleden van *Arrow* en guerrilla's van het *Lord's Resistance Army* (LRA) in Teso, een moerassige provincie in Oost-Oeganda. De militieleden aan de linkerkant zijn bewapend met halfautomatische geweren, terwijl één van hen dekking vuur geeft met een granaatwerper. De vluchtende rebellen aan de rechterzijde zijn herkenbaar aan hun dreadlocks, een handelsmerk van het LRA (batik van de in Teso woonachtige kunstenaar Robert Mukasa).

Kaarten: Nel de Vink (DeVink Mapdesign)

Foto's: Klaas J. Castelein, tenzij anders vermeld

Gedrukt door Ipskamp Drukkers, Enschede

ISBN: 978-90-5448-136-2

© Klaas J. Castelein, 2014

*Als we in een hinderlaag lopen worden we een echt front. Dit is een hinderla-
genoorlog. Op elke weg, op elk punt kan een front zijn. Je kunt dit land helemaal
door rijden en het er levend afbrengen en je kunt omkomen op de volgende me-
ter. Er zijn geen vaste regels, geen methodes. Alles hangt af van toeval en geluk.
Deze oorlog is één grote chaos. Niemand weet precies hoe de situatie is.*

Uitspraak van een combattant die deelnam aan de burgeroorlog in Angola
(Kapuściński, 1976: 119).

Inhoud

Lijst van kaarten, foto's en figuren	<i>viii</i>
Woord van dank	<i>ix</i>
Voorwoord	<i>1</i>
1 Noord en Zuid	<i>7</i>
2 De mislukte opstand van het UPA	<i>31</i>
3 Teso's keuze voor zelfverdediging	<i>48</i>
4 De uitwedstrijd van het LRA in Teso	<i>72</i>
5 De nalatenschap van <i>Arrow</i>	<i>93</i>
Chronologie	<i>105</i>
Register	<i>107</i>
Bibliografie	<i>117</i>
Orale bronnen	<i>125</i>
Noten	<i>127</i>

Kaarten, foto's en figuren

Kaarten

1. Overzichtskaart van Oeganda *xi*
2. Detailkaart van Acholiland en Lango *xii*
3. Detailkaart van Teso *xiii*
4. Taalkaart van Oeganda *xiv*

Foto's

1. Veldwerk in Noord-Oeganda 4
2. Vrijheid en stabiliteit voor iedereen? 13
3. Het godshuis van Auma's vader 16
4. Het treinstation in Mukura 36
5. Een kantoor van het UPC 38
6. De massagraven van Obalanga 50
7. Twee *Arrow*-strijders met een AK-47 57
8. *Arrow* krijgt steun uit bisschoppelijke hoek 62
9. Twee jonge *Arrow Boys* 77
10. Een *Arrow*-detachement in Wera 80
11. Het laatste wapenfeit van *Arrow* 82
12. Robert Adiamu 86
13. Dankbetuiging aan *Arrow* 96
14. *Amuka* 98

Figuren

1. Organogram van het LRA 18
2. Aantal gesneuvelde *Arrow*-militieleden (juni 2003 t/m januari 2004) 83

Woord van dank

Ik wil op deze plaats graag alle mensen bedanken die een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit boek. Allereerst gaat mijn dank uit naar de medewerkers van het Afrika Studiecentrum in Leiden. Zonder hen was deze publicatie niet mogelijk geweest. Dick Foeken heeft veel tijd in mijn manuscript geïnvesteerd en ik ben hem hiervoor erg erkentelijk. Graag wil ik ook Mieke Zwart en Nel de Vink bedanken voor het verzorgen van respectievelijk de layout en kaarten.

Feiko Postma van Instituut Blankestijn is vanaf het begin bij het schrijfproces betrokken geweest en ik dank hem voor zijn inhoudelijke en taalkundige commentaren. Mario Fumerton van Universiteit Utrecht heeft mij erg geholpen om mijn ideeën en bevindingen aangaande militie in een theoretisch raamwerk te plaatsen. Ik dank ook Lotje de Vries voor haar commentaar op mijn manuscript.

Daarnaast bedank ik Jorien Castelein voor het geven van waardevolle adviezen en Geert van der Zande voor het digitaal bewerken van mijn manuscript.

Victor Oloya is van groot belang geweest voor mijn veldwerk in Acholiland. Hij was niet alleen een hele kundige tolk, gids en contactpersoon, maar bovenal aangenaam gezelschap. Amos Emecu heeft veel tijd besteed aan het vertalen van Ateso-talige krantenberichten. Ik ben Fred Obala dankbaar voor het geven van waardevolle achtergrondinformatie. Edna Aheebwa heeft mij met veel geduld wegwijs gemaakt in Oeganda's vele talen en culturen.

Ik bewaar warme herinneringen aan de vaak geanimeerde gesprekken met mijn informanten. Met twee van hen, Robert Adiana en Betty Bigombe, heb ik een hele bijzondere band opgebouwd. Zij hebben veel van hun kostbare tijd voor mijn onderzoek vrijgemaakt.

Theo Hollander heeft veel van zijn kennis over Oeganda met mij gedeeld en met Gijs Opbroek maakte ik een onvergetelijke motortocht van Gulu naar Atiak. Dankzij de families Okot en Van Zanten voelde ik me snel op mijn gemak in Oeganda.

Verder wil ik mijn dierbare familie en schoonfamilie bedanken, in het bijzonder mijn ouders. Zij hebben mij altijd in alles gesteund, *tige tank foar alles!*

Leo Dijkman was niet alleen een belangrijke informant, vertaler en vriend; hij heeft mij ook gestimuleerd om mijn (onderzoeks)ervaringen in Oeganda op levensbeschouwelijke wijze te overdenken. Het doet mij veel pijn dat hij er niet meer is, maar ik ben blij dat ik hem heb mogen leren kennen.

Tot slot wil ik mijn lieve, attente en zorgzame vrouw Jackie bedanken voor al haar steun en geduld. Soms beschouwde zij het manuscript als een bijvrouw, maar ze bleef altijd achter mij staan. *Oli mukwano gwange owa namaddala.*

Klaas Castelein
Arnhem, januari 2014

Kaart 1 Overzichtskaart van Oeganda

Kaart 2 Detailkaart van Acholiland en Lango

Kaart 3 Detailkaart van Teso

Kaart 4 Taalkaart van Oeganda

De Nijl vormt min of meer een natuurlijke grens tussen de Niloten in Noord- en Oost-Oeganda en de Bantoes in Zuid- en West-Oeganda.

Voorwoord

In maart 2008 zette ik voor de eerste keer voet op Oegandese bodem. Een goedgemutste taxichauffeur bracht mij van de luchthaven in Entebbe naar een onderkomen in de hoofdstad Kampala. Het chaotische verkeer en de glinstering van de zon op het Victoriameer vochten om mijn aandacht. Ik studeerde *Conflict Studies & Human Rights* aan Universiteit Utrecht en was naar Oeganda gekomen om onderzoek te doen naar de rol van milities in de burgeroorlog van Noord-Oeganda (1986-2006). Eind jaren '80 was in Acholiland, een provincie in Noord-Oeganda, één van Afrika's meest beruchte guerrillagroepen ontstaan: het *Lord's Resistance Army* (LRA). Het LRA werd geleid door Joseph Kony en stelde onder meer te strijden voor een democratisch en federaal bestel in Oeganda. Hoewel Kony zich ook liet inspireren door de Bijbelse Tien Geboden, schond hij veelvuldig het Zesde Gebod 'Gij zult niet doden.'¹

Vanuit Zuid-Soedan terroriseerde Kony jarenlang de bewoners van Acholiland en de periferie van Lango, een andere provincie in Noord-Oeganda. Keer op keer brachten zijn beweeglijke strijders hun tegenstanders in verlegenheid. Al doende kreeg Kony de reputatie van een ongrijpbare en welhaast mythische krijgshoofd. Gedurende mijn verblijf in Oeganda kwam ik geregeld met dit beeld van Kony in aanraking. Zo ontmoette ik in Kampala een Oegandese conflictanalyticus van mijn generatie. Vol bewondering noemde hij Kony een 'genie', want had het LRA niet acht Guatemalteekse VN-soldaten in Congo gedood?²

Naarmate mijn veldwerk vorderde, kwam ik erachter dat deze zienswijze behoorlijk overtrokken was. Zo stuitte ik op een strategische blunder van Kony die sterk onderbelicht is gebleven in de literatuur over het LRA-conflict. Op 15 juni 2003 vielen Kony's guerrilla's Teso binnen, een provincie in Oost-Oeganda. De meeste bronnen leggen deze aanval uit als het zoveelste bewijs van Kony's veerkracht en onberekenbaarheid, maar vermelden daarbij niet dat het LRA zich nauwelijks kon handhaven in Teso. De bevolking van Teso richtte namelijk een milizie op, *Arrow Group* of *Arrow Boys* geheten, en deze strijdmacht bracht het LRA zware verliezen toe. Kony was kennelijk verslaanbaar en er kon wel degelijk een einde worden gemaakt aan de terreur van het LRA. Het verhaal van *Arrow*, zoals ik de milizie kortweg aanduid, liet mij niet meer los. Van augustus 2009 tot en met augustus 2011 werkte ik bij de Nederlandse Ambassade in Kampala, waardoor ik in mijn vrije tijd het onderzoek naar *Arrow* kon voortzetten. Dit boek is dus het resultaat van een onderzoeksperiode die zich uitstrekt over enkele jaren.

Ik richt mij op het onbeantwoorde vraagstuk *waarom* Kony in Noord-Oeganda twee decennia lang zijn dodelijke spel kon spelen, terwijl de invasie van het LRA in Teso beperkt bleef tot een gewelddadig intermezzo.³ Voor de lezer zal duidelijk worden dat Teso's conflictdynamiek zich beter leende voor het voeren van een zogeheten contra-guerrilla tegen het LRA. In het eerste hoofdstuk wordt het ontstaan en verloop van het LRA-conflict uiteengezet, zodat duidelijk wordt waarom de burgeroorlog in Noord-Oeganda zich 20 jaar voortsleepte. Het tweede hoofdstuk behandelt een duistere episode uit Teso's recente verleden, welke van grote invloed was op zowel de mobilisatie als vechtcapaciteit van *Arrow*. In het derde hoofdstuk wordt Teso's mobilisatieproces geanalyseerd: hoe werden burgers aangespoord om zich aan te melden bij *Arrow*? Het vierde hoofdstuk beschrijft de strijd tussen het LRA en *Arrow*, waardoor duidelijk wordt dat LRA-strijders in Teso werden geconfronteerd met een ander type oorlog dan in Noord-Oeganda. Tenslotte wordt gekeken naar de nalatenschap van *Arrow* en het verdere verloop van het LRA-conflict.

Laat ik nu eerst het begrip 'militie' definiëren om duidelijkheid te verschaffen over de manier waarop ik deze term gebruik. Het Van Dale-woordenboek spreekt kortweg over een 'ongeregelde groep militairen', maar de praktijk blijkt een stuk lastiger. De meest uiteenlopende groepen hebben het containerbegrip 'militie' toegewezen gekregen, van jeugdbendes en knokploegen tot doodseskaders en rebellenlegers. Ik gebruik de term 'militie' op een manier die erg lijkt op de definitie van een kenner op het gebied van paramilitair geweld in Latijns-Amerika, te weten een groep burgers die verbonden is aan de Staat en in een bepaald gebied taken van de Staat, zoals veiligheidsvoorziening, op zich neemt.⁴

Het was geen gemakkelijke opgave om de opkomst en het succes van *Arrow* te reconstrueren. Om te beginnen is Oeganda in veel opzichten een orale samenleving. Het verleden wordt op fragmentarische en selectieve wijze herinnerd en dergelijke herinneringen veranderen na verloop van tijd en worden beïnvloed door iemands persoonlijke belangen en etnische, politieke, regionale en religieuze achtergrond. Daarom zal ik zoveel mogelijk iemands verhaal staven met zowel andere orale bronnen als schriftelijke bronnen, waaronder krantenartikelen, publicaties van onder anderen academici, journalisten en hulporganisaties, legerarchieven, inlichtingenrapporten, ongepubliceerde manuscripten en fotocollecties. Sommige bronnen zijn niet eerder gehoord of bekeken en vormen een schat aan informatie. Indien ik stuit op tegenstrijdige visies, worden de verschillende versies van de waarheid gepresenteerd.

In het veld kreeg ik niet alleen te maken met tegenstrijdige en onvolledige interpretaties van het verleden. Ik kwam er ook achter dat milities, zo ook *Arrow*, een politiek gevoelig thema waren. Het was daarom van groot belang toestem-

ming te krijgen van de plaatselijke autoriteiten, zodat ik de kans verkleinde om in lastige dan wel gevaarlijke situaties terecht te komen. Als student overhandigde ik een introductiebrief van mijn universiteit aan een belangrijk politiek en militair leider in Gulu, een middelgrote provinciestad in Acholiland.⁵ Nadat hij zijn handtekening en stempel op het document had geplaatst, kreeg ik gemakkelijker toegang tot andere bronnen en informanten. Gedurende mijn tweede verblijf in Oeganda maakte ik gebruik van een introductiebrief van de Ambassade en ditmaal gaf een brigadegeneraal van de Oegandese landmacht zijn toestemming. Opnieuw versoepelde een dergelijke autorisatie processen als kennismaking en netwerken.⁶ Verder hielp mijn uiterlijk op twee manieren mee. Dankzij mijn blanke huidskleur werd ik beschouwd als een buitenstaander, waardoor ik makkelijker het vertrouwen van Oegandezen won, omdat zij mij niet verdachten van betrokkenheid bij één van de conflictpartijen. Daarnaast ben ik een man en in een machosamenleving als Oeganda worden mannen vaak sneller serieus genomen en geholpen. Desondanks vormden mijn introductiebrieven en uiterlijke kenmerken geen garanties voor succes. Toen ik in april 2008 enkele actieve militieleden in Acholiland had geïnterviewd, verbood een legerwoordvoerder mij persoonlijk om meer militieleden in actieve dienst te benaderen. Kortom, soms kon ik door het onvrije klimaat niet de onderste steen boven krijgen.

Uiteraard werd ik tijdens mijn veldwerk ook geconfronteerd met een taalbarrière, want niet al mijn informanten waren het Engels machtig. Met name (gedemobiliseerde) militieleden in afgelegen streken hadden weinig onderwijs genoten en spraken vaak één of meerdere Afrikaanse talen. Ik zag het als een uitdaging om tolken te vinden die niet alleen het Engels en de plaatselijke taal voldoende beheersten, maar die ook een zekere mate van politieke neutraliteit uitstraalden. Mijn onderzoeksonderwerp was immers een politiek gevoelig thema en mijn informanten moesten vrijuit kunnen praten over hun ervaringen en inzichten. Een tolk moest dus niet alleen zorgvuldig de bewoordingen van mijn informanten kunnen vertalen, hij moest ook benaderbaar zijn en het ijs kunnen breken. Ook wanneer een interview in het Engels werd afgenomen, moest ik waakzaam blijven dat de antwoorden van mijn informanten correct werden geïnterpreteerd. In Oegandees Engels, door sommige mensen spottend '*Uglish*' genoemd, kunnen bepaalde woorden soms een andere betekenis hebben dan in gestandaardiseerd Engels. Zo kan een Oegandees met de term *soldier* zowel een 'regeringssoldaat', 'rebel' of 'bewaker' bedoelen. Het was dus

Foto 1 Veldwerk in Noord-Oeganda

Mijn onderzoekswerkzaamheden werden soms ook belemmerd door de gebrekkige infrastructuur. Na zware regenval waren delen van de weg tussen Gulu en Atiak onbegaanbaar geworden. Op deze foto loopt Victor Oloya, mijn tolk en regelaar, met onze motorfiets om een modderpoel heen. Op dezelfde dag zouden we het pad kruisen van een cobra (mei 2008).

zaak om zo vertrouwd mogelijk te raken met het taalgebruik en de politieke en culturele gevoeligheden van mijn informanten.

In dit verhaal passeren tal van Engelstalige en Afrikaanse benamingen en begrippen de revue. Ik heb ervoor gekozen om de oorspronkelijke terminologie te gebruiken. Aan de ene kant bevordert deze keuze de authenticiteit van het verhaal en aan de andere kant kon in sommige gevallen geen geschikte vertaling in het Nederlands worden gevonden. Waar nodig – én mogelijk – worden passende vertalingen in het Nederlands geboden. Dergelijke vertalingen zijn tot stand gekomen met behulp van mijn talenkennis, inbreng van tolken en gangbare vertalingen uit de Nederlandstalige media en literatuur. Het is goed mogelijk dat niet iedere lezer bekend is met de afkortingen, actoren en historische thema's die worden besproken. Daarom is achterin het boek een chronologie en register opgenomen, waarin de belangrijkste gebeurtenissen en meest voorkomende personen en begrippen zijn vermeld. Voorin staan vier kaarten die de belangrijkste ontwikkelingen in het verhaal weergeven.

Noord en Zuid

Wanneer twee olifanten vechten, heeft het gras daar het meest onder te lijden.

Gezegde uit het Kiswahili

Britten, Bantoes en Niloten

De strijd tussen *Arrow* en het LRA in Teso was het resultaat van een reeks geweldsgolven die Oeganda doorliep vanaf de dekolonisatie. Op 9 oktober 1962 werd het land zonder slag of stoot onafhankelijk, maar de postkoloniale periode kwam in het teken te staan van geweld. Deze gewapende conflicten voerden grotendeels terug op het Britse koloniale beleid. Eind 19^e eeuw maakten de Britten van het huidige Oeganda een zogenaamd protectoraat. De Nijl doorsneed hun creatie diagonaal vanaf het Victoriameer naar het noordwesten en vormde ruwweg een grens tussen twee taalfamilies. In Noord- en Oost-Oeganda woonden vooral Nilotische volkeren, terwijl Zuid- en West-Oeganda hoofdzakelijk door Bantoe-sprekende bevolkingsgroepen werden bevolkt.¹ Er was echter niet alleen sprake van een taalgrens; beide gebieden verschilden ook sterk in politieke cultuur. In het Bantoe-talige zuiden en westen waren voor de komst van de kolonisator verschillende proto-staten ontstaan, waaronder het koninkrijk van de Baganda. Aan het hoofd van dit hiërarchische koninkrijk stond een *Kabaka* ('koning') en hij beschikte over een gelaagd ambtenarenapparaat. De Nilotische samenlevingen, waartoe ook Acholiland en Teso behoorden, kenden daarentegen geen gecentraliseerde machtsstructuren en waren meer egalitair van karakter.²

Onder het motto 'verdeel en heers' versterkten de Britten de bestaande perceptie dat Bantoes in 'meer geordende' gemeenschappen leefden, terwijl Niloten 'primitief' en 'wild' waren. Bantoes waren dus geschikter voor bestuursfunc-

ties en de 'krijgsmachtige' Niloten konden beter dienen in de *King's African Rifles* (KAR), een Brits koloniaal regiment in Oost-Afrika. Tot op de dag van vandaag projecteren Oegandezers vooroordelen op elkaar die gedurende de koloniale periode een eigen leven gingen leiden. Sommige Bantoes beschouwen Niloten als 'onbehouwen' en noemen hen spottend *banyanya* ('barbaren') of *badugudugu* ('zij die een onverstaanbare taal spreken').³ Overigens moet worden gezegd dat etniciteit in Oeganda een rekbaar begrip is en dat niet iedereen zich op dezelfde wijze identificeert met een etnische groepering. Door vermenging en migratie zijn etnische scheidslijnen tegenwoordig minder scherp, maar tegenstellingen tussen met name Nilotische en Bantoe-sprekende gemeenschappen zijn nog altijd aanwezig.

Obote en de koning

Toen Oeganda in 1962 zijn onafhankelijkheid verkreeg, werd *Kabaka* Edward Frederick Muteesa II de eerste president van het land. Eigenlijk fungeerde hij als ceremonieel staatshoofd, want minister-president Milton Apollo Obote had de werkelijke macht in handen. Obote was afkomstig uit Lango en behoorde tot de Langi, een Nilotische bevolkingsgroep. Deze constructie kwam voort uit een coalitie tussen *Kabaka Yekka* ('de koning boven alles') en het door Obote geleide *Uganda People's Congress* (UPC). *Kabaka Yekka* was een monarchistische beweging in Buganda, het koninkrijk van de Baganda, en genoot vooral aanhang onder anglicaanse Baganda. Het UPC was een politieke partij van quasisocialistische signatuur en ontving vooral steun van anglicanen in Noord- en Oost-Oeganda. Tegenstanders van het UPC dreven de spot met het anglicaanse imago van deze partij en graptten dat haar afkorting stond voor *United Protestants of Canterbury*, aangezien het hoofd van de anglicaanse kerk zetelt in Canterbury.⁴

Het samenwerkingsverband tussen *Kabaka Yekka* en het UPC was geen lang leven beschoren. Obote verlangde naar alleenheerschappij en op 24 mei 1966 gaf hij bevel aan het leger om Muteesa's paleis te omsingelen. De lijfwachten van de *Kabaka* waren uitgerust met hopeloos verouderde geweren, maar boden hartstochtelijk weerstand. Het leger was hierop genoodzaakt om versterkingen op te trommelen en slaagde erin het verzet te breken. Een tropische regenbui stelde Muteesa in staat om onopgemerkt over de paleismuur te klimmen. Hij wist via Burundi te ontkomen naar het land van de voormalige kolonisator, waar Buganda's trots op 22 november 1969 stierf in ballingschap. Naar aanleiding van de belegering van het paleis kwam het in Buganda tot gewelddadige confrontaties tussen koningsgezinde Baganda en het leger, waarbij meer dan 2.000 mensen omkwamen.⁵ Met de afschaffing van het *Kabakaschap* in 1966 maakten

Obote en zijn UPC zich tot aartsvijand van de Baganda, hetgeen hen later duur zou komen te staan.⁶

Het schrikbewind van Amin

Majoor-generaal Idi Amin Dada, een oudgediende uit de KAR, pleegde op 25 januari 1971 een staatsgreep, waardoor Obote het veld moest ruimen. Ironisch genoeg had Amin in opdracht van Obote in 1966 Muteesa's paleis belegerd. Amin bleek minstens even dictatoriaal als zijn voorganger en met name de Acholi en Langi, twee Nilotische bevolkingsgroepen in Noord-Oeganda, moesten het ontgelden tijdens Amins terreurbewind. Beide gemeenschappen domineerden sinds de koloniale tijd het leger en onder Obote, zelf afkomstig uit Noord-Oeganda, was deze situatie hetzelfde gebleven. Obote presenteerde zich aan de buitenwereld als een vurig panafrikanist, maar in zijn binnenlandse politiek vierde etnische verdeeldheid hoogtij. In 1971 telde het Oegandese regeringsleger 8.500 manschappen, waarvan 4.300 soldaten tot de Acholi behoorden en 1.300 tot de Langi.⁷ Amin kwam echter uit West Nijl, een provincie in Noordwest-Oeganda, en beschouwde de Acholi en Langi als een bedreiging, omdat zij hadden behoord tot Obote's clientèle.⁸

Tanzania en Kenia groeiden inmiddels uit tot toevluchtsoorden voor Amins tegenstanders. In Tanzania ontstonden *Kikoosi Maalum*, Kiswahili voor 'Speciale Eenheid', en het *Front for National Salvation* (FRONASA). De Oegandese ballingengemeenschap in Tanzania was hopeloos verdeeld langs etnische scheidslijnen. *Kikoosi Maalum* bestond met name uit Acholi en Langi en werd geleid door Obote. Yoweri Kaguta Museveni voerde FRONASA aan en genoot vooral aanhang onder Bantoes uit West- en Zuid-Oeganda. Museveni was afkomstig uit Nkore, een provincie in Zuidwest-Oeganda, en behoorde tot de Bantoesprekende Banyankore. De *Save Uganda Movement* (SUM) opereerde vanuit Kenia, maar op beduidend kleinere schaal dan *Kikoosi Maalum* en FRONASA. In tegenstelling tot de twee verzetsgroepen in Tanzania had de SUM geen sterk etnisch profiel.

In 1972 achtte Obote de tijd rijp voor een invasie. Hij verwachtte dat een dergelijke operatie zou leiden tot een revolutionaire kettingreactie onder de Oegandese bevolking. Op 16 september 1972 vielen 1.300 manschappen van *Kikoosi Maalum*, versterkt met 40 FRONASA-strijders, vanuit Tanzania het zuiden van Oeganda binnen. De inval liep uit op een fiasco. Om te beginnen was de operatie in logistiek opzicht slecht voorbereid. Daarnaast werd *Kikoosi Maalum* door de plaatselijke Baganda-bevolking niet binnengehaald als een bevrijdingsmacht, maar als een vijand. In de ogen van de Baganda had Obote hun eeuwenoude koninkrijk ontheiligd en de Baganda maakten samen met Amins soldaten enthousiast jacht op Obote's guerrilla's. De strijders van *Kikoosi Maalum* ope-

reerden in een onbekend terrein en konden zich moeilijk oriënteren in Zuid-Oeganda's wirwar van bossen, moerassen en bananenplantages. Zij konden ook niet opgaan in de plaatselijke bevolking, omdat zij geen Luganda, de taal van de Baganda, spraken. In drie dagen tijd waren van de 1.300 strijders maar liefst 453 gevangengenomen of gedood.⁹ De mislukte invasie van september 1972 toonde aan hoe belangrijk de samenwerking was tussen regering en bevolking in het bestrijden van guerrilla's.

In 1978 overspeelde Amin echter zijn geluk. Hij had een vijand van buitenaf nodig om de aandacht af te leiden van de binnenlandse misère. Amin viel Tanzania binnen, maar deze zet pakte noodlottig uit voor zijn presidentiële carrière. Het Tanzaniaanse leger en diens Oegandese bondgenoten – *Kikoosi Maalum*, FRONASA en de SUM – liepen in een razendsnel tempo Amins militairen onder de voet. Amin ontvluchtte het land en overleed op 16 augustus 2003 in Saoedi-Arabië. Zijn schrikbewind kostte aan naar schatting een half miljoen Oegandezers het leven.¹⁰ Met het wegvallen van een gezamenlijke vijand verscherpte de tegenstelling tussen het Nilotische noorden en oosten en het Bantoe-sprekende zuiden en westen. Dit schisma bereikte een hoogtepunt in de jaren 80 toen een nieuwe geweldsgolf Oeganda overspoelde.¹¹

De bushoorlog in de Luweero-driehoek

Na Amins vlucht volgde er in Oeganda een periode van binnenlandse onrust. In december 1980 werden er verkiezingen gehouden en Obote slaagde er voor een tweede keer in om de staatsmacht naar zich toe te trekken. Op 11 december 1980 riep hij zich uit tot president.¹² Museveni beschuldigde Obote van verkiezingsfraude. Museveni, de voormalig leider van FRONASA, had zelf deelgenomen aan de verkiezingen en legde zich niet neer bij de situatie. Hij vormde opnieuw een verzetsbeweging, waarvan de militaire en politieke tak respectievelijk *National Resistance Army* (NRA) en *National Resistance Movement* (NRM) heetten. Op 6 februari 1981 begon Museveni zijn opstand tegen Obote's regime in Kabamba, een plaatsje in Buganda waar zich een wapenarsenaal bevond. Volgens de overlevering overvielen ongeveer 40 strijders, waarvan slechts 27 gewapend, de wapenopslagplaats. De gedurfde aanval behaalde niet het beoogde effect, want de overvallers slaagden er niet in om de bewaking uit te schakelen.¹³ Desondanks had Museveni zijn visitekaartje afgegeven aan Obote en een vijfjarige bushoorlog volgde. Hoewel het NRA niet beschikte over een uitvalsbasis in het buitenland en ook niet hoefde te rekenen op noemenswaardige steun van een buitenlandse mogendheid, veroverde het op 26 januari 1986 de hoofdstad Kampala.

De overwinning van het NRA kan in grote lijnen worden teruggevoerd op twee cruciale aspecten. Ten eerste koos het NRA ervoor om zijn guerrillastrijd te

beginnen in de Luweero-driehoek, een dichtbeboste regio in Buganda. De plaatselijke boeren, meerendeels Baganda, hadden sinds de crisis van 1966 een rekening te vereffenen met Obote. Museveni's verzetsbeweging beloofde op impliciete wijze het *Kabakaschap* te herstellen en deze belofte bleek een krachtige mobilisatiefactor.¹⁴ Daarop aansluitend lag Luweero dichtbij Kampala, hét politieke en economische zwaartepunt van Oeganda. De guerrillaoorlogen die na Museveni's machtsovername uitbraken, zoals het LRA-conflict, speelden zich af in de periferie van het land en wisten nooit Oeganda's meest omvangrijke bevolkingsgroep, de Baganda, als geheel te mobiliseren.¹⁵

Naast de factor Buganda droeg de onderlinge verdeeldheid binnen het *Uganda National Liberation Army* (UNLA), het regeringsleger van Obote, bij aan Museveni's zege. Generaal Tito Okello, een Acholi die als kolonel in 1972 de mislukte invasie van *Kikoosi Maalum* had geleid, pleegde op 27 juli 1985 een coup, waardoor voor de tweede keer een einde kwam aan het bewind van Obote. Laatstgenoemde week uit naar het buitenland en overleed op 10 oktober 2005 aan een niercomplicatie in een Zuid-Afrikaans ziekenhuis. Museveni en Okello tekenden vervolgens op 17 december 1985 een vredesverdrag in de Keniaanse hoofdstad Nairobi, maar dit weerhield Museveni er niet van om door te stoten naar Kampala. Museveni's schending van de Vrede van Nairobi ging de geschiedenisboekjes in als de '*Nairobi peace jokes*' en tot op de dag van vandaag voelen veel Acholi zich hierover verbolgen. Op een meidag in 2008 sprak ik met een prominente Oegandese conflict- en mensenrechtenverslaggever op een hotelterras in het stadscentrum van Kampala. Hij omschreef de '*Nairobi peace jokes*' als een beslissend moment: 'De Acholi hebben Museveni sindsdien getrouwd.' Een vertrouwensbreuk tussen Museveni en de Acholi was geboren.

De strijd verplaatst zich naar Noord-Oeganda

Met Museveni's inname van Kampala kwam er eindelijk een einde aan de verschrikkelijke bushoorlog in Luweero, waarbij minstens 300.000 mensen waren omgekomen.¹⁶ Aanvankelijk wilden veel mensen geloven dat Museveni het type leider was dat een streep kon zetten onder de gruwelheden van zijn lugubere voorgangers en kon het Oeganda na Obote en Amin nóg slechter vergaan? Terwijl de Koude Oorlog, met zijn tegenstelling tussen het kapitalistische Westen en het communistische Oostblok, de wereldpolitiek beheerste, verkondigde Museveni na de inname van Kampala: 'De NRM is niet voor het Westen, noch voor het Oosten, maar voor Oeganda.' Verder benadrukte hij stellig dat zijn regering 'niet zomaar een wisseling van de wacht' betrof. De NRM presenteerde een tienpuntenprogramma, waarin zij structurele verbeteringen beloofde en stelde te zullen afrekenen met Oeganda's koloniale en dictatoriale erfenis.¹⁷

Niet voor niets was het partijlogo van de NRM een gele bus die de Oegandezen naar een zonnige toekomst reed.

De machtsovername door Museveni luidde dus een veelbelovend tijdperk in en dit kwam tot uiting in het lied *Ogenda wa?* ('Waar ga je heen?') van de Luganda-talige volkszanger Philly Lutaaya. Met trillende stem riep hij de Oegandezen in het buitenland op om terug te keren naar Kampala nu het leven eindelijk was genormaliseerd. Maar in vergelijking met Buganda nam de onveiligheid in Noord-Oeganda *vanaf* 1986 juist toe. Duizenden voormalige UNLA-soldaten vluchtten namelijk naar hun geboortestreken, waar zij verschillende rebellen-groepen oprichtten. Zo ontstonden in Acholiland het *Uganda People's Democratic Army* (UPDA) en de *Holy Spirit Movement* (HSM), waaruit het latere LRA voortkwam.

Het Acholiland van 1986 leende zich goed voor een gewapende opstand. De Acholi hadden zowel hun redenen als de militaire middelen om de wapens op te nemen tegen de nieuwe regering. Had Museveni niet hun president Okello bedrogen en de Vrede van Nairobi geschonden? Bovendien gedroeg het NRA zich wraakzuchtig en ongedisciplineerd en maakte het zich schuldig aan geweld, diefstallen en moord.¹⁸ Zo slachtten regeringssoldaten van het 35ste Bataljon op 19 augustus 1986 meer dan 40 Acholi af in Namukora, het geboortedorp van de verjaagde president Tito Okello. Tegelijkertijd maakten duizenden veedieven uit Karamoja, een provincie in Noordoost-Oeganda, van het ontstane machtsvacuum gebruik en ondernamen zij strooptochten door Acholiland, waarbij zowel runderen, geiten en schapen als potten, pannen en meel geroofd werden. Hierdoor stortte het sociaal-economische fundament van de Acholi volledig in. De teruggekeerde UNLA-soldaten brachten wapentuig met zich mee en het is niet verbazingwekkend dat de gemarginaliseerde Acholi kozen voor gewapend verzet.¹⁹

Op 29 augustus 1986, tien dagen na het drama in Namukora, ontketende het UPDA zijn gewapende rebellie tegen de nieuwbakken president. Nabij de Soedanese grens liepen UPDA-rebellen een observatiepost van het NRA onder de voet. Het UPDA werd geleid door Odong Latek, een oudgediende uit het UNLA, en bestond uit verscheidene brigades die min of meer onafhankelijk van elkaar opereerden. Het UPDA slaagde erin om controle uit te oefenen over het platteland in Acholiland, maar kon niet de provinciestedjes Gulu en Kitgum innemen. Toen na verloop van tijd duidelijk werd dat het UPDA niet bij machte was om het NRA te verslaan, gingen sommige UPDA-rebellen over tot het terroriseren en plunderen van de boerenbevolking.²⁰

Foto 2 Vrijheid en stabiliteit voor iedereen?

De NRM presenteert zich graag als een brenger van uhuru (Kiswahili voor 'vrijheid') en stabiliteit, maar vooral mensen in Noord-Oeganda hebben hiervan weinig gemerkt (april 2010).

Auma en de Heilige Geest

Het UPDA belandde op een dood spoor en kreeg er een concurrent bij in de vorm van de HSM. Deze rebellenbeweging werd geleid door de jonge Alice Auma en bestond in het begin hoofdzakelijk uit overgelopen UPDA-rebellen. Spoedig sloten ook boeren, schoolkinderen, studenten, docenten, zakenlieden en vrouwen zich aan en op haar hoogtepunt telde Auma's rebellenbeweging maar liefst 7.000 tot 10.000 manschappen.²¹ Wie was deze Auma en waarom voelden veel mensen zich tot haar aangetrokken? Auma was een visverkoopster uit Awere, een dorpje ten noordwesten van Gulu, en verkondigde te zijn bezeten door een geest van een Italiaanse soldaat genaamd *Lakwena* ('boodschapper'). *Lakwena* was een christelijke geest en werd beschouwd als een manifestatie van de Heilige Geest. Daarnaast sprak een reeks geesten uit andere landen via Auma. Zij greep overduidelijk terug op zowel het christendom als op de Afrikaanse traditie van voorouderverering, waarbij een voorouderlijke geest via een medium zijn of haar nazaten adviseert en de juiste weg wijst. Auma's messiaanse imago sloeg erg aan bij de wanhopige Acholi die hun wereld ineen zagen storten. Auma bood verklaringen en oplossingen voor hun problemen en be-

loofde het land te bevrijden van al het kwaad. Hierin school haar aantrekkingskracht.²²

Binnen de HSM was weinig tot geen ruimte voor conventionele guerrilla tactieken. Het was bijvoorbeeld verboden om dekking te zoeken; dit zou immers een diskwalificatie vormen van de beschermende krachten van de Heilige Geest. Auma's krijgers smeerden zich in met zogeheten *moo yaa*, een olie gewonnen uit de noten van de heilige boterboom, en gooiden met stenen naar de vijand. Zij geloofden dat de *moo yaa* hen beschermde tegen vijandelijke kogels en dat de geworpen stenen als granaten zouden exploderen.²³ Auma's gebruik van bovennatuurlijke elementen, zoals *moo yaa* en steengranaten, was voor een deel terug te voeren op de beginselen van asymmetrische oorlogvoering. Dit militaire concept verwijst naar de praktijk waarbij de zwakste partij, in dit geval de HSM, de sterkere vijand bestrijdt met geheel andere middelen en methoden dan waarop deze is ingesteld. Auma compenseerde haar gebrek aan militaire middelen door een beroep te doen op haar bovenmenselijke krachten en dit joeg sommige regeringssoldaten de stuipen op het lijf.

In het begin wierp Auma's gebruik van asymmetrische oorlogvoering zijn vruchten af. Na eerst te hebben geopereerd in Acholiland en Lango, ondernamen enkele duizenden HSM-rebellen een spectaculaire veldtocht langs de Oost-Oegandese provincieplaatsen Soroti, Kumi, Mbale en Tororo. In Iyolwa, een dorpje in het district Tororo, leverden de HSM en het NRA slag van 12 tot en met 14 oktober 1987. Volgens het NRA verloor Auma in Iyolwa 202 manschappen. De lijken werden ondergebracht in een massagraf nabij Iyolwa's basisschool en tot op heden gelooft de plaatselijke bevolking dat op deze locatie geesten rondwaren.²⁴ Hannington Etyang, zelf afkomstig uit het district Tororo, vocht als regeringssoldaat in Iyolwa en zijn relaas maakte duidelijk welke uitwerking Auma's psychologische oorlogvoering had én heeft op haar tegenstanders. Tot op de dag van vandaag bleek Etyang heilig overtuigd van Auma's krachten: '*Lakwena* was een hele sterke geest. Ik zag met eigen ogen hoe gele stenen veranderden in granaten! We [het NRA] trokken ons terug, want wat konden we anders?'

Dezelfde dag besprak ik met Robert Adiamo, een voormalig inlichtingen officier van Arrow, Etyangs verklaring voor de terugtocht van het NRA te Iyolwa. Adiamo grijnsde: 'De *Lakwena's* [HSM-rebellen] gooiden inderdaad stenen naar de vijand, maar wie zegt dat daar geen echte granaten tussen zaten? Kun jij onder chaotische omstandigheden vaststellen hoeveel projectielen naar je worden geworpen en hoeveel daarvan daadwerkelijk ontploffen?' Zijn repliek was een aannemelijke verklaring waarom de HSM met minimale middelen haar tegenstanders angst inboezemde.

Op 25 oktober 1987 rechtte het NRA de rug en de stormloop van Auma's volgelingen liep stuk in de moerassen van Magamaga. Dit plaatsje ligt in Busoga, een provincie in Zuidoost-Oeganda, en ligt op minder dan 100 kilometer afstand van Kampala. Magamaga herbergde een wapendepot waar de HSM haar oog op had laten vallen. Het NRA beweerde 100 HSM-rebellen te hebben neergemaaid.²⁵ Eind maart 2008 ontmoette ik in Kampala een NRA-veteraan die had deelgenomen aan het gevecht bij Magamaga. Hij grinnikte: 'We [het NRA] lieten ze [de HSM] binnen vuurbereik komen. Toen gaven we ze de volle laag! Hun magie werkte niet, ze vielen bij bosjes!' Na ruim 1.000 kilometer was er eindelijk een einde gekomen aan de kruistocht van Auma en zij vluchtte via Tororo naar Kenia. Auma keerde niet levend terug naar haar geboorteland en overleed op 17 januari 2007 in een vluchtelingenkamp in Noordoost-Kenia.

Na Auma's nederlaag bij Magamaga viel de HSM uiteen in verschillende splintergroepen. Severino Lukoya, Auma's vader, probeerde in het district Kitgum (Oost-Acholiland) de rebellie van zijn dochter nieuw leven in te blazen, terwijl Joseph Kony de restanten van de HSM hergroepeerde in het district Gulu (West-Acholiland). Kony was toen een ongeletterde twintiger en kwam net als Auma uit Awere, waardoor sommige mensen meenden dat hij haar neef was.²⁶ In Lukoya's beleving vormden hij, Auma en Kony een heilige drie-eenheid. Lukoya, van origine een meubelmaker, liet zich 'God de Vader' noemen en Kony en Auma figureerden respectievelijk als de Zoon en de Heilige Geest. Lukoya bouwde een schare van zo'n 2.000 mannen en vrouwen op, maar met zijn goddelijke krachten bleek het wel mee te vallen: op 26 juli 1989 gaf hij zich over aan de plaatselijke autoriteiten in Gulu.²⁷

Begin april 2008 ontmoette ik Lukoya in een sloppenwijk in Gulu om de ondergang van de HSM te bespreken. Op deze locatie gaf hij leiding aan de *New Jerusalem Temple*, een obscuur geloofsgenootschap dat elementen van het christendom, de islam en het spiritisme van de Acholi omarmde. Een kruis, sterren en een halve maan sierden de muren van Lukoya's godshuis en op tafel lagen een Bijbel en een Koran. De vader van Auma nam mij aandachtig op en terwijl ik zijn blik probeerde te peilen, merkte hij goedkeurend op dat ik voorzien was van een goede geest. Voordat ik hem kon vragen wat hij hiermee bedoelde, klonk het genoegzaam dat mijn komst hem niet verbaasde. 'Een maand geleden droomde ik dat een blanke mij binnenkort zou bezoeken,' glimlachte hij. De voormalig rebellenleider maakte een psychotische indruk en bleek zijn groothedswaan te hebben behouden: 'Ik ben de berg, ik ben het dier, ik ben drie in één! Ik heb de *Lakwena* naar de mensheid gestuurd, zoals ik eerder Jezus Christus heb gezonden.' Volgens Lukoya was de HSM verslagen, omdat er zondaars actief waren in deze rebellenbeweging. Hierop trok de Heilige Geest Zijn steun

Foto 3 Het godshuis van Auma's vader

Lukoya, de vader van Auma, zette zonder succes de strijd van de HSM voort. Nog altijd ziet hij zichzelf graag als een spiritueel leider. Hij geeft leiding aan een klein geloofsge-nootschap in Gulu (april 2008).

aan de HSM terug, aldus Lukoya. Hij presenteerde zich nog altijd als de erfge-naam van Auma's spirituele krachten, maar toen Lukoya aan het einde van ons gesprek om beltegoed bedelde, bleek 'God de Vader' afhankelijk te zijn van een aardse factor als mijn portemonnee.

Hoe kan Auma's nederlaag te Magamaga op een bevredigende manier wor-den uitgelegd? De verklaring dient te worden gezocht in de superieure bewape-ning van het NRA en de houding van de Basoga, Busoga's autochtone bevolking, ten opzichte van de volgelingen van Auma. De HSM slaagde erin om rebellen te rekruteren onder de Nilotische volkeren in Acholiland, Lango, Teso en Tororo. Deze Noord- en Oost-Oegandese bevolkingsgroepen waren voormalige bolwer-ken van het UPC en bleken ontvankelijk voor de rebellie van de HSM. Auma slaagde er echter niet in om de burgerbevolking in het Bantoe-sprekende en NRM-gezinde Busoga voor zich te winnen. Deze provincie lag ingeklemd tussen het Victoria- en het Kyogameer en vormde sinds lange tijd een doorgangs- of vestigingsgebied voor migranten, maar voor de HSM bleef de deur dicht. De Ni-lotische achtergrond van Auma's volgelingen herinnerde de Basoga namelijk aan de gruweldaden van Obote's soldaten. Het NRA kon hierdoor volledig rekenen

op de steun van de Basoga, waardoor de HSM geïsoleerd raakte en geen nieuwe manschappen in haar rangen kon opnemen. Nadat de beweging van Auma in Magamaga uiteen was geslagen, hielpen de Basoga actief mee met de jacht op voortvluchtige rebellen.²⁸

Tot op de dag van vandaag is in Busoga de antipathie tegen de HSM voelbaar. In maart 2011 maakte ik een busreis van Kampala naar Oost-Oeganda en het toeval wilde dat mijn bus panne kreeg in Magamaga. Ik maakte van de gelegenheid gebruik om een praatje te maken met enkele inwoners en toen Auma's nederlaag ter sprake kwam, sprak één man voldaan: 'Ja, wij [de plaatselijke bevolking] hebben haar [Auma] hier [Magamaga] verslagen.' De nederlaag van de HSM bij Magamaga vertoonde grote gelijkenis met de mislukte invasie van *Kikoosi Maalum* in 1972. Beide keren weigerde de plaatselijke bevolking om als schild te fungeren voor binnenvallende rebellen. Een dergelijke factor zou het LRA in Teso ook parten spelen.

De burgeroorlog in Noord-Oeganda duurt voort

Eind jaren 80 leek de pacificatie van Acholiland voorspoedig te verlopen. Auma was gevlucht naar Kenia en Lukoya had zich overgegeven. Voorafgaand aan Lukoya's overgave beleefde Museveni nóg een opsteker in Noord-Oeganda. Op 3 juni 1988 tekende de hoofdmacht van het UPDA, geleid door luitenant-kolonel Angelo Okello, een vredesakkoord in het stadion Pece in Gulu. Bijna 10.000 UPDA-rebellen gaven zich over en werden vervolgens opgenomen in de gelederen van het NRA.²⁹ Maar Kony bleek een veel hardere noot om te kraken en zijn harde kern van overgebleven rebellen werd *niet* in korte tijd verslagen.³⁰

Hoewel Kony zich net als Auma en Lukoya liet inspireren door de Heilige Geest, gaf hij op het slagveld de voorkeur aan militaire ratio. Hoe kan dit verschil met Auma en Lukoya worden verklaard? Kony stond aan het begin van zijn rebellen carrière onder de invloed van Odong Latek, de voormalig opperbevelhebber van het UPDA. Latek erkende de Vrede van Pece niet en in mei 1988 sloot hij zich met 39 getrouwen aan bij Kony. Latek behoorde tot de categorie mensen die een gewelddadig bestaan lijdt en een gewelddadige dood sterft. In 1989 doodde het NRA hem in Nyono, een heuvelachtig gebied in het district Kitgum.³¹

Kony combineerde conventionele guerrillatactieken met terreur en achter het gebruik van het laatste school een logica – hoe wreed en barbaars deze ook mocht zijn. Net als Auma's gebruik van het bovennatuurlijke, waren de terreur-tactieken van Kony een voorbeeld van asymmetrische oorlogvoering. Het LRA was immers klein van omvang en moest zijn inferieure getalssterkte compenseren. In 2005 werd Kony's troepenmacht bijvoorbeeld geschat op 500 tot 3.000 strijders, terwijl de Oegandese strijdkrachten bestonden uit 40.000 tot 60.000

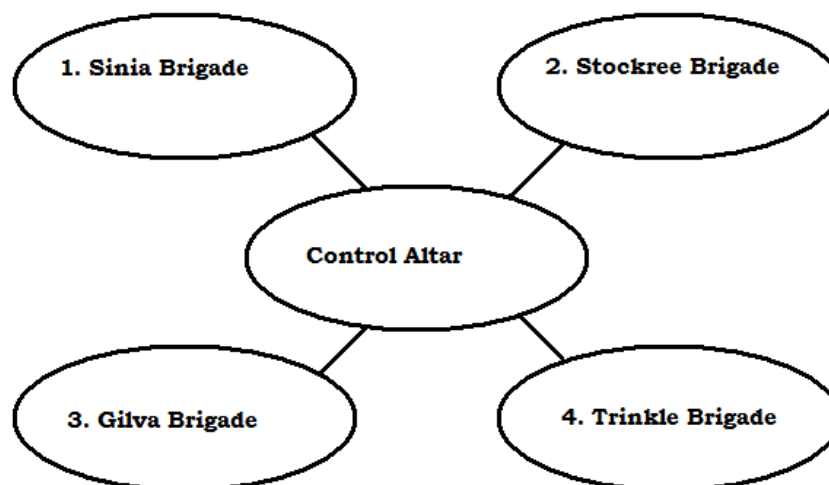
regeringssoldaten en militieleden. Met behulp van buitensporig geweld joeg het LRA zijn tegenstanders angst aan en ontmoedigde het burgers om samen te werken met het Oegandese regeringsleger en zijn milities.³²

Verder mag de organisatorische capaciteit van het LRA niet worden onderschat. Van oudsher bestond het uit hecht georganiseerde en gedisciplineerde brigades die hun instructies rechtstreeks ontvingen van *Control Altar*, het LRA-opperbevel.³³ Kortom, men kan het LRA niet afschilderen als een sekte van doorgedraaide en irrationeel handelende geloofsfanatici. Het LRA kende een hoge graad van organisatie en cohesie en paste terreur op een doelbewuste wijze toe. Het voeren van een contra-guerrilla tegen een dergelijk rebellenleger was geen sinecure.

Tussen twee vuren in

Terwijl het UPDA en de HSM zeker in het begin konden rekenen op de nodige populariteit onder de Acholi, moest Kony overgaan tot het ontvoeren van met name adolescenten om zijn strijd tegen Museveni vol te houden. Vooral jongens tussen de 12 en 16 jaar oud vormden een geliefd doelwit voor het LRA en wel om drie redenen: deze leeftijdsgroep besloeg een groot deel van de (Noord-) Oegandese bevolking, zij bleek geschikt voor het uitvoeren van militaire taken en zij kon vrij gemakkelijk worden geïndoctrineerd. Het is moeilijk om het precieze aantal ontvoeringen te achterhalen, maar een kwantitatief onderzoek

Figuur 1 Organogram van het LRA

Het LRA bestond oorspronkelijk uit brigades die rechtstreeks bevelen ontvingen van Control Altar, het opperbevel (naar een schets van Moses Rubangangoyo, een voormalig LRA-commandant die ik heb geïnterviewd).

schat dat het LRA tussen 1989 en 2004 minstens 66.000 personen in Noord-Oeganda heeft ontvoerd.³⁴ Het is echter ongenueanceerd om het LRA te zien als een kinderleger, want het strijdende gedeelte bestond met name uit leden die rond de 20 waren. Bovendien hebben verschillende onderzoeken aangetoond dat een behoorlijk aantal actieve leden op vrijwillige basis in het LRA bleef om uiteenlopende redenen, zoals politieke overtuiging, avontuur en trouw.³⁵

Waarom kon Museveni's NRA niet ook rekenen op de volledige steun van de Acholi? Het antwoord op deze vraag kan worden teruggevoerd op het feit dat Museveni's soldaten burgerslachtoffers maakten in Acholiland, waardoor veel Acholi het NRA beschouwden als een bezettingsmacht. Veel regeringssoldaten zagen in iedere Acholi een potentiële LRA-rebel, omdat de Acholi eerder hun steun hadden gegeven aan het UPDA en de HSM. Eind maart 1991 lanceerde majoor-generaal David Tinyefuza de eerste grootscheepse operatie tegen het LRA. Hij was net als Museveni afkomstig uit Nkore en had tijdens de bushoorlog in het NRA gediend. Tinyefuza riep Acholiland en Lango uit tot een niet-toegankelijk gebied en sloot het hermetisch af voor internationale hulporganisaties en media. Tijdens deze operatie *North* deed het NRA weinig moeite om rebellen te onderscheiden van burgers.

Het drama in Burcoro in april 1991 was hiervan een tragisch voorbeeld. Op een zondag in mei 2008 nam Francis Onyango, zelf afkomstig uit Burcoro, mij mee naar zijn geboortedorp. Bij de plaatselijke basisschool hielden we halt en hier deed Onyango zijn schokkende verhaal. Het regeringsleger meende dat Burcoro's inwoners samenwerkten met de rebellen en nam op 16 april 1991 lukraak dorpelingen gevangen. Op de locatie waar tegenwoordig het schoolgebouw staat, moesten de gevangenen een gat van twee meter diep graven. Vervolgens kregen 34 burgers de instructie om plaats te nemen in het gat, waarna het werd afgesloten met een golfplaten dak. Twee dagen later waren vier mensen in het gat door verstikking omgekomen. Daarnaast namen regeringssoldaten tal van runderen mee als oorlogsbuit.³⁶

Ik sprak verschillende keren met Betty Bigombe, de voormalige minister voor de Pacificatie van Noord-Oeganda, waarbij onder meer de uitwassen in Burcoro ter sprake kwamen. Bigombe, zelf een Acholi, maakte in januari 1994 wereldwijd indruk door met gevaar voor eigen leven het LRA op te zoeken. In maart 2010 ontving zij in Vlaardingen van Stichting Geuzenverzet 1940-1945 de Geuzenpenning voor haar vredespogingen. Ondanks haar internationale status bleek Bigombe heel toegankelijk en maakte zij een nuchtere indruk op mij. Met een licht Amerikaans accent vertelde zij openhartig over haar vredesonderhandelingen met het LRA die uiteindelijk stukliepen. Bigombe voorzag haar verhaal van humoristische kwinkslagen en dit maakte duidelijk dat zij beschikte over een gezonde dosis relativeringsvermogen. Geen overbodige luxe wanneer je be-

denkt welke teleurstellingen en beproevingen deze dappere vrouw had ondergaan.

Bigombe vertelde mij dat kapitein Marios ‘*Suicide*’ Katungi verantwoordelijk was voor de uitwassen van het regeringsleger in Burcoro. Katungi behoorde net als Museveni en Tinyefuza tot de Banyankore en dankte zijn morbide *nom de guerre* aan zijn roekeloze optreden als FRONASA- en NRA-officier. Hij had deelgenomen aan het gevecht bij Kabamba, het startschot van de bushoorlog in Luweero. ‘De plaatselijke bevolking vertrouwde mij toe dat het ‘*Suicide*’ was, maar durfde niet te getuigen tegen het leger toen ik een onderzoekscommissie in het leven riep,’ aldus de Oegandese ex-minister. De op 8 maart 1998 overleden Katungi werd overigens nooit ter verantwoording geroepen voor de misstanden in Burcoro.

De slachtoffers ontvingen ook geen schadeloosstelling voor het geroofde vee. ‘De regering heeft me niet eens een kip ter compensatie aangeboden,’ schamperde Onyango, die naar eigen zeggen 60 koeien verloor. ‘We vreesden de rebellen én de soldaten. We [de burgerbevolking] renden voor beide partijen weg,’ vervolgde hij bitter. Volgens Onyango was het drama in Burcoro geen geïsoleerd incident en maakte het regeringsleger zich op tal van plaatsen schuldig aan dergelijke praktijken. Kortom, de Acholi bevonden zich tussen twee vuren: aan de ene kant de rebellen en aan de andere kant het regeringsleger. Een Noord-Oegandese medewerker van de Nederlandse ambassade in Kampala, die het conflict aan den lijve had ondervonden, vatte voor mij de toenmalige situatie samen met een Oost-Afrikaans gezegde: ‘Wanneer twee olifanten vechten, heeft het gras daar het meest onder te lijden.’ Hij had de benarde situatie van de Acholi niet beter kunnen verwoorden.

Het mislukte experiment van Bigombe

Hoe kon onder zulke omstandigheden een vruchtbare samenwerking ontstaan tussen de regering en de Acholi, zoals in 1972 tussen Amin en de Baganda en in 1987 tussen het NRA en de Basoga? Terwijl operatie *North* de afstand tussen de regering en de Acholi vergrootte, opperde een Acholi-kolonel genaamd Tolit het idee om de burgerbevolking te organiseren in zelfverdedigingsgroepen. Tolit was de toenmalige directeur van het *Chieftaincy of Military Intelligence* (CMI), Oeganda’s militaire inlichtingendienst, en een radeloze Bigombe nam zijn idee over. Bigombe’s ‘burgerbataljons’ werden in het Engels en Luo, de taal van de Acholi, aangeduid als respectievelijk *Arrow Groups* en *Wegi Atero* (‘met pijl en boog bewapende groepen’).³⁷ Ik zal Bigombe’s zelfverdedigingsgroepen uitsluitend *Wegi Atero* noemen om verwarring te voorkomen met het uit Teso afkomstige *Arrow*.

John Bosco Ochaya, toentertijd de districtsadministrateur van het district Gulu, ontplooidde zich als een enthousiaste activist voor de *Wegi Atero*. De jonge Ochaya had bijna geen onderwijs genoten en beschikte ook niet over een militaire achtergrond, maar hij compenseerde deze tekortkomingen met charisma en energiek leiderschap. Ochaya deelde weerbare mannen tussen de 15 en 30 jaar mee dat zij zich niet als koeien moesten laten afslachten en zweepte hen op met liederen die de Acholi prezen als bekwame krijgers, jagers en dansers. Ochaya deed duidelijk een beroep op de masculiene identiteit van Acholimannen, wat volgens Bigombe echter niet betekende dat iedere vrijwilliger zich aanmeldde om Kony een halt toe te roepen. Sommige jongemannen sloten zich simpelweg aan bij de *Wegi Atero* om in aanmerking te komen voor een bord *posho* (maïsmeelbrij) en bonen. In totaal zouden circa 6.000 burgers gehoor geven aan de oproep tot mobilisatie.³⁸

Volgens *The New Vision*, de spreekbuis van Museveni's regime, waren de *Wegi Atero* een groot succes en leverden zij samen met het regeringsleger een grote bijdrage aan de pacificatie van Acholiland.³⁹ De werkelijkheid was helaas veel minder rooskleurig. Het moge inmiddels duidelijk zijn dat de *Wegi Atero* letterlijk waren bewapend met pijn en boog. In dit opzicht verschilden zij sterk met de *Arrow Boys* in Teso, die hoofdzakelijk waren uitgerust met halfautomatische geweren. Bigombe's vrijwilligers vormden vanzelfsprekend geen partij voor het LRA en een woedende Kony bestrafte elke vorm van 'collaboratie' met Museveni op zeer wrede wijze. Het LRA hakte de rechterhand af van gevangengenomen boeren die het hadden gewaagd om zich te verdedigen met speren, bijlen, kapmessen, pijlen en bogen. De *Wegi Atero* hadden onbedoeld een vreselijke reactie van Kony ontlokt, waardoor het conflict verder uit de hand liep.

Bigombe's experiment ontving hevige kritiek van de politieke oppositie en religieuze leiders en na ongeveer zes maanden kwam het initiatief tot een onsuccesvol einde. Op 12 juni 2000 liep Ochaya in een hinderlaag van het LRA, waarbij hij werd getroffen in zijn maag en rechterbeen. Hierop vloog een legerhelikopter de zwaargewonde Ochaya naar een ziekenhuis in Kampala. Hij overleed op 5 juli 2000 aan zijn verwondingen en liet twee vrouwen en acht kinderen na.⁴⁰

Waarom werd het overheidsinitiatief van de *Wegi Atero* niet ondersteund met militaire middelen? Ten eerste lagen de populaire volksopstanden van het UPDA en de HSM nog vers in het geheugen en wantrouwde het regeringsleger de Acholi. Daarnaast vreesde het leger dat het LRA gemakkelijk moderne wapens kon buitmaken op ongeoefende militieleden. In dit opzicht vielen de *Wegi Atero* dus niet onder de noemer 'militie', zoals gedefinieerd in het voorwoord. De *Wegi Atero* vormden in tegenstelling tot Teso's *Arrow Group* geen integraal

onderdeel van het leger en waren feitelijk niet meer dan een informele burgerwacht.

Net als de ‘*Nairobi peace jokes*’ vormde het mislukte experiment van Bigombe een beslissend moment in de relatie tussen de Acholi en Museveni’s regering. De Acholi toonden zich bereid om tegen het LRA te vechten, maar de regering liet vervolgens na om hen in het uur van de waarheid bij te staan. Hierdoor voelden de Acholi zich na de ‘*Nairobi peace jokes*’ opnieuw verraden door Museveni. Tegelijkertijd zorgde de oprichting van de *Wegi Atero* voor een escalatie van het conflict, omdat Kony zich verraden voelde door zijn provinciegenoten. Hierop intensifieerde hij het geweld tegen de burgerbevolking, daarmee de Acholi de wil ontnemend hun gewapend verzet tegen het LRA voort te zetten. Indien de *Wegi Atero* en het NRA daadwerkelijk één front hadden gevormd, was het LRA – dat zijn wurggreep op de Acholi nog niet had geconsolideerd – serieus in de problemen geraakt. Begin jaren 90 verspeelde Museveni dus een uitgelezen kans om *samen* met de Acholi het LRA uit te schakelen. Vanaf 1994 ontving Kony militaire steun van Soedan en groeide de guerrilla van het LRA uit tot een grensoverschrijdend en onbeheersbaar conflict.

De LDU’s, een tweede fiasco

Na het mislukken van de *Wegi Atero* ontstonden in Acholiland vanaf 1994 zogenaamde *Local Defence Units* (LDU’s).⁴¹ In tegenstelling tot de *Wegi Atero* kwamen de LDU’s op formele wijze tot stand en beantwoordden zij wél aan de definitie van ‘militie’. De LDU’s genoten namelijk financiële en militaire steun van de Oegandese overheid – althans, op papier. De LDU’s vormden vanuit beleidsmatig oogpunt een enigszins verwarrende constructie. De dorpsautoriteiten waren belast met het rekruteren van manschappen, maar de LDU-leden ontvingen hun maandelijks soldij – een schamele 60.000 Oegandese shilling (circa 20 euro) – van het ministerie van Binnenlandse Zaken. De *Uganda People’s Defence Forces* (UPDF), zoals Oeganda’s regeringsleger vanaf 1995 heette, vielen onder het ministerie van Defensie en waren verantwoordelijk voor het opleiden, uitrusten en aansturen van de LDU’s. De vrijwilligers moesten aan een aantal vereisten voldoen. Ze moesten minimaal 18 jaar oud zijn, tot minstens de vierde klas middelbaar onderwijs hebben genoten en een aanbevelingsbrief kunnen overleggen van hun wijkburgemeester. Een LDU-lid onderging een militaire opleiding van drie tot zes maanden voordat hij onder het bevel van de UPDF overging tot actieve dienst in zijn gemeenschap. Naarmate mijn onderzoek naar de LDU’s vorderde, bleek de praktijk echter weerbarstiger en bleef er bar weinig over van de zojuist geschetste theorie.

Toen ik in april 2008 veldwerk deed in Acholiland waren er nog altijd LDU’s actief. Na enige moeite wist ik een bezoek te brengen aan twee verschillende

detachementen. Beide eenheden maakten deel uit van een bataljon dat zo'n 200 manschappen telde en ten noorden van Gulu was gelegerd.⁴² De LDU-leden maakten niet bepaald een positieve indruk op mij. Rondom het hoofdkwartier leek nog een zekere mate van discipline te heersen, maar bij één observatiepost oogden de paramilitairen ronduit verveeld. De mannen droegen een allegaartje van uniformstukken en hun schoeisel bestond uit sandalen, slippers of regenlaarzen. Sommige militieleden hadden rooddoorlopen ogen en mijn tolk verdacht hen – niet geheel ten onrechte – van dronkenschap. De meeste LDU-leden bleken ongeschoold en gesprekken verliepen hoofdzakelijk in het Luo, de plaatselijke taal. Naast hun regionale komaf hadden zij nog iets anders gemeen. Allen klaagden namelijk over salarisachterstanden en hoe dorpsbewoners hen daarmee pestten. 'Door het uitblijven van soldij misdragen sommige LDU-leden zich,' legde een 32-jarig militielid uit. Anders dan de anderen had hij zijn basisonderwijs afgerond en sprak hij redelijk goed Engels. Vermoedelijk daarom verzorgde hij de administratieve taken binnen zijn LDU. 'Qua discipline scoort onze eenheid een zes,' concludeerde hij openhartig. In dit licht was het niet verwonderlijk dat ik geen foto's mocht maken van de detachementen.

Toen het LRA nog actief was op Oegandese bodem verkeerden de LDU's ook in een belabberde staat. Om te beginnen verliep het rekruteringsproces tijdens de jaren van burgeroorlog heel problematisch. Niet ieder lid diende namelijk op vrijwillige basis. Het is algemeen bekend dat het regeringsleger soms moest overgaan tot het ronselen van militieleden om het gewenste aantal manschappen op de been te brengen. Na het fiasco van de *Wegi Atero* geloofde lang niet elke Acholi in een een-tweetje tussen de UPDF en plaatselijke strijdgroepen. Bovendien zag menig Acholi de LDU's als een verlengstuk van een onwettig en onbetrouwbaar regime.

De continue dreiging van het LRA en de beperkte animo voor de LDU's zorgden ervoor dat de dorpsautoriteiten niet de gestelde rekruteringsvoorwaarden in acht namen. Een vrouwelijk militielid, wier man was gedood door het LRA in 1998, beaamde dit: 'Toen ik mij in januari 2001 aansloot bij een LDU was de veiligheidssituatie heel slecht en hoefde je nergens aan te voldoen. Zolang je maar gezond was, mocht je je aansluiten. Niemand vroeg naar mijn leeftijd.' Verreweg de meeste 'vrijwilligers' waren laaggeschoolde keuterboeren die hooguit enkele jaren basisonderwijs hadden genoten. Zij spraken uitsluitend Luo en hadden grote moeite om hun Kiswahili- en Engels-sprekende legerofficieren te begrijpen. Minderjarigen logen over hun leeftijd om in aanmerking te komen voor een halfautomatisch geweer en een maandelijks inkomen, hoe laag dit geldbedrag ook was. Voor hen bood een LDU de enige kans op werkgelegenheid en bescherming tegen het LRA. De dorpsautoriteiten namen het niet zo nauw met het voordragen van plaatsgenoten. Vaak schoven zij *juist* probleemmakers

naar voren in de hoop dat het regeringsleger hen zou disciplineren. Hierdoor kregen uitgerekend criminele elementen binnen de gemeenschap een wapen in handen, hetgeen het imago van de LDU's verder beschadigde. Overigens hoefde een rekrut veelal geen aanbevelingsbrief te tonen; het regeringsleger was al lang blij met nieuwe aanwas.

De uitbetaling van LDU-leden verdiende ook niet de schoonheidsprijs. Wegens chronische corruptie in het Oegandese overheidswezen moesten LDU-leden soms maandenlang wachten op hun soldij. Ik sprak eens een voormalig militielid in Ajulu-Patiko, een vluchtelingenkamp ten noorden van Gulu. Ajulu-Patiko bevond zich naast de restanten van een Afro-Arabisch slavenfort uit de 19^e eeuw en in het kamp hing een onaangename lucht van brandend afval en uitwerpselen in pitlatrines. Terwijl kinderen met gezwollen onderbuiken en uitgebluste ogen mij gadesloegen, vertrouwde een informant mij toe dat zijn eenheid in 2003 een half jaar had gewacht op soldij. Om die reden dreigden hij en zijn collega's hun gevaarlijke taken neer te leggen, waarop het regeringsleger hen ontwapende. De gespannen situatie liep uiteindelijk met een sisser af. De ontevreden LDU-leden ontvingen hun soldij en kregen vervolgens hun wapens terug. Een ander ex-militielid uit Ajulu-Patiko bleek minder geluk te hebben; hij vertelde mij bitter dat hij geen enkele shilling had ontvangen gedurende zijn zevenjarige dienstdienst.

Wegens geldgebrek plunderden sommige LDU-leden de akkertjes van hun gemeenschapsgenoten, een gewoonte die hen de scheldnaam *keya gwana* opleverde. *Keya* betekent 'soldaat' en *gwana* is Luo voor 'cassave', een eetbare wortelknol. Kennelijk waren LDU-leden in de ogen van de plaatselijke bevolking hooguit geschikt voor het consumeren van andermans cassave. In Teso hoorde ik nooit negatieve benamingen voor *Arrow* en spraken mensen vaak op een lovende en dankbare wijze over het optreden van Teso's verdedigingsmacht. Het mag niemand verbazen dat de 'cassavesoldaten' in Acholiland door betaalachterstanden gedemoraliseerd raakten en in grote aantallen deserteerden.

Met de opleiding, bewapening en ondersteuning van LDU's was het ook droevig gesteld. Vaak ontbrak de tijd om rekruten zorgvuldig voor te bereiden op frontdienst en kregen zij hun training *on the job*. Dit gegeven wordt treffend geïllustreerd door een voormalig LRA-strijder wiens eenheid op 9 oktober 1996 slaags raakte met een LDU in Noord-Oeganda:

'De militie was niet georganiseerd als een leger en we hadden niet veel tijd nodig om het gevecht te winnen, misschien twintig tot dertig minuten. De LDU bestond uit veel manschappen, maar sommigen wisten niet eens hoe ze een wapen moesten herladen. In totaal raakten maar drie van ons lichtgewond (...).'⁴³

Het kwam geregeld voor dat een LDU-lid met slechts één magazijn van 30 kogels de strijd moest aanbinden met Kony's strijders. Meestal stond de uitslag

van het gevecht van tevoren vast en konden de LDU's de vuurkracht van het LRA niet weerstaan. In dergelijke gevechtssomstandigheden hoefde een LDU meestal niet te rekenen op bijstand van regeringssoldaten – zij schitterden door afwezigheid. Onder de bevolking ontstond terecht het idee dat LDU-leden dienden als goedkoop kanonnenvoer – een regeringssoldaat verdiende namelijk 140.000 Oegandese shilling (circa 47 euro) per maand – en de hete kastanjes uit het vuur haalden voor de UPDF.⁴⁴

De slachting bij Atiak

Het is niet verbazingwekkend dat de LDU's in Acholiland onder dergelijke omstandigheden voortdurend achter de feiten aanliepen. Atiak, een handelscentrum 71 kilometer ten noorden van Gulu, vormt een triest voorbeeld van het falen van de UPDF en de LDU's. Op 20 april 1995 vielen LRA-rebellen Atiak aan en slachtten zij tussen de 200 en 300 burgers af. De beruchte Vincent Otti, zelf afkomstig uit Atiak, vormde het brein achter deze massaslachting. Otti zou uiteindelijk opklimmen tot *Vice-Chairman* van het LRA, maar begin oktober 2007 maakte een conflict met Kony een einde aan zijn leven.

In mei 2008 begaf ik mij naar Atiak om de door Otti gepleegde gruweldaden te reconstrueren. Ik sprak met drie ooggetuigen van de slachting, waaronder Irene Oyik die destijds ongeveer 17 jaar oud was. Uit deze gesprekken ontstond het volgende beeld. Atiak beschikte over een LDU van ongeveer 35 leden, waarvan de meerderheid bestond uit onervaren jongeren. Zij hadden een training van slechts drie maanden ondergaan en waren ieder uitgerust met één magazijn van 30 kogels. Na een kort, maar hevig vuurgevecht liepen de rebellen de LDU van Atiak onder de voet. Vervolgens vond er in Atiak een orgie van geweld plaats. Otti's manschappen maakten vee af, brandden hutten plat en plunderden winkeltjes. Daarnaast pakte het LRA honderden dorpelingen op en dwong hen westwaars te lopen. Bij de oever van een rivier kwam de tocht tot een einde en werden zwangere vrouwen en kinderen gescheiden van de overige gevangenen. De eerste groep gevangenen kreeg de mededeling te worden gespaard, terwijl de rest met de buik op de grond moest liggen. Oyik, op dat moment in verwachting, behoorde tot de 'gelukkigen', maar zag hoe rebellen het vuur openden op haar ouders, twee broers en één zus. Nadat haar familieleden op brute wijze waren omgebracht, moest Oyik applaudiseren voor de voltooide 'zuiveringsactie'.

Tijdens het interview maakte het trauma zich zichtbaar meester van Oyik; ze kreeg een doffe oogopslag en staarde onbewegelijk voor zich uit. Deze ontmoeting maakte een onvergetelijke indruk op mij en in februari 2010 bezocht ik opnieuw Atiak om te zien hoe het met Oyik ging. Het bleek aanmerkelijk beter te gaan met haar en dit past binnen het huidige beeld van Noord-Oeganda, een

regio die niet langer wordt geplaagd door geweld en steeds intensiever handel drijft met Zuid-Soedan. Oyik toonde trots haar levensmiddelenwinkel en stelde mij voor aan haar echtgenoot en tienerzoon. Haar ogen twinkelden en een glimlach sierde haar gezicht – deze keer besloot ik geen oorlogsherinneringen op te rakelen.

Waar was het regeringsleger terwijl Otti op die gitzwarte dag in april 1995 dronken raakte van sadisme? Om te beginnen beschikte de LDU in Atiak niet over geschikte communicatiemiddelen, waardoor er een gebrekkig contact bestond tussen de militieleden ter plaatse en het meest nabije legerdetachement. Daarnaast beschikte deze legerpost niet over gemotoriseerd transport en legden regeringssoldaten het pad naar Atiak te voet af. Pas lang na Otti's vertrek arriveerden de manschappen van de UPDF op de plaats des onheils. Ondanks de communicatieve en logistieke beperkingen had de slachting kunnen worden voorkomen, want het was bekend dat het LRA in de buurt van Atiak vertoefde. Eén dag voor de aanval namen enkele LDU-leden zo'n 15 rebellen ten oosten van Atiak waar en de volgende dag viel het LRA vanuit deze positie aan.

Een goed ingevoerde overheidsbron bevestigde dat de aanval op Atiak inderdaad niet als een verrassing kwam: 'Ik en enkele hoge legerofficiëren hadden van tevoren het radioverkeer van het LRA afgeluisterd.' Toen duidelijk werd dat het LRA optrok naar Atiak, bracht Chefe Ali, toentertijd de bevelhebber van de Vierde Divisie in Noord-Oeganda, Atiak in staat van verdediging. Ali, overleden op 9 juli 1999, was net als Museveni afkomstig uit Nkore en had zowel gediend in FRONASA als in het NRA tijdens de bushoorlog. Ali plaatste een bataljon van circa 730 manschappen in Atiak en deze legereenheid stond onder bevel van ene Abiliga, een kapitein uit West Nijl. Volgens mijn informant trok Abiliga één avond voor de aanval zijn bataljon terug en nam hij posities in op 15 kilometer afstand van Atiak. Door deze zet rustte de verdediging van Atiak uitsluitend op de schouders van een handjevol LDU-leden. De gevolgen van deze merkwaardige gang van zaken zijn inmiddels duidelijk geworden. 'Ergens blijft de situatie mij bevreemden. Abiliga had nooit een volledig bataljon mogen verplaatsen zonder toestemming van hogeraf. Óf hij handelde uit angst, óf hij handelde op bevel van Chefe Ali', mijmerde mijn gesprekspartner die anoniem wenste te blijven. Hoe het ook zij, het leger had de burgerbevolking en LDU-leden aan hun lot overgelaten en Oyik kan hierover meepraten. En niet alleen Oyik; de bodem van Noord-Oeganda is doordrenkt met het bloed van mensen die ongestoord zijn afgeslacht door het LRA.

Na Atiak verslechterde de situatie voor de Noord-Oegandese bevolking. Op 27 september 1996 kondigde Museveni aan om de Acholi onder te brengen in 'beschermden dorpen', een eufemisme voor interneringskampen. Volgens de officiële lezing dienden dergelijke nederzettingen de burgerbevolking te be-

schermen tegen massaslachtingen, zoals het drama van Atiak. In werkelijkheid probeerde het regeringsleger met behulp van kampen iedere band tussen de Acholi en het LRA te verbreken. Rondom handelscentra ontstonden haastig opgerichte vluchtelingenkampen, waar een groot gebrek heerste aan voedsel, schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen. Vanwege de beperkte bewegingsvrijheid en onveiligheid was landbouw niet langer mogelijk, waardoor de bewoners volledig afhankelijk raakten van voedselhulp. In de overbevolkte kampen van Acholiland ontvouwde zich een humanitair drama van ongekeende omvang. Volgens het *Acholi Religious Leaders' Peace Initiative* (ARLPI), een multireligieuze organisatie van pacifistische signatuur, telde Acholiland in juli 2001 minstens 460.000 ontheemden. Ironisch genoeg droegen de onhygiënische en impopulaire kampen helemaal niet bij tot een verbeterde veiligheidssituatie. Vaak bevonden de onderkomens van regeringssoldaten zich in het midden van een kamp en bleven de lemen hutten van vluchtelingen binnen het bereik van het LRA. Met andere woorden, de Acholi kwamen van de regen in de drup.⁴⁵

Wederzijds wantrouwen

Voor veel burgers in Acholiland stond het als een paal boven water: Museveni pleegde een genocide tegen de Acholi. Hadden zij niet Obote, Okello, het UPDA en de HSM gesteund en was Museveni niet uit op wraak? Hij had immers 'hun' president Okello van de troon gestoten en de veerovers uit Karamoja vrij spel gegeven. Regeringssoldaten lieten eerst de *Wegi Atero* en later de LDU's in de steek in een strijd op leven en dood met Kony's rebellengroep. Sterker nog, het regeringsleger pleegde óók misdaden tegen de Acholi en liet het LRA ongestoord zijn gang gaan, zelfs in de vluchtelingenkampen waar mensen onder onmenselijke omstandigheden wegwijnden. Er is nooit concreet bewijs gevonden dat Museveni daadwerkelijk aanstuurde op een volkerenmoord, maar dergelijke verdenkingen lieten wél zien hoe de Acholi naar de Oegandese regering keken.

Omgekeerd koesterde het regeringsleger een diepgeworteld wantrouwen tegen de Acholi. De bevolking in Acholiland had massaal de wapens opgenomen tegen Museveni's regering, eerst onder het vaandel van het UPDA en later onder die van de HSM. Na de ondergang van de *Wegi Atero* maakte een passieve houding zich meester van de Acholi. Kony's terreur ontnam hen elke wil tot verzet; de bevolking voorkwam liever een volgende escalatie van het conflict. Het regeringsleger interpreteerde de passiviteit van de plaatselijke bevolking als een stilzwijgende goedkeuring aan het LRA. In maart 2008 sprak ik met de nationale woordvoerder van de UPDF en hij merkte bot op: 'Pas na Atiak kwamen de mensen [de Acholi] tot het inzicht dat zij de verkeerde persoon [Kony] hadden gesteund'. Een dergelijke perceptie maakte duidelijk hoe het regeringsleger over de Acholi dacht: zij waren en bleven potentiële rebellen.

Om kort te gaan, de bevolking van Acholiland verdacht haar staatshoofd van het hebben van een genocidale agenda en het regeringsleger beschuldigde op zijn beurt de burgers van sympathie voor de rebellen. Hoe kon er onder zulke omstandigheden een vruchtbare samenwerking ontstaan om een uitgekookte krijgshoofd als Kony het hoofd te bieden? Simpel, in Noord-Oeganda kwam die samenwerking er niet en 20 jaar lang profiteerde het LRA hier dankbaar van. Ervoer het regeringsleger het als een probleem dat de contra-guerrilla tegen het LRA op een dood spoor was beland? Waarschijnlijk niet, want er werd grof geld verdiend aan het conflict. Regeringssoldaten die in een oorlogsgebied dienden, ontvingen namelijk een gevarentoeslag. Met andere woorden, hoe langer de strijd duurde, hoe vaker een militair een dergelijke geldpremie kon innen. Daarnaast plaatsten hoge legerofficieren een groter aantal manschappen op de soldijlijst dan er daadwerkelijk was. Het verschil verdween vervolgens in de zakken van corrupte militairen.

Het fenomeen van *ghost soldiers*, oftewel ‘spooksoldaten’ die alleen op de soldijlijst bestonden, bemoeilijkte het uitvoeren van operaties, omdat het regeringsleger simpelweg handen en voeten tekortkwam. Aan de vooravond van een grootscheepse operatie genaamd *Iron Fist* telde de Vierde Divisie op papier 7.200 soldaten. In werkelijkheid bestond de divisie uit slechts 2.400 manschappen, waarvan ongeveer 1.500 daadwerkelijk gevechtssklaar waren – de rest lag in de ziekenboeg of behoorde tot het administratieve personeel.⁴⁶ Generaal Aronda Nyakairima, die leiding gaf aan operatie *Iron Fist*, maakte aan een militaire onderzoekscommissie duidelijk hoe ‘spooksoldaten’ de UPDF ondermijnden: ‘Ons personeel is onderbezet en dit heeft geleid tot operationele vermoeidheid, een laag moraal en deserties.’⁴⁷ Ook de LDU’s kenden manschappen die alleen op de loonlijst voorkwamen. Volgens de regering van Oeganda waren er in 2004 en 2005 ruim 11.700 LDU-leden in Acholiland gelegerd, maar een kenner van Oegandese milities stelde dat slechts de helft uit mensen van vlees en bloed bestond: ‘Niemand weet precies hoeveel militieleden er in Oeganda zijn, zelfs Museveni niet!’⁴⁸

De corruptie sijpelde door tot in de laagste regionen, waarbij militairen voertuigonderdelen en dergelijke verkochten op de zwarte markt. Het Oegandese leger verwerd tot een immobiele en onderbezette krijgsmacht, waardoor het LRA niet op een adequate manier kon worden bestreden. Uiteraard ging dit pijnlijke gegeven niet voorbij aan de gewone man. De corruptieschandalen binnen de UPDF bevestigden opnieuw het negatieve beeld dat de Acholi hadden van Museveni’s bewind. Wederom trad de president niet streng op, want hij realiseerde zich dat het leger zijn belangrijkste machtspilaar was. Hoewel de benaming UPDF anders deed vermoeden, waren de Oegandese strijdkrachten in werkelijkheid een partijleger. *Regime survival*, oftewel het beschermen van de

politieke elite, vormde een hogere prioriteit dan het verdedigen van de natie. Zolang de legertop zich naar tevredenheid kon verrijken, hoefde Museveni niet bang te zijn voor eventuele samenzweringen. Op deze manier ontstond in Noord-Oeganda een lucratieve oorlogseconomie.

De factor Soedan

Om het allemaal nog complexer te maken, bemoeilijkte een geopolitieke factor de contra-guerrilla tegen het LRA. Eerst waren de rebellen hoofdzakelijk aangewezen op overgebleven wapentuig uit Obote's tweede regeerperiode, maar vanaf 1994 ontvingen zij grootschalige wapenleveranties, financiële ondersteuning en militaire training van het Soedanese regime onder Omar Hassan al-Bashir. Een oud-majoor van het Oegandese regeringsleger, wiens naam niet kan worden genoemd omdat hij gebrouilleerd is geraakt met zijn voormalige werkgever, onderbouwde dit met gegevens uit de praktijk. Na eerst te hebben gestreden tegen het UNLA en het UPDA, diende deze oud-majoor tussen 1989 en 1993 in het district Kitgum (Oost-Acholiland). Hij vertelde dat gedurende deze periode twee tot drie LRA-strijders vaak één halfautomatisch geweer hadden met slechts enkele kogels, maar dankzij Bashir groeide het LRA uit tot een goed geëquipt guerrillaleger dat onder meer beschikte over granaatwerpers, landmijnen, handgranaten en mortieren. Daarnaast mocht het LRA opereren vanuit Zuid-Soedan, waardoor het zich na invallen in Noord-Oeganda kon terugtrekken om te hergroeperen.

Wat bewoog Bashir om Kony te steunen? Zijn hulp aan het LRA vormde een reactie op Museveni's steun aan het *Sudan's People's Liberation Army* (SPLA), een guerrillabeweging die streed tegen de marginalisering van Zuid-Soedan. In Soedan woedde namelijk een burgeroorlog tussen het door Bashir beheerste Noorden en het opstandige Zuiden. De gebruikelijke analyse voert dit conflict terug op het feit dat Soedan op een breuklijn ligt tussen twee cultuurgebieden. Noord-Soedan behoort tot de geïslamiseerde en gearabiseerde wereld, terwijl de Afrikaanse bevolking in Zuid-Soedan voornamelijk het christendom en animisme belijdt.⁴⁹ In werkelijkheid was deze Tweede Soedanese Burgeroorlog (1983-2005) veel complexer van aard, maar het is niet de bedoeling om dit conflict hier tot in detail te ontleden. Voor dit geschiedverhaal is het belangrijk om te weten dat Museveni het SPLA steunde, terwijl Kony kon rekenen op militaire bijstand van Khartoem, de zetel van Bashirs regime.⁵⁰ Zoals de Verenigde Staten en de voormalige Sovjet-Unie tijdens de Koude Oorlog (1947-1991) via bondgenoten en satellietstaten hun invloedssfeer probeerden uit te breiden, zo knokten Kampala en Khartoem hun onderlinge geschillen uit met behulp van respectievelijk het SPLA en LRA.

Kony bleef echter niet voor eeuwig een vazal van Khartoum en na verloop van tijd verbeterden de betrekkingen tussen Bashir en Museveni. Oeganda kreeg van Khartoum zelfs groen licht om LRA-kampen in Zuid-Soedan aan te vallen en begin maart 2002 lanceerde het Oegandese leger operatie *Iron Fist*. Aan de ene kant deelde 'IJzeren Vuist' een dreun uit aan de infrastructuur van het LRA in Zuid-Soedan, maar aan de andere kant creëerde het offensief onbedoeld een boemerangeffect. Terwijl de Oegandese krijgsmacht zonder succes zocht naar Kony in Zuid-Soedan, viel het LRA in juni 2002 Oeganda binnen. Ditmaal trokken de rebellen diep het land in en een jaar later bereikten zij zelfs Teso. Juist toen Oeganda's militaire autoriteiten het einde van het LRA aankondigden, bereikte het conflict juist een nieuw hoogtepunt. Tussen juli 2002 en juni 2004 voerde het LRA meer dan 850 aanvallen uit, waarbij minstens 2.200 doden vielen en 3.200 mensen werden ontvoerd.⁵¹

De contra-guerrilla tegen het LRA kwam in Acholiland niet van de grond, omdat de centrale overheid en de Acholi elkaar sterk wantrouwden. Ze deelden allebei immers een beladen en onverwerkt oorlogsverleden. De moeizame verstandshouding tussen regering en bevolking schonk het LRA in Noord-Oeganda betrekkelijk veel bewegingsruimte. De bestrijding van Kony's rebellen werd verder bemoeilijkt doordat het LRA na verloop van tijd kon terugvallen op zijn thuishavens in Zuid-Soedan. In Teso zouden echter andere factoren het verloop en de uitkomst van de strijd bepalen.

De mislukte opstand van het UPA

*Dat is het verraderlijke van oorlog;
je grijpt naar de wapens met nobele intenties, maar dan degenereert de situatie.*

Nathan Okurut (voormalig UPA-kopstuk)

Tesoland en zijn bevolking

Wanneer je in een minibustaxi rondreist door de Oost-Oegandese provincie Teso, glijden moerassen en bescheiden rotsformaties aan je voorbij. Terwijl bultrunderen zich in alle tevredenheid voortbewegen over de zompige bodem of roodbruine stofpaden, bewerken boeren met een hak het land. Vluchtig kijken de landbouwers op en glimlachen ze je toe. Je neemt vissers waar die zich met houten pramen op Teso's waterplassen begeven. Met een spies in de hand speuren zij als reigers naar vissen onder het wateroppervlak. Er zijn kinderen die opgaan in een partijtje voetbal, tenzij zij sprokkelhout of water moeten dragen. De kans is groot dat de muziekkeuze van jouw chauffeur valt op de warme reggaeklanken van wijlen Lucky Dube. In een dergelijke situatie is het moeilijk denkbaar dat de bevolking van Teso de littekens draagt van een nietsontziende burgeroorlog die de provincie in zijn greep hield tussen 1986 en 1992.

De bevolking van Teso wordt geschat op vier miljoen zielen en bestaat voor het grootste deel uit Iteso, een Nilotische bevolkingsgroep. Een mannelijk en vrouwelijk lid van de Iteso heten respectievelijk *Etesot* en *Atesot*. Volgens de volkstelling van 2002 vormen de Iteso met 6,4 procent van de Oegandese bevolking de op vier na grootste etnische groepering in Oeganda. Dezelfde volkstelling stelt vast dat 45 procent van de Iteso rooms-katholiek is, 40 procent anglicaans, terwijl negen procent tot een pinkstergemeente behoort. Daarnaast is in Teso de islam als kleine minderheidsgodsdienst aanwezig.¹ De Iteso spreken

Ateso en zijn ook te vinden in Pallisa en Tororo, twee districten buiten Teso. Ook over de grens, in Noordwest-Kenia, wordt Ateso gesproken.

Het verhaal gaat dat in het tegenwoordige Ethiopië het oorsprongsgebied van de Iteso ligt. Zij zouden zich tijdens de 17^e en 18^e eeuw hebben gevestigd in Teso.² De meeste bronnen zijn het erover eens dat de Iteso zich afsplitsten van de Karimojong, een andere Nilotische bevolkingsgroep. Vermoedelijk waren de Iteso daarbij op zoek naar nieuwe weidegronden voor hun runderen. De huidige taalsituatie lijkt deze theorie te bevestigen, want het Ateso is feitelijk een gestroomlijnde versie van het Ngakarimojong, de taal van de Karimojong. De Karimojong bleven achter in wat tegenwoordig Karamoja heet, een provincie ten noordoosten van Teso. Volgens een romantisch klinkende migratietheorie werd de achterblijvende ouderen plagend meegedeeld: '*Akar Imojong*,' oftewel: 'De oude mannen zijn moe geworden.' De tot 'Karimojong' gedoopte achterblijvers voorspelden de zuidwaarts trekkende jongeren dat zij hun *Ates* ('graf') zouden vinden. Hieraan ontleende de vertrekkende partij haar naam 'Iteso'. In dit licht verwijzen de Iteso naar de Karimojong als *mamai* ('ooms') en de Karimojong zien de Iteso als hun *ocenio* ('neven'). Deze aanduidingen betekenen niet dat de Iteso en Karimojong een vreedzame relatie onderhouden. Integendeel, sinds lange tijd roven de Karimojong runderen van de Iteso. Deze strooptochten bereikten in 1986 een climax en tot op de dag van vandaag is de verstandhouding tussen de ooms en neven problematisch.³

Teso wordt niet alleen bewoond door de Iteso. Kaberamaido, een district in West-Teso, vormt de thuisbasis van de Kumam. Deze minderheidsgroep telt volgens de eerder aangehaalde volkstelling 161.601 zielen. De Kumam zijn ook een Nilotische bevolkingsgroep en vormen het resultaat van vermenging tussen de Iteso en de Langi in Lango, een provincie ten westen van Teso. De Kumam spreken net als de Langi en Acholi Luo, maar hun dialect is sterk beïnvloed door het Ateso.⁴ Teso kent maar één autochtone Bantogroep, namelijk de Bakenyi. Zij verblijven langs de oevers van het Kyogameer en houden zich bezig met visserij.

Teso's grieven

Toen Museveni in 1986 de macht greep, braken er niet alleen in Acholiland gewapende opstanden uit. In Teso ontstond het *Uganda People's Army* (UPA) en hoewel de strijd van dit rebellenleger onnoemelijk veel ellende met zich heeft meebracht, heeft het UPA-conflict weinig aandacht en daardoor weinig begrip gekregen.⁵ Medio augustus 2011 bezocht ik Matayo Kyaligonza in zijn huis in Kololo, een gegoede buurt in Kampala. Kyaligonza, geboren in 1945, voerde eind jaren 80 het bevel over het regeringsleger in Oost-Oeganda.⁶ Hij karakteriseerde het UPA op de volgende manier: 'Ze voerden geen ware revolutie zoals wij [het

NRA]. Het waren dissidenten die zich bezighielden met veeroof.’ Kyaligonza’s zienswijze was een typisch overheidsperspectief dat het UPA iedere vorm van legitimiteit ontnam.

Met welke grieven nam het UPA in september 1986 de wapens op tegen Museveni’s regering? De oorzaken die leidden tot het conflict in Teso, leken erg op de achtergronden van de rebellies in Acholiland. Om te beginnen had Teso ook te lijden onder strooptochten van veerovers uit Karamoja. Veeroof was overigens geen nieuw fenomeen in Teso. Tijdens de jaren 60 maakten Karimojong-krijgers, gewapend met lange speren en schilden, de periferie van Teso onveilig. Een decennium later echter veranderde de veeroof sterk van karakter. Tussen 1977 en 1978 woedde er een grensoorlog tussen Somalië en Ethiopië, in 1979 lieten Amins soldaten grote hoeveelheden wapentuig achter in Karamoja en in 1983 brak in Soedan een tweede burgeroorlog uit. Door deze serie van gewapende conflicten ontstond er een corridor van wapensmokkel en veeroof die zich uitstreckte van Ethiopië en Somalië tot Noordoost-Kenia, Soedan, Karamoja en delen van Teso. De op vee beluste Karimojong-krijgers maakten dankbaar gebruik van deze ontwikkeling.

De veeroof in Teso bleef tot op zekere hoogte beheersbaar doordat de Iteso tijdens Obote’s tweede regeerperiode een ‘volksmilitie’ mochten vormen om hun vee te beschermen. Deze groep gewapende burgers vormde geen integraal onderdeel van het regeringsleger en viel net als de *Wegi Atero* niet onder de noemer ‘militie’. Maar na Museveni’s machtsgreep veranderde de *status quo* drastisch, want in augustus 1986 werd Teso’s volksmilitie ontwapend. Teso stond bekend als een bolwerk van het UPC, de politieke partij van Obote, en de nieuwbakken president beschouwde de volksmilitie als een potentiële bron van rebellie. De ontwapening van de volksmilitie zou ironisch genoeg een voedingsbodem vormen voor een gewapende opstand. De Karimojong kregen namelijk vrij spel door deze maatregel, waardoor de veeroof escaleerde. Beperkten Karimojong-krijgers tot 1986 hun rooftochten tot het grensgebied tussen Karamoja en Teso, ditmaal drongen zij diep Teso binnen en bereikten zij zelfs de zuidelijk gelegen streken Ngora, Serere en Pallisa. In totaal gingen tijdens deze roerige periode maar liefst een half miljoen runderen verloren in Teso. Daarnaast roofden de Karimojong ploegen, hakwerktuigen, graan en meel.⁷

Iemand die deze ontwikkeling met eigen ogen waarnam, was de Nederlandse pastoor Johannes van de Ven. Hij is sinds 1966 werkzaam in Oeganda voor de ‘Witte Paters’, een van origine Franse congregatie die vanaf 1879 in Oeganda actief is. Gedurende zijn decennia-lange verblijf in Oeganda leerde Van de Ven vloeiend Ateso, Luganda en Ngakarimojong spreken. Ik ontmoette hem in het enige etablissement in Oeganda waar bieren uit België worden geserveerd. Van de Ven had een vriendelijk gezicht en een Brabantse tongval onderstreepte zijn

gemoedelijke voorkomen. Aan zijn halsketting was een Maltezer kruis van hout bevestigd met het opschrift '*Jesus protects me*'.

Van de Ven werkte tussen 1984 en 1993 in Usuk, een streek in het district Katakwi. De Iteso in Usuk gaven hem de bijnaam '*Ekenyait*' en dit betekende vrij vertaald: 'Hij die geen blad voor de mond neemt.' Deze bijnaam leek gepast, want Van de Ven sprak zonder poespas over zijn ervaringen in Noord-Teso. Hij herinnerde zich levendig hoe voor 1986 100 à 150 runderen per strooptocht werden geroofd, waarbij de veeroven zich beperkten tot Katakwi. Na de ontwapening van Teso's volksmilitie ondernamen Karimojong-krijgers dagenlange strooptochten tot ver in Teso en namen zij duizenden runderen als buit mee. 'Iedereen werd geaffecteerd; in Usuk bleef geen enkele koe over,' aldus Van de Ven.

De gevolgen van deze grootschalige veeroof moeten niet worden onderschat. Veeteelt speelde een grote, zo niet de grootste, rol in het bestaan van de Iteso. Runderen werden bijvoorbeeld ingezet om het land om te ploegen. Daarnaast konden mensen met behulp van koeien studiekosten, boetes en bruidsschatten bekostigen. Verder speelden runderen een belangrijke rol in voorouder- en begrafenisrituelen. Kortom, vee bepaalde in grote mate iemands maatschappelijke positie in Teso. 'Zonder koe ben je niemand', legde Van de Ven uit.⁸ De veeroof groeide uit tot een collectief trauma voor de Iteso en het blijft een terugkerend verkiezingsthema in Teso.⁹ Hoewel er nooit bewijs is geleverd dat Museveni doelbewust Teso's cultuur en economie wilde vernietigen, interpreteerden de Iteso het falende overheidsoptreden tegen de veeroof als een middel om Teso te onderdrukken. Het UPA speelde in op deze perceptie en wierp zich op als beschermheer van de Iteso en hun runderen.

De vijandige houding van de nieuwe regering zorgde er ook voor dat veel mensen in Teso niet gelukkig waren met Museveni's machtsovername. De nieuwe districtsadministrateur in Soroti belichaamde voor veel Iteso de kwade intenties van de NRM, Oeganda's regeringspartij. Hij heette John Rwakatare en was een Bantoe uit West-Oeganda. Rwakatare liet veel prominente UPC'ers oppakken en zijn onverzoenlijke beleid zette kwaad bloed in Teso. Isaiah Imumet, geboren en getogen in Katakwi, gold als een bekend UPC-functionaris en werd slachtoffer van de heksenjacht op UPC'ers. Terwijl regeringssoldaten zijn huis ontdeden van beddengoed en kookgerei, zocht Imumet een goed heenkomen in de bush en werd hij inlichtingenofficier voor een UPA-eenheid genaamd *Ostrich Brigade*.

Daarnaast zocht het NRA naar voormalige leden van Obote's *Special Force*, een in 1981 opgerichte politie-eenheid die belast was geweest met het voeren van een contra-guerrilla tegen het NRA in Luweero. De *Special Force* telde 8.000 manschappen en daarvan waren maar liefst 5.000 Iteso. De eenheid stond on-

der bevel van kolonel William Omaria, Obote's staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en een UPC-zwaargewicht uit Teso. De bebaarde Francis Eregu vervulde de binnen de *Special Force* de rol van operationeel commandant. Tijdens de jaren 70 had Eregu zich aangesloten bij de SUM, een verzetsgroep die tegen Amin streed, en zijn oorlogszuchtige reputatie leverde hem de bijnaam 'Hitler' op. Na de bushoorlog in Luweero hergroepeerde hij de overblijfselen van de *Special Force* in het district Soroti. Eregu's groep van oudgedienden uit de *Special Force* vormde de harde kern van het UPA en kwam bekend te staan als de *Special Brigade*.¹⁰

Net als in Acholiland werkte het hardhandige optreden van het NRA in Teso averechts en steeds méér Iteso sloten zich aan bij het UPA. Het meest beruchte incident vond plaats in Mukura, een plaatsje in het district Kumi. Op 11 juli 1989 zetten regeringssoldaten van het 106e Bataljon onder majoor Christopher Bunyenyezi meer dan 100 jonge mannen gevangen in één treinwagon dichtbij Mukura's handelscentrum. Na afloop bleken 47 gevangenen te zijn omgekomen door verstikking. De plaatselijke bevolking noemde Bunyenyezi's bataljon het '*Pili-Pili battalion*'. *Pili-Pili* betekent in het Kiswahili 'rode peper' en vormde een overduidelijke verwijzing naar het brute optreden van het 106^e Bataljon.¹¹ Een dergelijke benaming liet treffend de diepe kloof zien tussen de Iteso en het NRA.¹²

Teso's grieven vormden net als in Acholiland een ideale voedingsbodem voor een massale volksofstand. Volgens de meest positieve schatting telde het UPA op zijn hoogtepunt meer dan 10.000 mannen en een paar vrouwen.¹³ Dit getal betekende niet dat alle Iteso op dezelfde manier handelden. Sommige opportunistische Iteso speelden onder één hoedje met de Karimojong en maakten dankbaar gebruik van het machtsvacuüm om andermans vee te roven. Andere Iteso zagen in dat een geografisch geïsoleerde opstand geen kans van slagen had en sloten zich aan bij het NRA of werden onderdeel van de lokale overheidsstructuren van de NRM. De UPA-rebellen probeerden op hun beurt de structuren van het nieuwe gezag te ondermijnen en pleegden aanslagen op Iteso die waren 'overgelopen' naar de NRM. Het geweld in Teso was overigens niet zuiver politiek van aard. Mensen maakten op handige wijze gebruik van de chaos om onderlinge geschillen, zoals land- en erfenisdisputen, te beslechten. Op macro-niveau wordt de guerrilla van het UPA vaak gezien als een machtsstrijd tussen een opstandige provincie en de centrale overheid, maar op micro-niveau kan gerust worden gesproken van een conflict dat zich afspeelde *binnen* Teso.¹⁴

Foto 4 Het treinstation in Mukura

In 1989 pleegde het Oegandese regeringsleger grove mensenrechtenschendingen bij het treinstation in Mukura. De dood van 47 gevangengenomen burgers is gegrift in het publieke geheugen van Teso. Het station is niet langer in gebruik en toont een desolate aanblik (juli 2008).

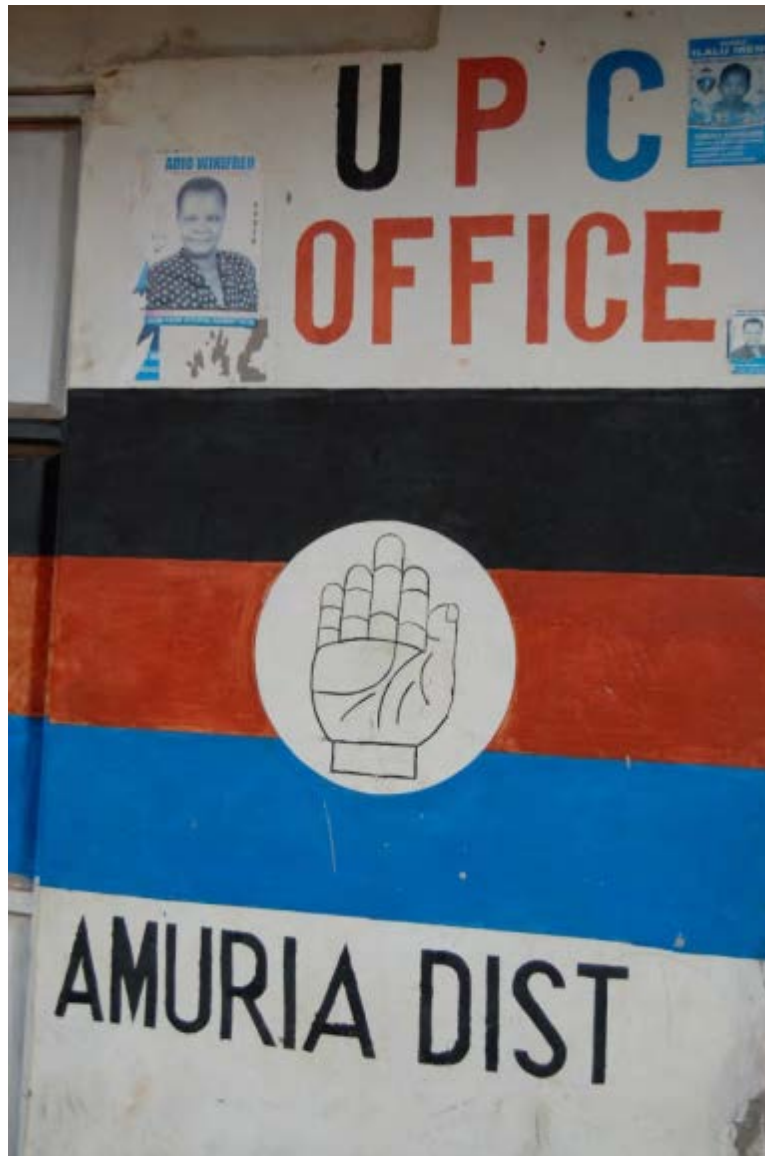
De ideologie van het UPA

Wat voor rebellenleger was het UPA? Hoewel de benaming *Uganda People's Army* anders deed vermoeden, vormden Teso's opstandelingen alles behalve een Oegandees 'volksleger'.¹⁵ Het UPA bestond alleen uit Iteso en Kumam en hun rebellie vloeide voort uit grieven met een sterk regionaal karakter. De leiders van het UPA legden deze grieven op non-religieuze wijze uit en verzetten zich met hand en tand tegen de nieuwe machtsorde die zich vanaf 1986 in Oeganda aftekende. Het is geen toeval dat sleutelfiguren binnen het UPA voortkwamen uit de overheidsorganen van Obote's regime, zoals de politie (in het bijzonder de *Special Force*), het UNLA en het UPC. In januari 1987 overmeesterden UPA-rebellen het postkantoor in Kaberamaido, waarna zij demonstratief de zwart-rood-blauwe vlag van het UPC hezen, een duidelijke verwijzing naar het politieke profiel van het UPA. Het seculiere karakter van het UPA kwam overeen met dat van het UPDA, het rebellenleger uit Acholiland dat van 1986 tot 1988 Museveni's regime bestreed.

Het UPA sprak niet zoals de HSM en het LRA over een 'heilige oorlog', maar het greep wel terug op het lokale geloof in bovenaardse krachten om zijn strijders te motiveren. Eregu beschikte bijvoorbeeld over een witte ram die Ausi heette. Het dier was geschonken door een traditionele genezer en fungeerde als totemdier voor Teso's rebellen, leidde hen in de juiste richting en waarschuwde voor naderend onheil. Etyang, een NRA-veteraan die eerst tegen de HSM en later tegen het UPA streed, erkende dat Eregu beschikte over spirituele krachten, maar plaatste deze wel in perspectief: '[Auma's geest] *Lakwena* was sterker dan Eregu's geest.' Adiama, een voormalige UPA-rebel, had zelf de ram gezien en redeneerde immer op pragmatische wijze: 'We [het UPA] hadden ook een haan die Saddam heette en hetzelfde deed [als Ausi]. Ik geloofde hier zelf niet in, maar zei dat niet hardop, want ik zag hoe het vertrouwen gaf aan mijn collega's.'

Het hebben van een metafysisch wereldbeeld is trouwens ook gebruikelijk in het Oegandese regeringsleger. In november 2009 bezocht ik een militaire basis in Bombo, een stadje ten noorden van Kampala. In Bombo vroeg ik aan brigadecommandant Charles Angina toestemming om de archieven van *Arrow* in te zien. Angina's buik hing over zijn koppel en een pistool rustte losjes op zijn heup. De brigadecommandant, een in 1962 geboren Itesot, bleek een diepgelovige pinksterchristen en toen hij erachter kwam dat Jacob mijn tweede voor-naam is, volgde een preek die eindigde met de conclusie: 'Jou wacht een glansrijke carrière als conflictanalyticus, zolang je Gods wil gehoorzaamt.' Angina stelde dat Kony nooit zal zegevieren, omdat 'hij zelf God wil zijn.' Ik besloot mijn gesprekspartner geen tegengas te geven en na enkele formaliteiten kreeg ik toegang tot de archieven van *Arrow*.

Foto 5 Een kantoor van het UPC

Teso was van oudsher een bolwerk van het UPC. Ik fotografeerde dit kantoor van het UPC in Amuria, Noord-Teso. De partijkleuren van het UPC hebben de volgende betekenis: zwart benadrukt de Afrikaanse identiteit, rood symboliseert gelijkheid en broederschap, terwijl blauw vrede en gerechtigheid belichaamt (juni 2011).

Mijn onderhoud met Angina herinnerde mij eraan dat religie onlosmakelijk is verbonden met de Oegandese samenleving. Geloofssystemen kleuren niet alleen het referentiekader van laaggeschoolde rebellen die zich ophouden in afgelegen provincies; ook hooggeplaatste militairen binnen een conventionele krijgsmacht gebruiken vergelijkbare denkkaders om betekenis te geven aan bepaalde gebeurtenissen. Het LRA en spiritueel gemotiveerde UPA-guerrilla's

moeten dus niet worden beschouwd als afwijkende fenomenen in Oeganda – zij vloeien *juist* voort uit een maatschappij die veel geloof hecht aan hogere machten.

Het UPA is zwak georganiseerd

Hoe was het UPA georganiseerd? Om deze vraag te beantwoorden, bezocht ik Nathan Okurut in Gweri, een dorpje dat ten oosten van Soroti ligt. Tijdens Obote's tweede regeerperiode werkte Okurut bij de politie, maar toen de NRM de macht greep, werden hij en velen van zijn collega's oneervol ontslagen vanwege vermeende banden met het verslagen regime. Een bittere, maar strijdlustige Okurut onderging zijn ontslag niet lijdzaam en richtte samen met andere ontevreden Iteso het UPA op. Mijn aandacht werd onmiddellijk getrokken door zijn langwerpige gezicht, grijze kroeshaar en uitstekende jukbeenderen. In Okuruts polo zat een gat, maar desalniettemin had hij een waardige uitstraling. Zoals het een Afrikaanse heer op leeftijd betaamde, sprak Okurut op een patriarchale toon en nam hij een lange aanloop naar ieder antwoord. Ik bleef mijn ongeduldige aard de baas en liet hem keer op keer uitspreken, want ik realiseerde me dat een tussendoor gestelde vraag kon worden beschouwd als een teken van onbeleefdheid in plaats van een uiting van belangstelling.

'Allereerst wil ik mijn excuses aanbieden aan het Nederlandse volk voor iets ernstigs dat zich heeft voorgedaan,' begon Okurut plechtig. Hij doelde op een Nederlandse hulpverlener die op 15 september 1988 in een hinderlaag liep van zijn manschappen. Drie jaar na mijn onderhoud met Okurut slaagde ik er uiteindelijk in om deze Nederlander te traceren. Het bleek om Barend Leeuwenberg te gaan en we spraken uitvoerig met elkaar in het centrum van Den Haag. Leeuwenberg, geboren in 1943 en afkomstig uit Noord-Brabant, maakte een sympathieke indruk op mij. Hij beschreef het incident op nagenoeg dezelfde wijze als Okurut. 's Ochtends vroeg, terwijl de zon opkwam, vertrokken Leeuwenberg en zijn chauffeur in een kleine auto uit Soroti. Leeuwenberg had als ingenieur van Artsen zonder Grenzen meegewerkt aan de renovatie van Soroti's ziekenhuis en zou die dag terugvliegen naar Nederland. 'De weg tussen Soroti en Mbale was luguber, want afgezien van enkele legerkonvooien was er haast geen verkeer,' herinnerde hij zich. Daarop aansluitend waren beide kanten van de weg omzoomd met hoog opgroeiend riet, waarin eventuele rebellen zich uitstekend konden verschuilen. 'We waren nog geen 20 kilometer onderweg, toen we plotseling vanuit het riet werden beschoten,' vervolgde de Brabander. Het voertuig kwam padoes tot stilstand en de chauffeur, een jonge Oegandese man, bleek mordsdood. Vervolgens kwamen twee in burger geklede rebellen, ook jongemannen, uit de rietkraag tevoorschijn. Toen zij beseften dat het geen regeringsauto betrof, verontschuldigten zij zich in gebrekkig Engels aan Leeuwenberg.

Desalniettemin werd diens bagage, waaronder een paspoort en fototoestel, in beslag genomen, waarna het groepje rebellen binnen enkele minuten verdween. Leeuwenberg bemerkte dat hij duizelig werd en bleek te zijn getroffen in de maag- en polsstreek. Hij beschikte niet over een radiosysteem om hulp in te schakelen en werd pas na een uurtje opgepikt door een passerende legerpatrouille. Nadat hij in Soroti was geopereerd, werd hij via Nairobi geëvacueerd naar Amsterdam.¹⁶ Tot op de dag van vandaag is de vitale Leeuwenberg betrokken bij bouwkundige projecten in crisisgebieden.

‘Ik ben momenteel bezig met het schrijven van een boek over het UPA,’ hervatte Okurut zijn inleiding. Hij toonde mij een handgeschreven manuscript om zijn aspiraties te bewijzen. De woordkeuze van de historicus-in-spe liet er geen misverstand over bestaan aan welke zijde hij had gevochten. ‘Niet minder dan 90 procent van de bevolking in Teso stond achter ons,’ klonk het trots, waarna Okurut mij een retorische vraag stelde: ‘Hoe konden we [het UPA] anders de strijd vijfenhalf jaar lang volhouden?’ De voormalige rebel wachtte een eventueel antwoord van mijn kant niet af: ‘De bevolking vormde ons schild.’

Partijdig of niet, Okurut gaf toe dat het UPA niet opereerde als een solide eenheid. Het UPA vormde in feite een samenraapsel van verschillende brigades die elk in een eigen zone opereerde. Organisatorisch gezien leken Teso’s rebellen dus sterk op die van het UPDA in Acholiland. Binnen de context van het UPA is ‘brigade’ overigens een misleidende term, want de UPA-brigades verschilden sterk van elkaar qua getalssterkte en bewapening. Eregu’s *Special Brigade* was voornamelijk actief in het district Soroti, terwijl de *Ostrich Brigade* onder Charles ‘Jesus’ Ojirot zich ophield in Usuk, een streek waar struisvogels voorkwamen. In het district Kumi ontstond de *Wild Boys Brigade* en de *Central Brigade* bestreek geheel Kaberamaido en delen van Soroti. De twee laatstgenoemde brigades werden geleid door respectievelijk Opus en James Okello, allebei luitenanten uit het ontbonden UNLA.

In theorie bekleedde Eregu de functie van opperbevelhebber, maar zijn gezag was beperkt omdat het UPA niet beschikte over geavanceerde communicatiemiddelen, waardoor onderlinge samenwerking moeilijk zo niet onmogelijk bleek. De verschillende brigades van het UPA stonden met elkaar in contact via koeriers die zich per fiets verplaatsten. Iedere commandant opereerde vaak op eigen houtje in zijn territorium met als gevolg dat het UPA in tegenstelling tot het LRA sturing en cohesie ontbeerde. Ojirot vormde een berucht voorbeeld van een commandant die misbruik maakte van de gebrekkige coördinatie binnen het UPA. Ironisch genoeg roofde Ojirot runderen van mensen die hij volgens de agenda van het UPA moest beschermen tegen veediefstal.¹⁷ Toen ik zijn naam liet vallen tijdens mijn interview met Okurut, slaakte mijn gesprekspartner een zucht: ‘Hij maakte het UPA te schande, maar het was oorlog en dan kun je niet

altijd kieskeurig zijn.’ Okurut leek zich vooral te ergeren aan het feit dat Ojirot zich vernoemde naar Gods Zoon: ‘Je reinste godslastering!’ Kennelijk was het niet aanstootgevend dat Eregu’s *nom de guerre* verwees naar één van de meest beruchte massamoordenaars van de 20e eeuw.

Mede dankzij de Nederlandse priester Van de Ven en zijn Italiaanse collega Michele Vezzoli kwam er in 1988 grotendeels een einde aan de rebellenactiviteiten in Usuk. De in Nistelrode geboren ‘Witte Pater’ realiseerde zich dat het UPA niet bij machte was om Museveni te verslaan. Sterker nog, door de rebellie verslechterde het leven van veel mensen in Teso. Het economisch verkeer was praktisch tot stilstand gekomen en de lege winkels in Soroti toonden een trieste aanblik. Daarnaast was het uiterst penibel gesteld met de volksgezondheid en geselde een TBC-epidemie de bevolking. Van de Ven stuurde aan op verzoening tussen de regering en de rebellen in Usuk en beschikte hiervoor over de juiste kwalificaties: hij stond in contact met het NRA en genoot tegelijkertijd het vertrouwen van de plaatselijke gemeenschap. Hij sprak immers vloeiend Ateso en veel rebellen van Ojirots *Ostrich Brigade* behoorden tot de parochie van de onverschrokken Brabander.

Van de Ven benaderde Imumet via een catechist: ‘Imumet was één van de rationele en intelligente rebellen; hij was voor rede vatbaar.’ Nadat de eerste contacten waren gelegd, volgde een bijeenkomst tussen afgezanten van de *Ostrich Brigade* en het NRA. De rebellen klaagden over invallen vanuit Karamoja, waarna het NRA acties ondernam om de Karimojong uit Usuk te verjagen. Vervolgens gaven Ojirot en zijn *Ostrich Brigade*, bestaande uit 2.300 manschappen en 200 vuurwapens, zich op 16 april 1988 over aan het NRA.¹⁸ Het feit dat het NRA afzonderlijke vredesbesprekingen voerde met één brigade van het UPA liet zien hoe gefragmenteerd Teso’s rebellenleger was.

Het UPA komt oorlogsmateriaal tekort

Het UPA worstelde niet alleen met een gebrek aan cohesie, maar kwam ook wapens en munitie tekort. Een rebellenbrigade in Kaberamaido heette weliswaar *Saba Saba*, een benaming in het Kiswahili voor een katjoesja-lanceerinstallatie, maar in werkelijkheid beschikte het UPA over geen enkele raketwerper. Volgens een raming van Okurut telde het UPA in 1991 niet meer dan 1.200 strijders en zij zouden slechts beschikken over 720 halfautomatische geweren, 15 lichte machinegeweren, twee middelzware machinegeweren, acht granaatwerpers en drie mortieren.¹⁹ Wellicht koos Okurut bewust minder grote aantallen om het UPA als *underdog* af te schilderen, maar het is algemeen bekend dat zijn rebellen over beperkte aantallen wapentuig beschikten. Musa Ecweru, Adiama’s oudere broer, ondernam als externe coördinator van het UPA weinig succesvolle pogingen om vanuit Kenia munitieladingen te smokkelen naar Teso.

Ecweru was in het verleden lid geweest van de jongeren vleugel van het UPC en wees het nieuwe regime af. Adiamo vervulde een uitvoerende rol in Ecweru's smokkelactiviteiten, maar op 11 september 1991 betrapte het regeringsleger Adiamo buiten Soroti op heterdaad tijdens het uitladen van 42.000 in cementzakken verstopte geweerkogels. Het was de eerder genoemde Angina, destijds kapitein en inlichtingenofficier van de Derde Divisie in Oost-Oeganda, die de gevangennamen van Adiamo had gepland. Ecweru werd in september 1991 opgepakt in Kawempe, een buurt in Noord-Kampala.²⁰

'De soldaten namen mij gevangen rond zes uur 's avonds,' sprak Adiamo glimlachend tijdens één van onze vele ontmoetingen. Het schepte hem zichtbaar genoeg om zich de kleinste details te herinneren, waarmee hij zijn kunnen als inlichtingenofficier wilde onderstrepen. Ik vermoedde dat het preciseren van informatie ook een gewoonte was om zijn krijgservearingen te objectiveren, waardoor Adiamo makkelijker kon spreken over zijn bewogen oorlogsverleden. Hij liet namelijk nooit gevoelens toe in zijn verhaal en besprak graag feitelijkheden. Een regeringssoldaat die de arrestatie van Adiamo uitvoerde, was luitenant Justin Engwau, een uit Teso afkomstige inlichtingenofficier van het 114e Bataljon. Na het UPA-conflict trouwde Engwau één van Adiamo's zussen en sindsdien spreken beide heren elkaar aan met *mukoo* ('zwager'). Toen het LRA in 2003 Teso binnenviel, bevonden de zwagers zich in hetzelfde kamp.

De bevolking raakt oorlogsmoe

Zoals eerder vermeld, genoot het UPA in het begin behoorlijk veel steun in Teso, maar toen bleek dat de rebellen wegens organisatorische en materiële gebreken niet snel een eindoverwinning konden boeken, nam het enthousiasme voor de opstand zienderogen af. De band tussen de bevolking en het UPA kwam verder onder druk te staan toen de regering in februari 1990 ruim 100.000 inwoners van het district Kumi, oftewel meer dan de helft van de districtbevolking, in interneringskampen dreef. Net als in Acholiland zorgde de regering niet voor voedsel, onderdak, water en medicatie. Volgens mensenrechtenorganisatie *Amnesty International* kwamen tijdens de negen maanden durende internering circa 10.000 mensen om. De kampbevolking was genoodzaakt om de overledenen in massagraven te begraven.²¹

Hoe reageerden de rebellen op de afnemende steun vanuit de burgersamenleving? Zij maakten steeds vaker gebruik van dwang om de bevolking aan te sporen tot medewerking. Veel voormalige leden van *Arrow* met een UPA-achtergrond wensden hieraan niet te worden herinnerd, omdat zij zich graag zien als dé beschermers van Teso. Volgens deze lezing verdedigden zij van 1986 tot 1992 hun geliefde provincie tegen krijgers uit Karamoja en onrechtvaardige regeringssoldaten en in 2003 namen zij *opnieuw* de wapens op, ditmaal tegen de

terreur van het LRA. Het staat echter vast dat het UPA zich schuldig maakte aan buitensporig geweld tegen de burgerbevolking. Okurut merkte hierover veelzeggend op: 'Dat is het verraderlijke van oorlog; je grijpt naar de wapens met nobele intenties, maar dan degenerereert de situatie.'²²

Eind maart 2010 ontmoette ik Justin Epelu-Opio, een aan de Universiteit van Makerere verbonden hoogleraar Diergeneeskunde, op een elitaire sociëteit genaamd *Kampala Club*. Epelu-Opio liet zich door iedereen aanspreken met 'Professor' en zijn ongepoetste bril en deftige manier van spreken leken te beantwoorden aan zijn profiel. We namen plaats in de tuin van de Club, waar een serene rust heerste die alleen werd verstoord door driftig bewegende parelhoenders. In augustus 1990 werd Epelu-Opio door Museveni benoemd tot voorzitter van de *Presidential Commission for Teso* (PCT), een vredescommissie die het UPA opriep om de wapens neer te leggen. Museveni en Epelu-Opio hadden elkaar leren kennen in 1965 op *Ntare School*, een middelbare school in Nkore. Als voorzitter van de PCT ondervond Epelu-Opio het conflict aan den lijve en op 6 december 1990 liep hij op vijf kilometer afstand van Soroti in een hinderlaag, waarbij het UPA een handgranaat gooide naar Epelu-Opio's konvooi. Epelu-Opio overleefde de aanslag, maar het lot bleek zijn schoonzus minder gunstig gezind te zijn. In 1988 eisten rebellen dat zij haar zoons zou afstaan aan het UPA. Zij weigerde om mee te werken en werd doodgeslagen met een houten stamper die normaal werd gebruikt om aardnoten en sesamzaad te vermalen. Haar kleindochtertje van vier was getuige van deze brute moord.²³

Het UPA maakte zich ook schuldig aan een schokkende praktijk die bekend stond als *aibok acok* (letterlijk: 'aardappelen rooien'). UPA-rebellen instrueerden de bevolking in het Ateso om iedere vorm van communicatie met het NRA te mijden: *Owen Ekingok araimam iyangario aibok acok* ('doe je honden aan de lijn, anders zul je aardappelen rooien'). Deze metafoor maakte duidelijk dat niemand iets mocht zeggen tegen het NRA, anders zou de loslippige persoon op een akker zijn of haar eigen graf moeten graven. Echter, wanneer burgers geen informatie verstrekten aan het NRA, verdachten de regeringssoldaten hen van samenwerking met het UPA.²⁴ Net als in Acholiland bevond de bevolking in Teso zich tussen twee vuren.

De Bantoe-sprekende gemeenschap in Teso vormde een bijzonder doelwit voor het UPA. Immers, Museveni kreeg in het begin vooral steun uit het Bantoe-talige gedeelte van Oeganda en voor het UPA was dit reden genoeg om de Bantoes in Teso vogelvrij te verklaren. Niet geheel onverwacht ontkende Okurut stellig dat het UPA zich schuldig had gemaakt aan etnisch geweld: 'We hebben ons nooit schuldig gemaakt aan etnische zuiveringen!' Adiama gaf echter ruiterslijk toe dat het UPA de Bantoes tot doelwit maakte: 'Vooral de Bakenyi hadden zwaar onder ons [het UPA] te leiden.' Zijn opmerking komt overeen met een

tragische anekdote van Athanasius Mubiru, een katholieke priester die van 1982 tot 2008 met onderbrekingen in Teso verbleef. Terwijl het geweld en de wetteloosheid om zich heen grepen, adviseerde hij de Bantoes in zijn parochie om Teso te verlaten. Mubiru's catechist, een Mukenyi, stelde zijn vertrek uit, omdat hij zijn golfplaten dak – een relatief duur eigendom – wilde meenemen op de vlucht. Deze beslissing pakte noodlottig uit, want op een zondag werd hij door UPA-strijders vermoord. Mubiru en een patrouille van regeringssoldaten gingen op zoek naar zijn stoffelijk overschot en troffen het aan in een moeras. De Mukenyi was omgebracht op een wijze die bekend staat als *kandoya*, waarbij de handen van het slachtoffer op pijnlijke wijze worden vastgebonden op de rug, zodat de borststreek naar voren uitsteekt. Mubiru, zelf een Muganda, verliet Teso tijdelijk en keerde terug toen het UPA-conflict voldoende was afgenomen.

Toen ik in een gesprek met Adiana de terreurdaden van het UPA aan de kaak stelde, bagatelliseerde hij deze uitwassen op luchtige wijze: 'Het was niet ons beleid om burgers te doden, maar niet alle geestelijken leiden een goddelijk bestaan.' De Iteso in het algemeen dachten er kennelijk minder lichtzinnig over, want de rebellie van het UPA verloor haar legitimiteit en een toenemend aantal burgers raakte vervreemd van de rebellen. Deze verandering in de relatie tussen rebel en burger komt duidelijk naar voren in de bevindingen van Nico van der Pluijm. Hij werkte van augustus 1987 tot juni 1989 namens Artsen zonder Grenzen in Soroti en was een collega van de eerder besproken Leeuwenberg:

'In het begin had de plaatselijke bevolking nog wel sympathie voor de rebellen [van het UPA], maar die sympathie verdween langzaam toen de rebellen toch ook geweld pleegden tegen de eigen bevolking. (...) Het NRA begon zich meer te gedragen en de rebellen steeds minder, waardoor rebellen werden aangegeven bij de nieuwe autoriteiten door de plaatselijke bevolking.'²⁵

Kortom, de terreurtactieken van het UPA pakten verkeerd uit en spoorden de bevolking aan om in toenemende mate het regeringsleger te steunen. De executie van de beruchte rebellenleider 'Jesus' Ojirot was hiervan een treffend voorbeeld. Na zijn overgave in 1988 begaf de 'Schrik van Katakwi' zich opnieuw op het pad van terreur en banditisme, maar de plaatselijke bevolking had er de buik van vol en gaf in 1991 zijn schuilplek door aan het regeringsleger. Ditmaal kreeg Ojirot de kogel in plaats van amnestie en zijn lijk werd tentoongesteld naast het ziekenhuis in het stadje Katakwi.²⁶

Het UPA sluit een verstandshuwelijk met het LRA

Het UPA ontbeerde cohesie, worstelde met kwetsbare aanvoerlijnen uit Kenia en verloor in toenemende mate de steun van de bevolking, maar het had nog één troef in handen: het LRA in Acholiland. Eerder hadden de HSM en het UPA

toenadering tot elkaar gezocht en nu onderhield Eregu contact met Kony. 'Het UPA en LRA spraken af om samen Museveni te verslaan, zodat wij vrije verkiezingen in Oeganda konden organiseren,' herinnerde Habibu Aditu zich. We zaten tegenover elkaar in de schaduw van een boom in Wera, een dorpje ten noordoosten van Soroti. Om ons heen namen belangstellende kinderen plaats die ademloos luisterden naar het gesprek. Na eerst te hebben gediend in het UNLA, het regeringsleger van Obote, sloot Habibu zich aan bij het UPA. 'Ik zag Kony tweemaal in Tubur [een streek in het district Soroti] en hij zag eruit als een gewone man.' Het is aannemelijk dat Habibu, klein van gestalte en samengespleten ogen, betrokken was bij besprekingen tussen het UPA en het LRA in Tubur. Een krantenartikel berichtte toentertijd dat Kony het UPA opzocht in Tubur en Habibu behoorde tot de *Special Brigade*, de harde kern van het UPA.²⁷

Het LRA leverde munitie aan het UPA en Kony en Eregu voerden enkele gezamenlijke aanvallen uit in de omgeving van Soroti. Begin 1992 trokken strijders van beide rebellenlegers naar Zuid-Soedan om in aanmerking te komen voor militaire steun van het Arabische regime in Khartoem. Gedurende deze ontwikkeling werden 150 à 300 UPA-rebellen opgenomen in de gelederen van het LRA.²⁸ Door deze merkwaardige gang van zaken stonden in 2003 voormalige UPA-strijders tegenover elkaar; een bescheiden aantal diende in het LRA, terwijl het gros streed onder het vaandel van *Arrow*.

Een informant die meer kon vertellen over het door Kony geabsorbeerde UPA-contingent heette Robert, wiens achternaam niet kan worden vermeld vanwege zijn beladen oorlogsverleden. Voor de uitbraak van Teso's burgeroorlog handelde Robert in vee, maar Karimojong-krijgers roofden 40 runderen van hem. 'We hadden wapens en besloten ons te verdedigen; zo ontstond het UPA,' aldus Robert. Hij sloot zich aan bij de *Wild Boys Brigade* van luitenant Opus, een rebelleneenheid in Kumi die meer dan 200 manschappen telde. De strijd belandde echter op een dood spoor en Opus gaf zich in 1992 over. Robert week uit naar Nairobi en daar kwam hij in contact met externe coördinatoren van het LRA, waaronder Sam Kolo. Kolo klom op tot woordvoerder van het LRA, maar op 15 februari 2005 gaf hij zich in Gulu over aan het Oegandese regeringsleger. Vanuit Kenia voorzagen Kolo en zijn kring het LRA van medicijnen en kleding en Kolo's netwerk stelde Robert in staat om Kony op te zoeken in Zuid-Soedan. 'Kony is goedlachs, maar hij kan op slag veranderen in een luipaard,' memoreerde Robert.²⁹

Waarom Robert de gevreesde rebellenleider wenste op te zoeken, blijft in nevelen gehuld. Hij beweerde het LRA van binnenuit te willen veranderen, zodat verschrikkingen als de massaslachting in Atiak niet langer zouden plaatsvinden. Bigombe, de vredesbemiddelaar, plaatste terecht haar vraagtekens bij zulke beweegredenen: 'Niemand durfde Kony te bekritisieren; dat stond gelijk aan

zelfmoord. Tegenwoordig beweert iedere gewezen rebel een vredesduif te zijn.’ Kolo, wiens hoge stemgeluid geen associaties oproep met het beeld van een voormalig rebellenkopstuk, bevestigde tijdens een telefoongesprek met mij de UPA- en LRA-achtergrond van Robert, maar wenste niet diens motieven toe te lichten: ‘Dergelijke informatie is te gevoelig.’ Hoe het ook zij, Robert kreeg genoeg van het rebellenbestaan en op 17 december 2001 vroeg hij om amnestie op de Oegandese ambassade in Khartoem. Zijn timing bleek perfect, want drie maanden later lanceerde het Oegandese regeringsleger operatie *Iron Fist*, waarbij het LRA zware verliezen leed en het conflict escaleerde. Tegenwoordig exporteert Robert vanuit Gulu landbouwproducten naar de Zuid-Soedanese markt. Kolo’s leven is ook in rustiger vaarwater beland; op 21 januari 2012 behaalde de gewezen LRA-woordvoerder een graad in Bedrijfseconomie aan de Universiteit van Gulu.³⁰

Gedurende zijn periode bij het LRA leerde Robert twee voormalige UPA-rebellen kennen, namelijk ‘*Mrefu*’ Opolot en Mike Epidu. Zij vertrouwden Robert toe dat hun eenheid na aankomst in Acholiland tegen haar wil was ingelijfd door Kony. Wederhoor in deze zaak is onmogelijk, aangezien beide heren na de veldtocht in Teso op verschillende tijdstippen en locaties omkwamen. Het staat hoe dan ook vast dat Opolot een Kumam was en als UPA-rebel maaltijden bereidde voor Eregu. Omdat Opolot klein van postuur was, noemden zijn strijdmakkers hem gekscherend ‘*Mrefu*’, een aanduiding in het Kiswahili voor een lang persoon. Opolots pseudoniem zou beklijven terwijl hij uitgroeide tot een lid van de harde kern van het LRA. Als kapitein van een afdeling ondersteuningswapens kreeg Opolot twee tot drie concubines toegewezen. Epidu klom op tot Kony’s seiner en stond in contact met Bigombe tijdens de vredesbesprekingen in 1994.³¹

Het UPA delft het onderspit

Na de weinig succesvolle ‘huwelijksreis’ tussen het UPA en het LRA viel het doek definitief voor Teso’s rebellenleger. In de nacht van 21 april 1992 vluchtte Eregu met circa 30 man, waaronder Habibu, naar de Keniaanse grens. Hier nam Eregu afscheid van zijn manschappen en vervolgde zijn reis alleen. Eregu’s getrouwen keerden via Karamoja terug naar Teso, maar op 30 april 1992 werd de uitgeputte en ontredderde groep overvallen door Karimojong. Habibu was één van de weinige rebellen die deze gewelddadige confrontatie overleefde. En wat Eregu betreft, er zijn verschillende lezingen over hoe hij aan zijn einde kwam in Kenia. Volgens oud-rebel Robert liquideerde de Keniaanse politie hem in maart 1993 op klaarlichte dag in Kitale. De politieagenten zouden hiervoor zes miljoen Keniaanse shilling hebben ontvangen van de Oegandese regering. Bigombe ver-

moedde daarentegen dat Eregu werd omgebracht door krijgers van de Pokot, een aan de Karimojong verwante bevolkingsgroep.³²

Het UPA-conflict kwam overigens *geleidelijk* ten einde en kende geen gemarkeerd einde in de vorm van een door beide partijen getekend vredesakkoord. De strijd bloedde letterlijk dood. Okurut merkte geheimzinnig op dat 'het UPA de strijd weliswaar heeft opgeschort, maar *niet* beëindigd.' Kennelijk duurde in Okuruts belevingswereld de oorlog tegen Museveni voort. Zoals gezegd stonden niet alle UPA-eenheden direct met elkaar in contact, waardoor enkele groepjes guerrilla's na Eregu's vlucht voor enige tijd actief bleven. Zij hielden kortstondig vast aan het leven dat zich afspeelde op de flinterdunne scheidslijn tussen rebellie en struikroverij. Het 41^e Bataljon van het NRA schakelde op 9 mei 1994 de laatste UPA-eenheid – bestaande uit zeven strijders – uit in het district Kumi. Een zekere Abwongoto, de leider van de 'laatsten der Mohikanen', raakte hierbij dodelijk getroffen in het hoofd. Daarnaast sneuvelden twee andere rebellen, waarna Abwongoto's vervanger James Peter Olupot zich overgaf. Dit wapenfeit vormde het definitieve einde van de gewapende strijd van het UPA.³³

Net als de rebellies in Acholiland vormde de opstand van het UPA in Teso een voortzetting van de bushoorlog in Luweero. Terwijl de guerrilla van het LRA aanhield, kwam de opstand van het UPA na enkele jaren ten einde. De rebellie van het UPA vormde een gitzwart hoofdstuk uit Teso's geschiedenis en onbedoeld vergrootte zij de onveiligheid en bestaansonzekerheid. Een Amerikaanse mensenrechtenorganisatie schatte dat tussen 1986 en 1994 meer dan 50.000 mensen omkwamen in Teso door geweld, honger en ziektes.³⁴ Niemand kon bevroeden dat de destructieve opstand van het UPA in bepaalde opzichten van pas zou komen tijdens de LRA-invasie van 2003.

Teso's keuze voor zelfverdediging

Wanneer je een strijdmacht mobiliseert, wend je ieder bruikbaar sentiment aan.

Robert Adiama (voormalig inlichtingenofficier van *Arrow*)

Het LRA gaat tot de aanval over

Een decennium nadat de guerrilla van het UPA was weggeëbd, werd Teso opnieuw in een hel gestort. Op 15 juni 2003 vielen LRA-strijders Obalanga aan, een handelscentrum in het uiterste noordoosten van Teso. Waarom viel het LRA in juni 2003 Teso binnen? Het oogstseizoen was aangebroken en de LRA-rebellen waren na *Iron Fist* afgesneden van hun bases in Zuid-Soedan. De landbouwgronden in Acholiland lagen sinds jaren grotendeels braak en het LRA had dringend behoefte aan voedsel. In Teso lagen aardappelen, gierst (het basisvoedsel van de Iteso), cassave en aardnoten nagenoeg voor het oprapen. Daarnaast hoopte Kony's rebellenleger in Teso nieuwe aanwas in de gelederen op te nemen, waaronder voormalige UPA-rebellen, en wilde het zijn operationele capaciteit bewijzen tegen Museveni. De kampen van het LRA in Zuid-Soedan mochten dan zijn vernietigd, Kony kon de Oegandese regering nog steeds in verlegenheid brengen.

Volgens twee kopstukken binnen *Arrow* vielen 1.000 tot 2.000 rebellen Teso binnen. Deze schatting komt redelijk overeen met de informatie die ik kreeg van Moses Rubangangoyo. Op 22 augustus 1996 haalde het LRA hem op 16-jarige leeftijd weg uit een middelbare school in het district Gulu. Hij klom binnen de *Stockree Brigade* – de tweede brigade binnen het LRA – op tot luitenant en moest op maandbasis de getalssterkte van de brigade vaststellen. Deze administratieve verantwoordelijkheid leverde hem de aanduiding *Admin Stockree* op. Rubangangoyo was betrokken bij de eerste aanval op Obalanga en volgens hem

telde de *Stockree Brigade* op het moment van de invasie 1.000 manschappen. Dit aantal was inclusief de dragers, concubines en de kinderen die zij tijdens hun gevangenschap hadden gebaard. De scheidslijn tussen strijder en drager was overigens onduidelijk, omdat dragers in geval van nood ook deelnamen aan gevechtssituaties. Het staat hoe dan ook vast dat het LRA met een aanzienlijk aantal mensen Teso was binnengevallen. Zo troffen bewoners in de omgeving van Obalanga grote stukken platgetrapt gras aan waar het LRA had gebivakkeerd.

De gehele *Stockree Brigade* vormde het leeuwendeel van de invasiemacht en stond onder bevel van de beruchte kolonel Charles Yardin Tabuley. Volgens sommige bronnen was Tabuley een UPA-veteraan uit Teso, maar in werkelijkheid lagen zijn wortels in Palabek, een plaatsje in het district Kitgum. Tabuley, geen Etesot maar een Acholi, was in 1987 als kind ontvoerd en stond nu bekend als een van Kony's belangrijkste legeraanvoerders. Tijdens de veldtocht in Teso was hij halverwege de 20; Kony zou zelf niet deelnemen aan de vijandelijkheden in Oost-Oeganda.¹

Het is een wijdverbreide misvatting dat het LRA plotseling toesloeg in Obalanga. In april 2003 waren verkenner van het LRA waargenomen in Teso en drie weken voor de aanval verscheen het LRA al in de omgeving van Obalanga.² De Poolse priester Bugoslaw Zero, die leiding gaf aan een parochie in het district Katakwi, attendeerde het regeringsleger op de aanwezigheid van het LRA, maar de pro-actieve houding van de toen 33-jarige Pool werd niet gewaardeerd: 'Ze [de militaire autoriteiten] keken mij aan alsof ik een koppige geit was; ze beschuldigden me van stemmingmakerij.'³ Net als tijdens de slachting bij Atiak in 1995 verspeelde het Oegandese regeringsleger kostbare tijd om de burgerbevolking in bescherming te nemen. Op 15 juni 2003 viel het LRA in de avonduren Obalanga aan. Het handelscentrum stond onder bescherming van een *Anti Stock Theft Unit* (ASTU) bestaande uit 30 leden. De in 2000 opgerichte ASTU's vormden een verlengstuk van de politie en waren erop berekend om rondtrekkende veerovers te bestrijden – *niet* om ervaren guerrilla's het hoofd te bieden. Het LRA doodde één ASTU-lid en drie burgers en nam twaalf burgers gevangen. Daarnaast roofde het onder meer frisdrank, koekjes, kookolie, zeep, bloem, rijst, suiker en medicijnen en brandde het meer dan 100 grashutten, acht winkels, een politiekantoor en een ASTU-barak plat.⁴

Op een bewolkte junidag in 2011 bracht ik een bezoek aan Obalanga's massagraven. Op het toegangspoortje van de begraafplaats prijken verkleurde verkiezingsposters van het UPC, de politiek erfgenaam van Obote, wat een ongepaste indruk op me maakte. Hier lagen namelijk 364 burgers en militieleden begraven. Zij waren in de periode 2003-2004 omgebracht door het LRA of bezweken aan ziektes en uitputting. Diende hun rust te worden verstoord door naoorlogse verkiezingskoorts? De betonnen grafplaten, zo'n 30 in totaal, waren gro-

tendeels overwoekerd. Voorafgaand aan mijn bezoek had het flink geregend en terwijl ik mij een weg baande door het hoge gras, raakten mijn broekspijpen tot op kniehooft doorweekt. Een muis schoot voor mijn voeten weg. De meeste grafopschriften waren amper leesbaar, maar een enkele keer slaagde ik erin de ingekerfde mededeling volledig te ontcijferen: 'JOHN OMUKASA. BORN IN 1984. DIED ON 18-07-2003.' Het was zo'n moment waarop het LRA-conflict opeens heel dichtbij kwam. Deze John en ik waren generatiegenoten – hij was één jaar na mij geboren. Ik herinnerde mij waar ik was en wat ik deed in juli 2003. Ik had net een half jaar vrijwilligerswerk in Zuid-Afrika achter de rug en sloot deze ervaring af met een zomervakantie op Kreta, maar John was door zijn regering in de steek gelaten en bevond zich op het verkeerde moment op de verkeerde plaats.

John had desalniettemin het 'geluk' gehad dat zijn stoffelijk overschot was geïdentificeerd. Volgens Tom Okello, een lokale bestuurder in Obalanga, bleken veel lijken onherkenbaar tegen de tijd dat het bergen begon. Deze naamloze slachtoffers werden gezamenlijk ondergebracht in massagraven. Zij waren een ellendige en anonieme dood gestorven. Okello had een ontspannen uitstraling, maar toen de verschrikkingen in Obalanga aan de orde kwamen, maakte zijn

Foto 6 De massagraven van Obalanga

De massagraven in Obalanga zijn stille getuigen van de inval van het LRA in Teso (juni 2011).

gezicht op slag een vermoeide indruk. 'Er was geen politieke wil om Teso te beschermen, omdat Teso vroeger een UPC-bolwerk was,' aldus een bittere Okello. Het verbaasde mij niet dit te horen uit de mond van iemand die lid was van het *Forum for Democratic Change*, Oeganda's grootste oppositiepartij. Voor personen als Okello gaven zulke complottheorieën betekenis aan het drama dat zich in Teso voltrok. Het is niet aannemelijk dat de NRM, Museveni's politieke partij, aan het LRA doorgang verleende om op te rukken naar Teso. Het was namelijk heel pijnlijk voor Museveni dat het conflict oversloeg naar Oost-Oeganda, terwijl hij beweerde dat dankzij *Iron Fist* de situatie onder controle was. Maar de inval van het LRA in Teso kan wel worden gezien als een ongewenst bijproduct van het onvermogen, de onverschilligheid en de schaamteloze zelfverrijking die de Oegandese overheid kenmerken.

Een humanitair drama ontvouwt zich

Het LRA probeerde voor korte tijd de bevolking van Teso voor zich te winnen. Zo liet het een pamflet – gedateerd 16 juni 2003 – achter bij een lokaal overheidsgebouw in Obalanga. Dit document bevatte een stempel van Tabuley en rechtvaardigde de aanwezigheid van het LRA in Teso als volgt:

'Wij het LRA willen het publiek informeren dat wij een ieder verwelkomen die tegen de dictatuur van Museveni gekant is. Volgens Museveni's plan worden onschuldige mensen in Noord-Oeganda vermoord. Een voorbeeld: het verstrekken van wapens aan de Karimojong om daarmee de welvaart van de volgende stammen af te pakken: Acholi, Langi, Iteso en Kumam, (...). Wij raden het publiek aan om niet de UPDF [Oeganda's regeringsleger] en andere gewapende mannen te accommoderen. Als u zich hier niet aan houdt, zult u ook tot de slachtoffers behoren.'⁵

Bovenstaand fragment laat zien hoe het LRA appelleerde aan een pan-Nilotische identiteit. Obote stond tweemaal eerder aan het hoofd van een strijdmacht die nagenoeg uitsluitend bestond uit Niloten: *Kikoosi Maalum* in de jaren 70 en het UNLA een decennium later. Eind jaren '80 oefende de HSM van Auma een grote aantrekkingskracht uit op de Nilotische bevolkingsgroepen en nu presenteerde het LRA zich als de beschermheer van het gemarginaliseerde Noord- en Oost-Oeganda. Kony's rebellenleger blies de lang bestaande kloof tussen Bantoes en Niloten bewust nieuw leven in. De grootschalige veeroof vormde een voor de handliggende gebeurtenis waarmee het LRA de Niloten wilde aansporen tot verzet. De strooptochten van de Karimojong waren immers in Noord- en in Oost-Oeganda uitgegroeid tot een collectief trauma. Runderen waren de hoeksteen van de Nilotische samenlevingen en het LRA hield Museveni verantwoordelijk voor het verlies van de veestapels. Op deze manier probeerde het LRA de Iteso en Kumam, die eerder hadden gerebelleerd onder het vaandel van

het UPA, aan zich te binden. Hierop aansluitend speelden sommige LRA-rebellen zelfs potjes voetbal met jongeren in Teso.

Het charmeoffensief van Kony's guerrilla's wierp geen vruchten af in een provincie die net was bekomen van een eerdere rebellie. Bovendien wantrouwden de oorlogsmoede Iteso het LRA, omdat deze rebellengroep niet afkomstig was uit Teso. Spoedig liet het LRA zijn ware gezicht zien en de veiligheidssituatie verslechterde in rap tempo.⁶ In de nacht van 23 op 24 juni 2003 vielen zo'n 50 rebellen vanuit drie verschillende posities Soroti aan. Rondom het vliegveld ontstond een hevige schotenwisseling met de UPDF, waarbij twee militairen en vier burgers omkwamen. Op 24 juni 2003 ontvoerde het LRA ongeveer 100 meisjes van *Lwala Girls*, een middelbare school in het district Kaberamaido.⁷

De snelle opmars van het LRA zond schokgolven door Teso en bracht grote stromen vluchtelingen op de been, waarop de overheid niet was berekend. Volgens de *Soroti Catholic Diocese Integrated Development Organisation* (SOCADIDO), de ontwikkelingsarm van het bisdom Soroti, raakten tussen juni 2003 en januari 2004 meer dan 350.000 mensen in Teso ontheemd.⁸ Obalanga was met meer dan 40.000 ontheemden het grootste vluchtelingenkamp in Teso. De vluchtelingen hadden geen toegang tot voedsel, water, onderwijs en gezondheidszorg. In het kamp bevonden zich slechts drie waterputten en mensen moesten drie dagen lang in de rij staan voor water. Sommigen waren de wanhoop nabij en lesten hun dorst met regenwater of urine. Elke dag stierven in Obalanga gemiddeld vijf mensen aan onder meer mazelen, diarree, malaria en worminfecties.⁹

In andere vluchtelingenkampen heersten soortgelijke situaties. Tussen 18 en 21 oktober 2003 verbleef de Poolse priester Zero in Oditel, een kamp in de omgeving van Kapelebyong. In Oditel verbleven 5.000 vluchtelingen en Zero meldde over hun toestand aan SOCADIDO:

'Helaas heeft het merendeel van de vluchtelingen niet genoeg geld om medicijnen te kopen. Bovendien worden medicijnen en antibiotica verstrekt door amateurs. In de praktijk is het overgrote deel van de mensen verstoken van medische zorg.'¹⁰

In het district Kaberamaido zwol de vluchtelingenpopulatie aan tot 101.561 zielen en de lokale autoriteiten kampten met een schreeuwend gebrek aan dekens, klamboes, kleding, medicijnen, sanitaire voorzieningen, voedsel, kookgerei en water. Het hoofd Administratieve Zaken van Kaberamaido stuurde ook noodkreten naar SOCADIDO:

'De opvangcentra worden overspoeld met doodsbanige kinderen, moeders en gezinshoofden en zij ontberen alle basale levensbehoeften.'¹¹

Leo Dijkman, die van 1997 tot 2011 in Teso verbleef, nam met eigen ogen waar hoe Teso opnieuw gebukt ging onder terreur en angst. Ik heb het voor-

recht gehad om vele malen met deze markante Sallander van gedachten te wisselen. In tegenstelling tot veel westerlingen die voor lange tijd in Afrika verblijven, was cynisme Dijkman vreemd. Deze doorgewinterde ontwikkelingsmedewerker bleef zich verwonderen over Afrika en verwoordde zijn betekenisvolle indrukken en inzichten immer zorgvuldig.

Dijkman herinnerde zich levendig het moment waarop Soroti voor het eerst werd aangevallen door het LRA: 'Om 01.05 's nachts werd ik wakker gebeld door een ontwikkelingsmedewerker uit Spanje. Ik hoorde geweervuur uit Madera [een buitenwijk ten noorden van Soroti] en zij vroeg mij wat we moesten doen. Ik zei haar om dekking te zoeken onder het bed.' De volgende dag vertrok de eerste bus vluchtelingen naar Kampala en ironisch genoeg verongelukte het voertuig in Mabira, een regenwoud tussen Kampala en Jinja, waarbij dodelijke slachtoffers vielen. Dijkman verkoos in Soroti te blijven, omdat hij zich sterk verbonden voelde met de gemeenschap waarin hij leefde. Naast zijn wens om Soroti niet in de steek te laten in oorlogstijd, lag er een rationele factor aan dit besluit ten grondslag. Dijkman had eerder de verschrikkingen van het LRA-conflict waargenomen in Gulu en hij realiseerde zich dat de rebellen niet waren geïnteresseerd in het innemen van provinciestedjes. Het LRA wenste namelijk niet te worden ontdekt door vijanden en hield zich liever schuil in de bush.

De inschatting van Dijkman bleek juist: hoewel de randen van Soroti onveilig bleven, stootte het LRA nooit door tot in het centrum van de stad. De vluchtelingengroom die naar Soroti op gang kwam, maakte op hem een onvergetelijke indruk. De vluchtelingen uit de omliggende streken verbleven eerst op de veranda's langs Soroti's hoofdstraat. Zij voerden hun kostbare vee mee, waardoor de levensomstandigheden spoedig onhygiënische vormen aannamen. Enkele runderen die waren meegebracht door vluchtelingen werden gestald op het erf van Dijkmans woning. 'Er was zelfs verkeersonveiligheid, want sommige dorpeelingen waren niet gewend aan het auto- en motorverkeer in Soroti,' memoreerde hij met een glimlach. Hoewel de eerste vluchtelingen vanaf eind 2003 voorzichtig terugkeerden naar hun dorpen, bleef de angst onder de bevolking voor lange tijd bestaan.

Het blootleggen van een maatschappelijke beweging

In Teso was een uiterst precaire situatie ontstaan. De terreur van het LRA verspreidde zich als een inktvlek over driekwart van de provincie en bedreigde zelfs de aanvoerlijnen van de UPDF in het zuidelijker gelegen Busoga. De Vierde Divisie van de UPDF had de handen vol aan de strijd in Noord-Oeganda – een gebied ongeveer even groot als België – en de dichtstbijzijnde legeronderdelen van formaat bevonden zich in Lira en Mbale. Teso beschikte hooguit over enkele

ASTU's en deze eenheden hadden niet genoeg man- en vuurkracht om het LRA tot staan te brengen.

Het was aan kolonel Elly Kayanja om Teso in staat van verdediging te brengen. Hij was op dat moment directeur-generaal van de *Internal Security Organisation* (ISO), Oeganda's binnenlandse veiligheidsdienst, en stond teboek als een vuurvreter. Zo leidde Kayanja in juni 2002 operatie *Wembley*, een offensief dat de georganiseerde misdaad in Kampala aan banden moest leggen. In werkelijkheid gebruikte Kayanja misdaadbestrijding als voorwendsel om de oppositie te onderdrukken. Politieke activisten in de omgeving van Kampala konden rekenen op een bezoek van zonnebrildragende heren die hen afvoerden in geblindeerde wagens. Tussen 25 juni en 31 augustus 2002 pakten Kayanja's mannen 432 personen op en vaak martelden zij hun gevangenen. Volgens een mensenrechtencommissie van de Oegandese overheid kwamen negen personen in gevangenschap om, maar volgens andere bronnen was het dodental veel hoger.¹²

Nu was het aan Kayanja om Teso te zuiveren van het LRA. Hij wilde de plaatselijke bevolking onder de wapenen brengen om het gebrek aan grondtroepen op te vangen. Zijn initiatief viel in vruchtbare aarde en in vrij korte tijd werden 7.000 à 8.000 militieleden onder de wapenen gebracht. De rekruten werden over twaalf bataljons verdeeld. Ieder bataljon bestond uit 600 tot 800 manschappen en kreeg de verdediging van een bepaalde streek toegewezen. De overheidspropaganda jubelde over een 'spontane volksopstand tegen Kony', maar het waren bepaalde politici en militairen die van bovenaf de oprichting van een militieleger organiseerden.

Hoe slaagde het regeringsleger erin om de bevolking van Teso, die eerder had gerebelleerd tegen Museveni, aan zijn zijde te krijgen? Waarom stelde een provincie die vreselijk had geleden onder het overheidsoptreden zich open voor een alliantie met het regeringsleger? Het is niet gemakkelijk om de totstandkoming van een beweging als *Arrow* te ontleden. Leo Dijkman wees mij erop dat de Oegandese samenleving in taalkundig en cultureel opzicht heel verwarrend is: 'Wat in het Engels [Oeganda's landstaal] wordt gezegd, hoeft niet per definitie overeen te komen met wat wordt gezegd in de plaatselijke talen – die debatten bewegen zich op verschillende niveaus.' Doordat Teso's burgers vaak in het Ateso werden aangemoedigd om zich aan te sluiten bij *Arrow*, is het moeilijk voor buitenstaanders om te reconstrueren wie wat precies zei. Dijkman merkte hierover veelzeggend op: 'Er kan een hele beweging [zoals *Arrow*] gaande zijn waar je als blanke gewoon tussenloopt en die je helemaal niet in de gaten hebt.'

Een soortgelijk gegeven nam ik zelf waar tijdens mijn twee jaar durende verblijf in Buganda, waar ik werkte op de Nederlandse Ambassade in Kampala. Toen de presidents- en parlementsverkiezingen van 18 februari 2011 dichterbij kwamen, ving ik in mijn grotendeels Luganda-talige woonwijk de term *ebyaffe*

op. *Ebyaffe* betekende letterlijk ‘onze dingen’ en verwees naar de privileges die het koninkrijk Buganda genoot voordat Obote in 1966 hieraan op brute wijze een einde maakte.¹³ Op verkiezingsposters beloofde een oppositiegroep genaamd *Ssuubi* (Luganda voor ‘hoop’) om Buganda’s verloren gegane *ebyaffe*, waaronder een federale status, in ere te herstellen. Museveni had na de bushoorlog in Luweero weliswaar het *Kabakaschap* teruggebracht, maar in tegenstelling tot vroegere tijden kende Buganda niet langer een zelfstandige positie binnen Oeganda. Sommige monarchistische Baganda verlangden naar autonomie voor hun koninkrijk en *Ssuubi* appelleerde hieraan met de term *ebyaffe*. Het viel mij op dat dit concept nauwelijks hoorbaar was in Engelstalige debatten over Oeganda’s staatsinrichting, maar ik kwam erachter dat het sterke gevoelens losmaakte onder Luganda-taligen om mij heen. Deze ervaring maakte mij ervan bewust dat een onderzoeker aandachtig moet luisteren naar zijn informanten en dat het zaak is zoveel mogelijk details en nuances te absorberen. Met een dergelijke benadering wist ik tijdens mijn veldonderzoek de taalbarrière te doorbreken en slaagde ik erin om een beeld te vormen van de retoriek en beeldspraak die werden gebruikt tijdens het mobilisatieproces van *Arrow*.

Het UPA leeft voort in *Arrow*

Terug naar Kayanja. Wat stelde hem in staat om in korte tijd een militie uit de grond te stampen? Allereerst maakte hij dankbaar gebruik van de netwerken van UPA-veteranen. Ecweru en Adiamu, de broers die voor het UPA munitie probeerden te smokkelen van Kenia naar Teso, maakten deel uit van de leiding van *Arrow*. Ook op lagere niveaus vervulden mannen met een UPA-achtergrond een belangrijke rol. Okurut, één van de oprichters van het UPA, coördineerde activiteiten van *Arrow* in Gweri en omstreken. Habibu, die in 1992 ‘Hitler’ Eregu escorteerde naar de Keniaanse grens, bracht de omgeving van Wera in staat van verdediging. Imumet, die inlichtingenwerk verrichtte voor de *Ostrich Brigade* en betrokken was bij de overgave van deze UPA-eenheid, was nu een parlements-lid van de NRM en mobiliseerde mensen in Usuk. Er waren zelfs Karimojong die zich aanmeldden bij Imumet, maar de UPA-veteraan uit Katakwi wees hun diensten resoluut af. Hij vreesde dat de oorlogsvrijwilligers uit Karamoja van de gelegenheid gebruik wilden maken om vee te roven in Teso.¹⁴ ‘Als een Karimojong een koe heeft gezien, begint hij te trillen [van opwindings],’ schamperde Imumet tijdens een interview met mij. Zijn mondhoeken en handen trilden en tussen Imumets voortanden gaapte een leegte. Hij vervolgde op vergoelijkende toon: ‘Er zijn heus wel goede Karimojong, maar dat zijn wel de uitzonderingen.’

Moses Ekurit was ook een gewezen UPA-rebel die zich aanmeldde bij *Arrow*. Ik ontmoette hem in zijn kantoortje van een busmaatschappij in Soroti waar hij passagiers hielp met reisinformatie en buskaartjes. Ekurits voorkomen beant-

woordde aan het stereotype van een vechtjas. Een geruit jasje accentueerde zijn brede postuur en uit de kraag stak een stierennek. Hij vocht in welgeteld vier verschillende strijdmachten en belichaamde daarmee Oeganda's turbulente geschiedenis. Ekurit diende eerst in de *Special Force* onder Eregu, maar nadat Museveni de macht greep in 1986, sloot hij zich aan bij de *Special Brigade*, de harde kern van het UPA. Gedurende zijn rebellen carrière kreeg hij de bijnaam 'Moxon', een verbastering van zijn christelijke voornaam. Ekurit benadrukte met trots dat hij zich nooit had overgegeven: 'In 1990 namen de soldaten [van het NRA] mij gevangen, omdat ik door mijn kogels heen was.' Het NRA nam hem in de gelederen op en vijf jaar later zwaaide hij af. Toen het LRA in 2003 Teso binnenviel, leidde Ekurit een boerenbestaan. Kayanja gaf hem op een veiligheidsbespreking een wapen en mobiele telefoon. Ekurit nam deel aan de verdediging van Soroti op 24 juni 2003 en was daarmee vanaf het eerste uur betrokken bij *Arrow*. Hij zou in de sector Soroti actief blijven als een leidinggevende binnen *Arrow*.

Het aantal voormalige UPA-rebellen dat in *Arrow* diende, werd op meer dan 2.000 geschat.¹⁵ Waarom was de bijdrage van het UPA aan *Arrow* zo belangrijk? Wetenschappelijk onderzoek leert dat groepsstructuren uit het verleden het mobilisatieproces van een nieuwe strijdmacht bespoedigen. Zulke structuren voorzien een gewapende groep namelijk van saamhorigheid; de leden hebben immers een gedeeld verleden en een zekere mate van organisatie.¹⁶ Oeganda's krijgsgeschiedenis bevestigt dit. Van de circa 40 mannen die in 1981 Kabamba aanvielen en daarmee de gewapende opstand van Museveni tegen Obote ontketenden, hadden minstens 25 gediend in FRONASA, een verzetsgroep die in de jaren 70 vanuit Tanzania streed tegen Amins dictatuur.¹⁷ Zoals het NRA voortkwam uit FRONASA, zo fungeerde het UNLA als hofleverancier voor het UPDA in Acholiland en het UPA in Teso.

Nu vormde het UPA, dat eens Museveni's gezag in Teso tartte, hét fundament voor *Arrow*. De voormalige UPA-rebellen voorzagen *Arrow* van cohesie, natuurlijk leiderschap en kennis van het militaire bedrijf. Zij hadden eerder gevochten in de moerassen en bossen van Teso en genoten dus bekendheid en vertrouwen onder onervaren militieleden en de burgerbevolking. De inbreng van UPA-veteranen creëerde een *esprit de corps* en dit weerklonk in de groepsgesprekken die ik voerde met mannen die hadden gediend in zowel het UPA als in *Arrow*. Vaak wisselden ze op geanimeerde en kameraadschappelijke wijze hun oorlogservaringen uit. Het waren zonder meer deze oudgedienden uit het UPA die vorm gaven aan *Arrow* en dit zou gunstige effecten teweegbrengen.

Foto 7 Twee Arrow-strijders met een AK-47

Justin Ooja (in uniform, links) was één van de vele militieleden met een UPA-achtergrond. Alex Elau (in burgerkleding, rechts) was betrokken bij het vergaren van inlichtingen in een streek genaamd Arapai, de operationele zone van het 8e Bataljon. Beide heren zijn bewapend met een halfautomatisch geweer van het type AK-47. Dit lichte aanvalswapen, ook bekend als 'kalasjnikov', is herkenbaar aan het kromme magazijn. (foto van John Omoding)

Er ontstaat politiek draagvlak voor *Arrow*

Kayanja borduurde niet alleen voort op de structuren van het UPA. Tussen 1992 en 2003 had het politieke landschap in Teso een verandering ondergaan die gunstig bleek voor het formeren van een militie. Teso was sinds een decennium gepacificeerd, waardoor het in tegenstelling tot Acholiland beter was geïntegreerd in het Oeganda van Museveni. Door deze ontwikkeling ontstond er in Teso een generatie leiders die handelde binnen de partijstructuren van de NRM. Het was deze categorie voormannen die actief betrokken raakte bij het mobiliseren en coördineren van *Arrow*. Zij vormde de brug tussen een overheid en een provincie die tien jaar eerder met elkaar waren verwickeld in een gewelddadig conflict. Aan de ene kant kreeg *Arrow* dankzij de NRM-gezinde kopstukken uit Teso een regionaal gezicht, waardoor dit overheidsinitiatief weinig wantrouwen opriep onder de bevolking. Aan de andere kant was de centrale overheid ervan verzekerd dat *Arrow* zich niet tegen de NRM zou keren. De militie vormde voor Teso's NRM-getrouwen immers een uitgelezen kans om hun politieke carrières op te stuwten.¹⁸ In Acholiland was deze dynamiek in veel mindere mate aanwezig. Sinds het eind van de jaren 80 woedde daar een burgeroorlog, waardoor de Acholi zich gemarginaliseerd bleven voelen en minder ontvankelijk waren voor samenwerking met en deelname aan Museveni's regime.

Welke politici traden naar voren om *Arrow* te leiden? Wat waren hun achtergronden en beweegredenen en welke taken voerden zij uit binnen de militie? En in welk opzicht vergemakkelijkten hun profiel en kwaliteiten het mobilisatieproces van *Arrow*? Het was Mike Mukula, een flamboyante NRM-politicus en zakenman, die de rol van *Chairman* op zich nam. Mukula hield zich bezig met de politieke dimensie van *Arrow* en bleek hiervoor uitermate geschikt, want als staatssecretaris van Volksgezondheid en parlamentslid van de gemeente Soroti beschikte hij over de juiste contacten binnen de Oegandese overheid. Als diplomatiek boegbeeld van *Arrow* genereerde Mukula politiek draagvlak op centraal overheidsniveau en kwam er een budget vrij om *Arrow* te bewapenen met halfautomatische geweren en ondersteuningswapens.¹⁹ De naam *Arrow* betekende dus *niet* dat Teso's militieleden waren bewapend met pijl en boog, maar gaf aan dat zij het LRA doelgericht wilden bestrijden. De *Wegi Atero* in Acholiland hadden nooit de steun van een dergelijk politiek netwerk gekregen.

Hoewel Mukula niet deelnam aan gevechtsacties, bood het voorzitterschap van *Arrow* hem de gelegenheid om zich te profileren als een leider in oorlogstijd. Oeganda is een masculiene samenleving en het politieke bestel van het land is sterk gemilitariseerd. Nog altijd onderstreept Museveni zijn leiderschapskwaliteiten door te verwijzen naar de behaalde successen tijdens de bushoorlog in Luweero. Nu wilde Mukula zich ook presenteren als een sterke en daadkrachtige leider aan Oeganda in het algemeen en Teso in het bijzonder. Hij

ging gekleed in een paramilitair uniform en liet zich aanspreken met 'kapitein'. Zijn kennis van het oorlogsbedrijf reikte echter niet verder dan een in Israël bijgewoonde cursus terrorismebestrijding en de kapiteinstitel verwees in werkelijkheid naar Mukula's vliegbrevet voor burgerluchtvaart. Zowel binnen als buiten *Arrow* werd Mukula's soldateske optreden ervaren als ongeloofwaardig en dit leidde soms tot vlijmscherpe columns en spotprenten. Zo beeldde een cartoonist Mukula af als een Rambo-achtige figuur die rondom het parlamentsgebouw in Kampala op jacht was naar Kony, waarmee hij duidelijk wilde maken dat Mukula graag soldaatje speelde, maar niet langs de frontlijn.²⁰

Het tweede gezicht van *Arrow* was Ecweru, de voormalige externe coördinator van het UPA. Tegen de tijd dat Teso werd binnengevallen door het LRA, lag Ecweru's rebellenachtergrond ver achter hem en was hij opgenomen in de machtsstructuren van de NRM. Hij omschreef zichzelf als 'een begunstigde van verzoening', maar in werkelijkheid lagen nieuwe carrièrekansen en geldelijk gewin ten grondslag aan zijn toenadering tot de NRM. Museveni schoof voormalige rebellenleiders als Ecweru een punt van de overheidstaart toe, waardoor de president zich verzekerde van hun steun. Als districtscommissaris vertegenwoordigde Ecweru de president in Kasese, een district in West-Oeganda. Na de aanval op Obalanga haastte Ecweru zich naar Teso en op basis van zijn krijgservaring en herziene politieke oriëntatie werd hij benoemd tot *Chief Coordinator* van *Arrow*. In deze hoedanigheid nam hij samen met de UPDF strategische beslissingen over militaire operaties tegen het LRA in Teso.

Ecweru's bevelen waren onderbouwd met inlichtingen die werden vergaard door zijn jongere broer Adiamma. Als *Counter-intelligence Officer* gaf Adiamma leiding aan de inlichtingenpoot van *Arrow*. Hij vervulde tijdens het UPA-conflict een uitvoerende rol in Ecweru's smokkelacties en was daarbij tot het inzicht gekomen dat degelijke informatie een sleutel vormt tot militair succes. Ook Adiamma had zich verzoend met de NRM en in juni 2003 bekleedde hij het voorzitterschap van het district Katakwi. De ambitieuze broers speelden een prominente rol in *Arrow* en hoopten daaruit politieke munt te slaan.

De vierde sleutelfiguur binnen *Arrow* heette John Eresu, een welbespraakte politicus uit het district Kaberamaido. Hoewel hij zich *Vice-Chairman* mocht noemen, fungeerde Eresu in de praktijk niet als Mukula's plaatsvervanger. Eresu mengde zich weliswaar actief in het publieke debat over *Arrow*, maar hij bleef voornamelijk gericht op de verdediging van zijn geboortedistrict Kaberamaido. Eresu stond dicht bij de plaatselijke gemeenschap, want hij behoorde tot de Kumam en was hun Luo-dialect machtig. Daarnaast beriep hij zich net als Ecweru en Adiamma op de nodige militaire ervaring. Als student Economie in Dar-es-Salaam sloot hij zich eind jaren 70 aan bij *Kikoosi Maalum*. In 1979 stak Eresu met *Kikoosi Maalum* de Oegandese grens over en rukte hij op tot West Nijl,

Amins geboorteprovincie. Ook Eresu was van politiek kamp gewisseld: in 1980 stond hij gedurende de controversiële verkiezingen nog ingeschreven als lid van het UPC, in 2003 was hij namens de NRM volksvertegenwoordiger voor het district Kaberamaido.

Doordat het LRA een acute bedreiging vormde voor Oost-Oeganda, kwam *Arrow* op een vrij haastige en informele manier tot stand. Zo kreeg Teso's vrijwilligerslegioen geen vaandel of insigne toegekend, waarover Eresu glimlachend opmerkte: 'Daar hadden we [de bevelhebbers van *Arrow*] geen tijd voor.' In dit licht kenden de functies *Chairman*, *Chief Coordinator*, *Counter-intelligence Officer* en *Vice-Chairman* geen scherp afgebakend takenpakket. Dergelijke titels straalden eerder gezag uit dan een uitgekristalliseerde bevelstructuur. Zover ik kon nagaan was bijvoorbeeld nergens schriftelijk vastgelegd dat Eresu als *Vice-Chairman* daadwerkelijk Kaberamaido behoorde te verdedigen. Hij trok deze verantwoordelijkheid simpelweg naar zich toe vanwege zijn etnische achtergrond en affiniteit met dit district. Adiama legde eens met een verbluffend simplisme uit waarom Eresu zich vooral richtte op het strijdtoneel in Kaberamaido, terwijl Adiama's broer Ecweru de leiding voerde over de Ateso-talige meerderheid binnen *Arrow*: 'Als jij samen met Nederlanders en Amerikanen bent, trek je na verloop van tijd ook meer naar je landgenoten toe.' Kortom, de leiding van *Arrow* weerspiegelde de politieke gezagsverhoudingen in Teso, was georganiseerd volgens ongeschreven regels en had een geïmproviseerd karakter.

Kerkelijke leiders geven hun zegen aan *Arrow*

Kayanja, het hoofd van ISO (Oeganda's binnenlandse veiligheidsdienst), werd niet alleen bijgestaan door regionale NRM-leiders, maar kon ook rekenen op de steun van kerkelijke leiders. De hoofden van de kerken vormden een krachtige bondgenoot, want vanaf het einde van de jaren '80 kregen kerken steeds meer invloed op de politieke ontwikkelingen in Teso. Geresome Ilukor was een goed voorbeeld van de kerkelijke invloed op de politieke cultuur in Teso. Deze gepensioneerde anglicaanse bisschop genoot veel aanzien in Teso en het is veelzeggend dat een voormalig militielid hem omschreef als 'de *Kabaka* ('koning') van Teso.'²¹ Ik leerde Ilukor kennen als een kleurrijke persoonlijkheid en het was een groot genoegen om hem te ontmoeten op zijn erf in Kumi. Ilukors samengeknepen ogen, grijzend kroeshaar en aanstekelijke schaterlach maakten een onvergetelijke indruk op mij. 'Laten wij eerst lunchen, voordat wij het verleden bespreken,' sprak Ilukor hartelijk. Zijn vrouw zag er persoonlijk op toe dat ik genoeg eten opschepte. Het is tragisch dat 'Papa Ilukor', zoals hij door zijn bewonderaars liefkozend werd genoemd, op 1 september 2013 overleed aan een co-rabeet.

Over Ilukors betrokkenheid bij het UPA-conflict bestaat overigens de nodige onduidelijkheid. Ilukor omschreef het UPA als 'een opportunistische groepering die Teso's leed aanwendde voor eigen gewin' en verhaalde hoe hij de rebellen opzocht in de bush met het verzoek om hun zinloze strijd te staken. Een overheidsbron deelde mij echter op samenzweerderige toon mee dat Ilukor 'een verstokte UPC-aanhanger' was. Dit werd met zoveel woorden bevestigd door Adiama: 'Ik herinner mij dat hij [Ilukor] ons [het UPA] opzocht in de bush om morele steun te geven.' Maar Adiama voegde er wel aan toe dat Ilukor zijn steun aan het UPA na verloop van tijd introk, omdat de rebellen zich schuldig maakten aan 'immorele dingen', dat wil zeggen geweld tegen de burgerbevolking. Vanaf dat moment zou Ilukor juist hebben geprobeerd om Teso's rebellen-groep ervan te overtuigen dat doorvechten geen zin had. Het is goed mogelijk dat Ilukor eerst zijn zegen gaf aan het UPA en dat hij naderhand tot het inzicht kwam dat deze guerrillastrijd niet levensvatbaar en gerechtvaardigd meer was.

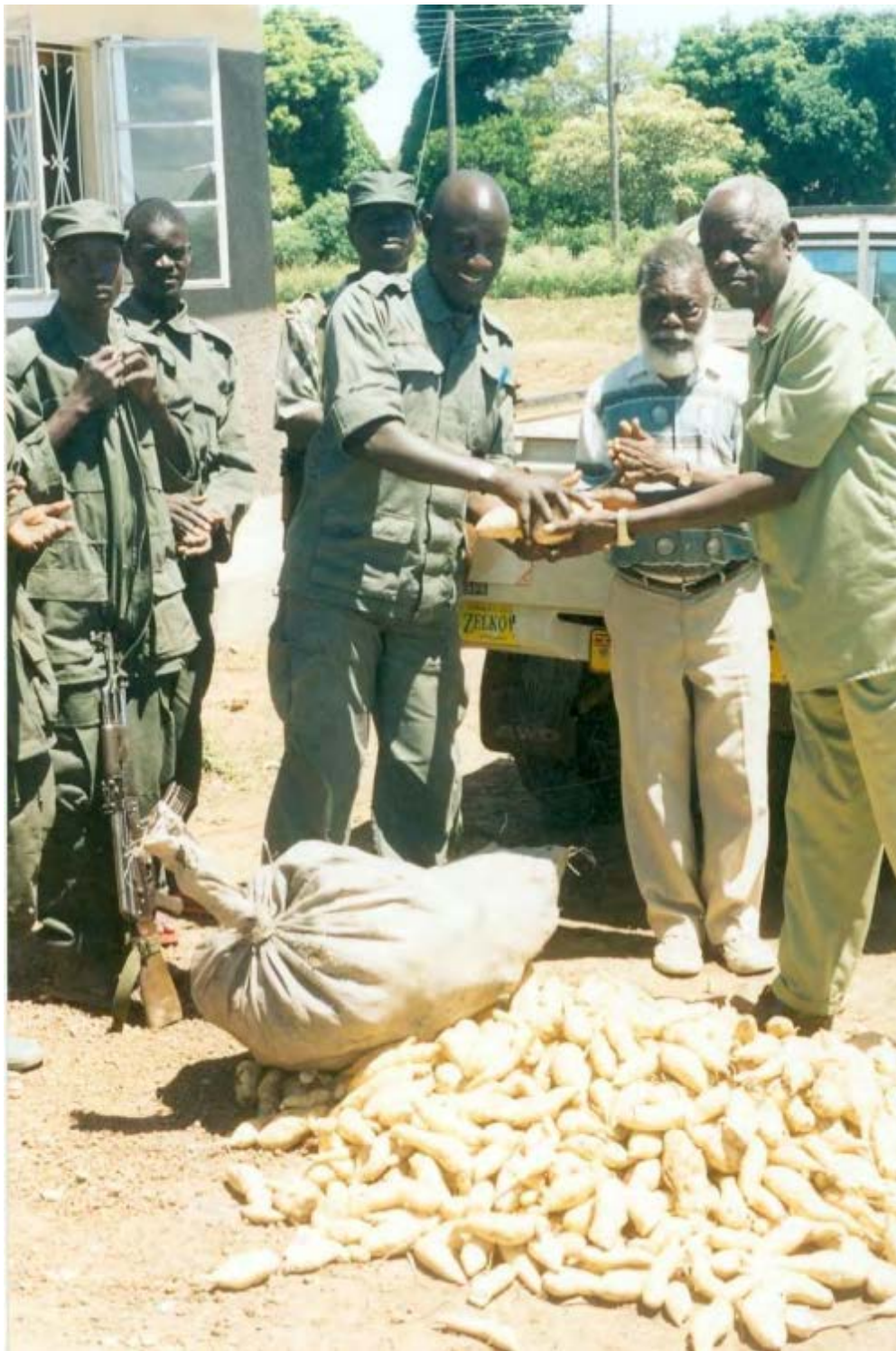
Hoe het ook zij, Ilukor koesterde zeker *geen* ambivalente houding tegen *Arrow*. Tijdens ons gesprek gebruikte hij geen verheven taal om zijn steun aan Teso's militie toe te lichten: 'Wanneer een hut in brand vliegt, helpt de buurman toch ook met het blussen van de brand en het redden van eigendommen?' Met andere woorden, Ilukor meende dat het Teso's plicht was om in de vorm van *Arrow* een 'burendienst' te verlenen aan het Oegandese regeringsleger. Vandaar dat hij het heel vanzelfsprekend vond om de bevolking via radiokanalen en kranten op te roepen voedsel en materieel aan *Arrow* te doneren. Hierbij fungeerde Ilukors tuin als opslagplaats voor aardappelen, cassave, zout, aardnoten, bonen, beddengoed en dekens. Iedere maan- en dinsdag vervoerde Ilukor de donaties in zijn pick-up van Kumi naar Soroti, waar het hoofdkwartier van *Arrow* was gevestigd. 'Benzinekosten kreeg ik niet vergoed,' benadrukte Ilukor om zijn onbaatzuchtigheid te onderstrepen.

Ilukor kreeg bijval van zijn katholieke ambtsgeenoot Erasmus Wandera. Tijdens de zondagmis op 24 augustus 2003 sprak hij in de kathedraal van Soroti: 'Zij die tegen de rebellen vechten, hebben onze gebeden nodig en zullen worden herinnerd. Hun bloed vloeit niet voor niets.'²² Voor een diepgelovige samenleving als Teso vormden de kerken een zeer belangrijke steunpilaar voor *Arrow*. Bisschoppen als Ilukor en Wandera gaven *Arrow* de broodnodige legitimiteit, waardoor de drempel werd verlaagd om een overheid bij te staan die eerder zelf hardhandig had opgetreden tegen de bevolking.

Regionalisme en etniciteit

Hoe overtuigden de leiders van *Arrow* de bevolking om samen met het regeringsleger ten strijde te trekken tegen het LRA? De militieleiders maakten

Foto 8 Arrow krijgt steun uit bisschoppelijke hoek

Op deze foto overhandigt bisschop Ilukor (rechts) de eerste lading aardappelen aan Ecweru, de Chief Coordinator van Arrow. Ilukors initiatief voorzag Arrow van een kerkelijke zegen en zorgde ervoor dat veel mensen Arrow beschouwden als een legitieme strijdmacht. (foto van John Omoding)

gebruik van regionalisme en etniciteit om publiek draagvlak te creëren voor *Arrow* – soms op een indirecte manier, soms op een directe manier, maar er was altijd een zweem van tribalisme aanwezig. Op 2 juli 2003 sprak de uit Teso afkomstige luitenant-generaal Jeje Odongo een schare jongeren toe in Soroti. Odongo was tijdens de bushoorlog in Luweero overgelopen van het UNLA naar het NRA en was nu staatssecretaris van Milieu en parlementslid namens het regeringsleger.²³ Odongo zei onder meer:

‘Dit is het moment voor de zonen en dochters van Teso, oud en jong, om de mouwen op te stropen, de riemen aan te spannen en laarzen aan te trekken. Het is een verplichting. Het (LRA) is een vijand die moet worden gekeerd.’²⁴

Odongo deed duidelijk een beroep op de regionale identiteit van Soroti’s jongelui. Hij stelde dat de bevolking de morele verplichting had om Teso te beschermen tegen het LRA.

Andere leiders uit Teso, zoals Ecweru en Adiama, gingen nog een stap verder en herinnerden de burgers aan de etnische achtergrond van het LRA. Ecweru kaartte dit zelf aan tijdens een onderhoud dat ik met hem had in zijn luxueuze overheidskantoor in Kampala. Ecweru’s donkere gelaat contrasteerde sterk met zijn spierwitte overhemd en rode stropdas en zijn geschoren hoofdhuid glom als een biljartbal. ‘Ik stelde mezelf en mijn mede-Iteso de vraag: “Als zij [het LRA] hun eigen familieleden doden, wat zullen zij dan wel niet doen met ‘buitenlanders’ [de Iteso]?”’, klonk het retorisch uit zijn mond. Adiama stak zijn afkeer van Acholi nooit onder stoelen of banken: ‘De Acholi zijn een eigenaardig volk, ze hebben een traditie van barbarisme.’

Etniciteit blijft tot op heden een kracht van betekenis in het heterogene Oeganda. Dit betekent niet dat etnische diversiteit automatisch leidt tot gewapend conflict, maar Oeganda’s heden en verleden maken duidelijk dat politieke en militaire leiders, zo ook de leiding van *Arrow*, etniciteit aanwend(d)en om bepaalde segmenten van de samenleving voor zich te winnen. Voor Adiama was dit niet gevaarlijk of politiek incorrect, maar volstrekt logisch: ‘Wanneer je een strijdmacht mobiliseert, wend je ieder bruikbaar sentiment aan.’ Hij en andere kopstukken binnen *Arrow* schilderden het LRA doelbewust af als een *out-group*, een externe agressor die moest worden verdreven. Deze propaganda sloot goed aan bij de belevingswereld van veel Iteso en versterkte hun onderlinge saamhorigheidsgevoel. Een bekende oorlogscorrespondent uit Oeganda concludeerde stellig: ‘Ze [de militieleiders in Teso] konden absoluut geen troepen in het veld brengen zonder in te spelen op etnische sentimenten.’

Op deze manier ontstond in Teso de perceptie dat het LRA niets minder was dan een horde bloeddorstige ‘buitenlanders’ uit Acholiland. In januari 2011 drong deze opvatting goed tot me door toen ik ergens in het district Kaberamaido sprak met een Kumam genaamd John Robert Engoru. We hadden plaatsge-

nomen op houten krukjes tegenover de ingang van zijn lemen hut. Engoru was een viskweker met een borstelige snor en had in opdracht van *Arrow* het LRA in zijn woonomgeving bespioneerd. Engoru verhaalde in het plaatselijke Luo-dialect over zijn spionage-activiteiten, waarbij voortdurend de term 'Acholi' viel. Mijn tolk vertaalde het steevast met 'rebellens', maar dit kon niet verhullen dat in Engoru's beleving de gevechten tussen het LRA en *Arrow* een stammenstrijd betrof. Andere informanten in Teso omschreven Kony's guerrilla's als 'terroristen' en 'bandieten' en klaagden dat de 'Acholi hun oorlog [het LRA-conflict] naar ons hebben geëxporteerd'. Voor Engoru en veel van zijn provinciegenoten waren 'Acholi' en 'LRA-rebellens' inwisselbare begrippen.²⁵

Het stimuleren van etnische denkpatronen vergrootte het enthousiasme in Teso om de wapens op te nemen tegen het LRA, maar vergrootte tegelijkertijd de kloof tussen bevolkingsgroepen. En sporen van etnische onverdraagzaamheid bleven hoorbaar in Teso. Toen Olara Otunnu, een Acholi, als voorzitter van het UPC campagne voerde in de aanloop naar de verkiezingen in februari 2011, verkondigde Adiamo in een Ateso-talig weekblad: 'Als Otunnu stemmen wil trekken in Teso, moet hij eerst onze [ontvoerde] kinderen teruggeven.' Tussen 2003 en 2005 ontvoerde het LRA zo'n 3.000 kinderen in Teso, waarvan 1.500 tot 2.000 nog altijd als vermist staan vermeld.²⁶ Adiamo speelde handig in op deze open wond en hield Otunnu verantwoordelijk voor wat diens 'stamgenoot' Kony had aangericht. Op deze manier probeerde Adiamo het UPC in diskrediet te brengen bij Teso's electoraat.²⁷ Deze gebeurtenis illustreerde overigens treffend Dijkmans opmerking aangaande taal en politiek in Oeganda. De NRM presenteerde zich op nationaal niveau in het Engels als een beweging die etnische scheidslijnen oversteeg, maar op provinciaal niveau stigmatiseerde een NRM-kopstuk in Ateso een bepaalde bevolkingsgroep.

Het sociaal profiel van *Arrow*

Het is niet gemakkelijk om een eenduidig sociaal profiel te schetsen van de burgers die gehoor gaven aan de mobilisatie-oproepen. Als eerste buitenlandse onderzoeker kreeg ik inzage in de lijsten van geregistreerde militieleden en deze bronnen vermeldde helaas niet het opleidingsniveau en de beroepsgroep van de militieleden. Hierdoor kan de omvang van sociale groepen binnen *Arrow* niet precies worden vastgesteld. Het is echter wel mogelijk om een beeld te vormen van de belangrijkste sociale lagen waaruit de paramilitairen voortkwamen. Om te beginnen is Teso een provincie met een overwegend agrarisch karakter en kan worden aangenomen dat een groot aantal militieleden werkzaam was in de landbouwsector. Deze veronderstelling correspondeerde met de werkervaring van veel oud-militieleden die ik sprak. Zij waren zelfvoorzienende boeren en verbouwden gewassen en/of deden aan veeteelt. Verder waren laaggeschoolde

beroepen als fietstaxi en bewaker vertegenwoordigd onder de militieleden. Het is niet verrassend dat de meeste vrijwilligers laagopgeleid waren, want door de grootschalige veeroverij en de verwoestingen als gevolg van het UPA-conflict was het onderwijssysteem in Teso in verval geraakt en konden veel ouders en voogden niet meer het schoolgeld voor hun kinderen bekostigen. Ook dit gegeven weerklonk in mijn interviews met veteranen van *Arrow*. Vaak spraken zij Engels op een basaal niveau en hadden zij weinig tot geen onderwijs genoten. Wat dat betreft vertoonde het sociaal profiel van *Arrow* grote gelijkenis met dat van de LDU's in Acholiland.

De meeste bronnen onderscheiden twee specifieke groepen binnen *Arrow*. Ten eerste diende in Teso's militie een groot aantal oud-rebellen van het UPA. Zoals gezegd vormde deze veteranengroep de kern van *Arrow* en vervulde een belangrijke rol in het mobilisatieproces. De tweede groep bestond uit jongemannen van tussen de 18 en 25 jaar, waardoor de militie een jeugdig karakter had. Zij werden niet allemaal gedreven door zuiver ideologische motieven, zoals plichtsbesef of een aversie tegen Acholi. De arbeidsmarkt in Oeganda kon amper de hoge bevolkingsgroei van het land bijhouden en er heerste grote werkloosheid onder bijvoorbeeld jongvolwassenen. Deze bevolkingslaag voelde zich vanzelfsprekend aangetrokken tot de maandelijkse soldij van 60.000 Oegandese shilling. Bovendien is het niet uitgesloten dat sommigen waren gefascineerd door het militarisme dat *Arrow* tentoonspreidde. In een context van structurele armoede en beperkte studie- en carrièremogelijkheden spraken een paramilitair uniform en halfautomatisch geweer ongetwijfeld tot de verbeelding van deze groep. Het is ook goed mogelijk dat groepsdruk een rol speelde in het handelen van jongemannen. Het is helaas moeilijk, zo niet onmogelijk, om vast te stellen in welke mate non-ideële drijfveren als geld een rol speelden bij het maken van een keuze. De meeste ex-militieleden die ik sprak wilden namelijk hun patriotisme benadrukken en dit kwam uiteraard overeen met het beeld dat zij graag van zichzelf hadden.

Een maatschappelijk debat ontbrandt

Hoewel de oprichting van *Arrow* bittere noodzaak was, waren bepaalde segmenten binnen de Oegandese samenleving sterk gekant tegen de inzet van een militie. Het UPC, eens de meest populaire partij in Teso, plaatste kritische kanttekeningen bij het contra-guerrillabeleid van de Oegandese regering. Het UPC-kopstuk James Rwanyarare vreesde voor etnische onverdraagzaamheid en militarisering van de Oegandese samenleving. Daarnaast sprak hij over 'institutioneel verval' en beweerde dat de oprichting van *Arrow* 'onconstitutioneel' was. Volgens het UPC was uitsluitend het regeringsleger verantwoordelijk voor de landsverdediging en bestond er geen wettelijk kader waarin de rechten en plich-

ten van militieleden uiteen waren gezet. Waar haalde *Arrow* het recht vandaan om uniformen te dragen, rond te rijden in militaire voertuigen en inlichtingen te vergaren? Was het niet onverantwoord dat leiders als Mukula, Ecweru en Eresu zowel een civiele als militaire pet droegen? Andere leden van de politieke oppositie lieten soortgelijke geluiden horen en stelden milities gelijk aan mensenrechtenschendingen en etnisch geweld. Met de oprichting van *Arrow* zou Afrika een 'mislukte staat' rijker zijn.²⁸

Het UPC kreeg bijval van John Baptist Odama, de katholieke aartsbisschop van Gulu. Veel mensen dachten dat Odama een Acholi was, omdat hij het Luo beheerste en heel begaan was met het lot van Acholiland, maar in werkelijkheid kwam hij uit West Nijl. Odama zag met eigen ogen het mislukte experiment van de *Wegi Atero* en de daarop volgende escalatie en wilde een herhaling ervan in Teso voorkomen. Tijdens een bijeenkomst in Gulu omschreef Odama Teso's vrijwilligers als 'suïcidaal' en stelde hij resoluut: 'Je kunt anti-tankkrakketten [van het LRA] niet bestrijden met pijlen; dat is zelfmoord.' Odama geloofde in het begin ten onrechte dat *Arrow* met pijl en boog was uitgerust, maar bleef nadien achter zijn kritiek staan. Hij stelde net als het UPC dat de bevolking moest worden beschermd door het regeringsleger en dat de oprichting van *Arrow* leidde tot 'etnische haat' en 'militarisering van de burgersamenleving'. Bovendien vond hij het ethisch onverantwoord om zomaar 'ongetrainde burgers' in de strijd te werpen.²⁹

Odama's argumenten waren gebaseerd op zowel bijbelse als pacifistische beginselen. Hij was naast aartsbisschop ook voorzitter van ARLPI, een vredesorganisatie die streefde naar een geweldloze oplossing voor het LRA-conflict. Hij legde contact met het LRA en op 14 juli 2002 ontmoette hij de rebellen – waaronder de kopstukken Otti en Kolo – voor de eerste keer in de bush. Odama sprak de LRA-afvaardiging op de volgende wijze toe: 'Ik ben niet alleen gekomen als een vredesonderhandelaar, maar ook als geestelijke. Jullie zijn mijn schapen en als herder ben ik op zoek naar mijn schapen.' Uit deze vaderlijke bewoordingen kan worden opgemaakt dat Odama niet meeding in het vijanddenken, maar dat hij Kony's rebellen beschouwde als 'afgedwaalde schapen' die moesten terugkeren naar de 'kudde', oftewel de Oegandese samenleving. Odama stond een dialoog voor met het LRA en vreesde dat *Arrow* het conflict zou doen escaleren, zoals eerder de *Wegi Atero* aanzet gaven tot een zeer gewelddadige reactie van Kony.

De reactie van de militieleiders op de kritiek van het UPC en Odama was tweeledig. Aan de ene kant bood de leiding van *Arrow* op inhoudelijke wijze weerwoord. Zij stelde dat de militie wel degelijk functioneerde binnen een grondwettelijk kader en verwees hierbij naar artikel 17 (2) van de Grondwet van 1995, een artikel dat op een ruime manier kan worden geïnterpreteerd:

Het is de plicht van alle weerbare burgers om ten alle tijden militaire training te ondergaan wanneer de Grondwet en territoriale integriteit van Oeganda behoren te worden verdedigd; de Staat zal ervoor zorgen dat een dergelijke training wordt gefaciliteerd.³⁰

Aan de andere kant speelden de kopstukken van *Arrow* op de man en beschuldigden zij tegenstanders van incompetentie en subversieve activiteiten. Eresu stuurde een brief naar *The Monitor* – een oppositiekrant – waarin hij zich als volgt tot Odama richtte: ‘Concentreer u maar op het uitreiken van de hostie; laat ons [*Arrow*] met rust.’ ‘Rwanyarare is onderdeel van de terreurcampagne [van het LRA],’ riep Mukula ontsteld tijdens een persbijeenkomst.³¹ Met andere woorden, tegenstanders van *Arrow* werden gedemoniseerd en in verband gebracht met het LRA. Zulke reacties illustreerden het gepolariseerde klimaat van destijds, waarin weinig ruimte bestond voor nuance en tolerantie ten aanzien van andersdenkenden.

Teso en het gebruik van geweld

Het moge duidelijk zijn dat de kopstukken van *Arrow* en de oppositie lijnrecht tegenover elkaar stonden, maar in hoeverre sloten de denkbeelden van beide partijen aan op de omstandigheden en de plaatselijke bevolking van Teso? Vanuit een Weberiaans oogpunt waren de bezwaren van het UPC begrijpelijk. Volgens de Duitse socioloog Max Weber (1864-1920) vormde het zogeheten ‘geweldsmonopolie’ één van de pijlers van een rechtsstaat. Dit principe schrijft voor dat de staat het alleenrecht geniet op het gebruik van geweld en dit monopolie wordt gehandhaafd met behulp van een krijgs- en politiemacht. Het UPC ging echter voorbij aan het feit dat het geweldsmonopolie niet rechtstreeks kon worden geëxtrapoleerd naar de politieke en militaire context van Oeganda. De Oegandese staat liet zich namelijk niet vergelijken met de parlementaire democratieën in het Westen. Zo maakten guerrilla’s sinds lange tijd de perifere delen van Oeganda onveilig en zij konden moeilijk op conventionele wijze worden bestreden. Dit gegeven ontsloeg de Oegandese regering niet van haar constitutionele plicht om de burgerbevolking te beschermen, maar het recente verleden bewees dat een reguliere strijdmacht als de UPDF niet bij machte was om alleen het LRA in het nauw te drijven.

Odama’s standpunt was ook niet toepasbaar op de rauwe realiteit in Teso, hoewel zijn ideeën over verdraagzaamheid, geweldloosheid en conflictresolutie ongetwijfeld nobel van aard waren. Voor de bevolking in Teso was het LRA geen afgedreven schaap, maar een bloeddorstige hyena. Kony’s strijders moordden erop los in Obalanga, ontvoerden schoolmeisjes in Lwala en infiltrerden de buitenwijken van Soroti. Museveni had Kony beroofd van zijn bases in Zuid-Soedan en de rebellenleider was vastbesloten om te laten zien waartoe hij in staat was:

tot diep in Oeganda doordringen. In het Teso van 2003 gold alleen het oudtestamentische credo 'oog om oog, tand om tand'. De Iteso en hun provinciegenoten realiseerden zich dit maar al te goed en handelden daarna. Daarom kreeg de mobilisatieoproep van de regeringspartij meer bijval dan Odama's bijbels geïnspireerde vredesactivisme.

De Weberiaanse projecties van het UPC en de vredelievendheid van Odama vonden dus weinig weerklank in Teso en dit was eigenlijk niet verbazingwekkend. De Iteso en hun provinciegenoten zagen zich sinds jaar en dag geconfronteerd met veeroof, guerrillastrijd en wapensmokkel. Ruimschoots voor de oprichting van *Arrow* hadden zij een sterke mate van militarisering ondergaan. Veel Iteso dienden eerst in de KAR, de Britse koloniale strijdkrachten in Oost-Afrika, en later in het UNLA en de *Special Force* van Obote. Gedurende Obote's tweede regeerperiode formeerden de Iteso een volksmilitie om veerovers uit Karamoja een halt toe te roepen en in 1986 sloten duizenden zich aan bij het UPA. Met andere woorden, de leiders van *Arrow* propageerden een overlevingsstrategie die aansloot op deze ervaringen. Daarop aansluitend dient te worden benadrukt dat het UPC en Odama een belangrijk aspect over het hoofd zagen, namelijk de wens van de boerenbevolking om *zelf* invloed uit te oefenen op haar veiligheidssituatie. Veel Iteso beschikten namelijk over gedegen gevechtservaring en beschouwden zichzelf als kundige krijgers. Zij sloten zich doelbewust aan bij *Arrow* en deze stap vervulde hen met trots en onderlinge verbondenheid. Hoewel critici naar de militieleden verwezen als 'kanonnenvoer', onderstreepte *Arrow* juist de zelfredzaamheid van een door geweld geteisterde provincie. Tijdens mijn onderzoeksperioden in Teso ving ik voortdurend geluiden op die deze zienswijze bevestigden. In een minibustaxi die reed van Soroti naar Kaberamaido, vertrouwden enkele medereizigers mij eens vol trots toe: 'Wij [Teso's bevolking] hebben het LRA verdreven!'

De president aan het woord

Bovenstaande dynamieken vloeiden voor een groot deel samen in twee toespraken die Museveni in augustus 2003 in Soroti hield. Op 16 augustus rechtvaardigde hij de oprichting van *Arrow* en op 20 augustus bedankte hij Teso voor de samenwerking tegen het LRA. Museveni's redes vertelden veel over de context waarin de militie tot stand was gekomen. Om te beginnen nam hij net als de militieleiders de nodige moeite om aansluiting te vinden bij de belevingswereld van de plaatselijke bevolking. Zo legde hij tijdens een bijeenkomst op 16 augustus de inval van het LRA uit met behulp van een agrarische metafoor:

'In Acholiland hebben we [het regeringsleger] gierst gedorst. Tijdens het dorsten zijn enkele gierstdoppen in Teso beland. Wij vinden dat deze gierstdoppen in Teso kunnen worden opgeraapt door een ander lid van de familie, bij voor-

keur door kinderen. Daarom bewapenen wij de *Arrow Boys* om met het LRA in Teso af te rekenen.'

Uit deze woorden bleek dat Museveni heel goed wist tegen welk publiek hij sprak. De bevolking in Teso bestond vooral uit boeren en hun hoofdvoedsel was gierst. De vergelijking tussen het oprapen van gierstdoppen en het bestrijden van rebellen, twee noodzakelijke taken, werd door iedere toehoorder onmiddellijk begrepen. Daarnaast dienden zijn amicale bewoordingen ertoe om *Arrow* te presenteren als een volwaardig familielid met de daarbij behorende rechten en plichten. Ook op 20 augustus schonk Museveni in een radiorede aandacht aan de taal en cultuur van Teso en stak hij van wal met *Yoga!*, een begroeting in het Ateso. Hij eindigde deze toespraak met *Eyalama noi!*, oftewel 'heel erg bedankt!'

De politieke uitweidingen van Museveni waren net als zijn beeldspraak het bestuderen waard. Op 16 augustus vergeleek hij de contra-guerrilla van *Arrow* met zijn eigen guerrillastrijd in Luweero. Volgens Museveni verdedigden weerbare jongemannen in beide gevallen huis en haard tegen een kwaadaardige vijand, namelijk Obote en Kony. Kortom, *Arrow* streed voor een nobele zaak en zou net als het NRA vrede en rechtvaardigheid brengen. Vier dagen later ging Museveni nader in op zijn standpunt inzake *Arrow*:

'Ik wil graag de bevolking van Teso bedanken voor haar volwassenheid en haar grote steun aan het leger. Dit is een voorbeeld van patriottisme en gezond verstand. Als je bandieten in jouw omgeving toelaat, verspeel je je kansen op ontwikkeling. De bevolking van Teso heeft sinds de vorige guerrilla-oorlog [van het UPA] grote stappen gemaakt om haar regio te ontwikkelen. (...) Ik ben daarom niet verrast dat zij niet willen worden gestoord door idioten als Kony. Mensen die geen doel hebben; moordenaars; criminelen als Idi Amin die onlangs is overleden.'

Bovenstaand fragment gaf een interessante kijk in de politieke cultuur van Oeganda. Ten eerste werd het spanningsveld zichtbaar tussen de nationale en regionale dimensie van de Oegandese politiek. Hoewel Museveni zich richtte tot Teso's bevolking, plaatste hij haar keuze voor zelfverdediging in een nationaal kader. Hij roemde de oprichting van *Arrow* als een voorbeeld van vaderlandsliefde, terwijl deze militie vooral tot stand was gekomen door toedoen van regionale en etnische sentimenten. Kennelijk sloten liefde voor het land en ethnocentrisme elkaar niet uit: op provinciaal niveau genoten de *Arrow Boys* de status van 'redders van Teso' en op nationaal niveau beschermden dezelfde militieleden de Staat. Het was ook interessant dat Museveni geen verwijzingen maakte naar de etnische achtergrond van het LRA. Als hoofd van de natie weerhield hij zich van tribalisme: dat liet hij liever over aan zijn partijgenoten op regionaal niveau.

Verder bleek Museveni bereid om het geweldsmonopolie te delen met de plaatselijke bevolking en de burger was in deze optiek *mede* verantwoordelijk voor zijn of haar veiligheid. De bevolking behoorde te kiezen tussen goed of kwaad; tussen de regering of een irrationele rebellenleider die qua gruwelen niet onderdeed voor Amin. De regering belichaamde vrede, stabiliteit en ontwikkeling, terwijl rebellie de klok van de vooruitgang terugdraaide. Bij deze keuze herinnerde Museveni de burger in Teso expliciet aan de verwoestende uitwerking van het UPA-conflict en ontnam hij het LRA iedere vorm van legitimiteit door het gelijk te stellen aan een bende criminelen. Volgens deze zienswijze vormde *Arrow* de bekroning van Teso's integratie in het nieuwe Oeganda en was de provincie niet langer vatbaar voor rebellie.³²

De overheid monopoliseert de informatievoorziening

Hoewel in Teso voldoende draagvlak bestond voor *Arrow*, nam de overheid geen halve maatregelen om een militie van de grond te krijgen. Mubiru, een katholieke geestelijke en een getuige van het etnisch geweld van het UPA, ondervond dit aan den lijve. In 2003 fungeerde hij als coördinator van SOCADIDO, de ontwikkelingstak van het diocees Soroti. Het bijbehorende radiostation *Radio Kyoga Veritas* berichtte openhartig over de activiteiten van het LRA in het district Katakwi, waarin duidelijk werd dat het regeringsleger faalde om de veiligheid van de burgerbevolking te garanderen. De overheid betichtte Mubiru en *Radio Kyoga Veritas* van 'stemmingmakerij' en op 22 juni 2003 sloot de politie het kantoor van de radiozender. Hierbij werden Mubiru's laptop en opnameapparatuur in beslag genomen. Uit protest liet de verontwaardigde priester een baard groeien en weigerde hij zich te wassen. Hij was liever in hongerstaking gegaan om internationale aandacht op te roepen, maar zijn suikerziekte stond een dergelijk protestmiddel in de weg.³³

Waarom legde de overheid *Radio Kyoga Veritas* een zendverbod op? Mubiru stond bekend als een sympathisant van de oppositie, maar hij ontpopte zich niet tot een tegenstander van *Arrow*. Sterker nog, Mubiru zag heel goed in dat zelfverdediging de beste optie was voor Teso. Hij en diens parochiegenoten zamelde regenaarzen, *posho* (maïsmeelbrij) en bonen in voor *Arrow*. De overheid had een aantal redenen om *Radio Kyoga Veritas* de mond te snoeren. Door oorlog en armoede kende Teso een lage graad van geletterdheid met als gevolg dat de toegankelijke radio een groter bereik genoot dan de geschreven en digitale media. Dit gegeven werd versterkt door het feit dat LRA-rebellen het onmogelijk maakten om vanuit Soroti kranten en tijdschriften te bezorgen in de omliggende stadjes. Met de sluiting van *Radio Kyoga Veritas*, dat spreektijd schonk aan politici van de oppositie, bleef in Teso slechts één regionale omroep over die in de

plaatselijke talen uitzond, te weten *Voice of Teso*. Dit radiostation was in handen van Mukula en verzorgde NRM-gezinde uitzendingen.

Het was geen toeval dat Mubiru's zender vlak voor de mobilisatieoproep van *Arrow* uit de lucht werd gehaald. De sluiting van *Radio Kyoga Veritas* moet worden gezien als een preventieve maatregel, waarbij de overheid en *Arrow* een monopolie op het provinciale radioverkeer veiligstelden. Op deze manier werd vooral de propaganda van de militie gehoord en kregen laagopgeleide en een-talige Iteso en Kumam minder de kans om te luisteren naar kritische tegengeluiden. Natuurlijk diende het zendverbod ook de commerciële belangen van Mukula; het populaire *Radio Kyoga Veritas* bleef drie maanden gesloten, waardoor *Voice of Teso* tijdelijk geen concurrentie hoefde te duchten.³⁴

Deze ontleding van het mobilisatieproces van *Arrow* toont aan dat de conflictdynamiek in Teso sterk afweek van die in Acholiland. Voor de Acholi was het LRA-conflict in veel opzichten een burgeroorlog die zich afspeelde *binnen* de samenleving en voor menig Acholi bleef het regeringsleger een onbetrouwbare bezettingsmacht die niet uitnodigde tot intensieve samenwerking. In Teso heerste daarentegen een gunstig klimaat voor een vruchtbare samenwerking tussen de centrale overheid en de plaatselijke bevolking. Kony had de weerbaarheid van Teso schromelijk onderschat en aartsbisschop Odama stond hier ook niet bij stil toen hij *Arrow* bestempelde als 'suïcidaal'. Niet zozeer *Arrow*, maar het LRA had zich gestort in een zelfmoordmissie.

De uitwedstrijd van het LRA in Teso

*Zij [de Iteso] hielden heel veel van de Arrow Boys.
Zij gaven hen voedsel en vertelden hen waar wij [het LRA] waren.*

Dennis (voormalig LRA-kindsoldaat)

Een succesvolle vuurdoop?

‘Hier hielden de rebellen [van het LRA] zo'n 50 burgers gevangen,’ zei Habibu, wijzend naar een huis. ‘En daar staken ze een auto in brand,’ vervolgde hij. Het was eind september 2009 en we bevonden ons buiten Wera, een nederzetting in het district Amuria. Habibu behoorde eens tot de harde kern van het UPA en voerde later *Arrow* aan in Wera en omgeving. Volgens Habibu en zijn neven Ecweru en Adiama vormde hun voorouderlijke dorp Wera het toneel waar *Arrow* op 23 juni 2003 zijn vuurdoop beleefde. Dichtbij het kleine handelscentrum hielden zich circa 100 LRA-rebellen op en enkele gevluchte burgers stelden Habibu hiervan op de hoogte. Van de 200 militieleden die onder Habibu's bevel stonden, beschikten slechts 53 over een halfautomatisch geweer. Het waren deze 53 militieleden, versterkt met een groep van 40 regeringssoldaten, die zich aan weerskanten van de weg in slagorde opstelden. In een brede aanvalslinie waadden zij door het moeras en eenmaal aangekomen op de plaats des onheils, openden zij het vuur op de LRA-strijders. De rebellen hadden niet gerekend op een snelle reactiemacht en trokken zich ijlings terug. Hoewel het LRA geen noemenswaardige verliezen leed, had *Arrow* bij Wera een duidelijk signaal afgegeven, namelijk dat het bereid was om de degens te kruisen met het LRA.¹

Sandrine Perrot, een Franse LRA-kenner die veldonderzoek heeft verricht in Teso, plaatst haar vraagtekens bij dit ‘roemruchte’ openingsgevecht te Wera. Zij wijst erop dat de datum van het treffen, 23 juni 2003, niet strookt met de chronologie van *Arrow*. Teso's militie kwam formeel tot stand op 23 juni 2003 en

toen het LRA een dag later Soroti aanviel, werd voor het eerst de inzet van gewapende burgers vermeld. Daarnaast kon ik geen enkel krantenartikel vinden dat berichtte over een schermutseling in de buurt van Wera, laat staan dat het correspondeerde met de beweringen van Habibu, Ecweru en Adiama. Welk belang hadden deze drie heren om de geschiedenis van *Arrow* deels te herschrijven? Perrot stelt dat met name Ecweru erbij was gebaat dat zijn oom Habibu prominent zou hebben gefigureerd in het eerste contact met het LRA. Een dergelijke lezing gaf Ecweru politieke legitimiteit en dit kon hij maximaal uitbuiten tijdens de parlementsverkiezingen in 2006. Ecweru herinnerde Amuria's electoraat eraan hoe zijn familie zich had ingespannen voor *Arrow* en dit droeg ongetwijfeld bij aan Ecweru's verkiezingszege in Amuria. Hoewel de betrokkenheid van Habibu, Ecweru en Adiama bij *Arrow* moeilijk kan worden onderschat, is het twijfelachtig of de vuurdoop van Teso's militie daadwerkelijk plaatsvond in Wera, Amuria.

De moeizame opstartfase van *Arrow*

Of Habibu nu wel of niet op heroïsche wijze de eerste schoten afvuurde, het staat buiten kijf dat *Arrow* een moeizame beginfase kende. Tijdens de eerste maanden worstelde Teso's militie namelijk met een nijpend bevoorradingsprobleem, omdat het Oegandese regeringsleger er niet op was berekend om in een kort tijdbestek duizenden militieleden te voorzien van voedsel, medicijnen, uniformen, wapentuig en munitie. Initiatieven uit de burgersamenleving, zoals die van kerken en winkeliers, probeerden de hoogste nood te lenigen met het inzamelen van voedsel, kleding, dekens en regenlaarzen. Desalniettemin bleef het gemis aan medische diensten en voedsel groot. Dit kwam sterk naar voren in de bewoordingen van een inlichtingenofficier genaamd Patrick Omoding. Hij stelde samen met Adiama zogenaamde *sitreps*, oftewel *situation reports*, op voor *Arrow*. Deze *sitreps* brachten onder meer de troepenbewegingen en getalssterkte van het LRA in kaart en gaven suggesties om de veiligheidssituatie te verbeteren. Een van de leiders van *Arrow* – Ecweru, Eresu of Mukula – beoordeelde dergelijke inlichtingen, tekende de *sitreps* voor gezien en ondernam, in samenwerking met het regeringsleger, actie.

Op 20 september 2003 rapporteerde een bezorgde Omoding: 'Onze eenheid heeft geen enkel medicijn.' In het verlengde hiervan merkte hij op dat zijn strijdmakkers diarree- en hoestproblemen hadden. Over de rantsoenen uitte Omoding zich ook negatief: de *posho* smaakte bitter en de bonen waren oneetbaar.² Met de bewapening van *Arrow* was het ook zorgelijk gesteld. Eresu, verantwoordelijk voor de verdediging van het district Kaberamaido, stelde dat zijn sector in het prille begin beschikte over slechts 40 halfautomatische geweren. Deze wapens waren geschonken door de politie en ASTU's, eenheden die vee-

diefstal langs de provinciegrens met Karamoja moesten tegengaan. ‘De kogels werden niet in magazijnen maar los aangeleverd, dus na ieder schot moest je herladen. De kogels bewaarde je in je broekzak,’ herinnerde Eresu zich.

Onder zulke omstandigheden bestond voor het LRA speelruimte om schokkende terreurdaden te plegen. Zo kon een groep rebellen op 15 augustus 2003 straffeloos drinkwater en suiker roven uit de winkels van Gweri, omdat er niet op tijd halfautomatische geweren waren geleverd aan de dorpelingen. Op 1 september 2003 brachten de rebellen met een terugstootloos geweer een bus tot stilstand bij Ouso, een dorpje langs de weg tussen Soroti en Lira. Het LRA executeerde in koelen bloede zo’n 25 passagiers en stak het voertuig in brand. Een van de dodelijke slachtoffers was luitenant Chris Ruyongo, de *District Internal Security Officer* van Kaberamaido.³ Deze gruwelijke gebeurtenis staat in het publieke geheugen van Teso gegrift.⁴ Overigens maakte niet alleen het LRA gebruik van de lacunes in het verdedigingsstelsel van Arrow. Opnieuw zagen opportunistische krijgers uit Karamoja hun kans schoon om vee te roven en op 20 september 2003 doodden zij tijdens een rooftocht 31 mensen in Ngariam, een slecht bewaakt vluchtelingenkamp in het district Katakwi.⁵

Aan de stroom van slecht nieuws kwam maar geen einde. Op 27 september 2003 slachtte het LRA bij Olekai – een plaatsje 30 kilometer ten noorden van Soroti – een geïsoleerd geraakte sectie van tien militieleden af. Daarnaast kwamen in Olekai acht burgers om het leven.⁶ Dit was de grootste nederlaag van Arrow en liet net als het busdrama bij Ouso diepe sporen na in Teso. Het dodental te Olekai lijkt in het niet te vallen bij de aantallen slachtoffers in grote oorlogen, maar het moraal in oorlogstijd wordt niet uitsluitend beheerst door absolute getallen. De strijd tussen Arrow en het LRA werd vaak gevoerd door kleine eenheden en de dood van een militielid of rebel had een grote impact op diens strijdmakkers. Met andere woorden, het verlies van één enkele strijder was binnen de context van deze hinderlagenoorlog zeer kostbaar.

Een rebellenkapitein sneuvelt

Arrow moest dringend zijn gevechtsposities consolideren en succes boeken om de bevolking ervan te overtuigen dat de militie de sterkste partij was en daardoor de enige optie vormde voor zelfbehoud. Het inlichtingenapparaat van Arrow constateerde op 29 september 2003 dat de aanval op Olekai had geleid tot een golf van paniek in de contreien van Wera, Dakabela en Asamuk.⁷ Dit was *precies* wat het LRA probeerde te bewerkstelligen met zijn terreurtactieken. Indien de Iteso en hun provinciegenoten zouden twijfelen aan de gevechtskracht van Arrow, konden zij net als de Acholi verzeild raken in een toestand van passiviteit en defaitisme. Kortom, Arrow had dringend behoefte aan een tastbare overwinning om de actieve steun van Teso’s bevolking te behouden.

Op 9 oktober 2003, terwijl Oeganda Onafhankelijkheidsdag vierde, behaalde *Arrow* de zege waar het zo naar snakte. 's Ochtends overrompelde een strijdmacht van maar liefst 300 LRA-rebellen Odudui, een plaatsje twaalf kilometer ten noorden van Soroti. Het *Arrow*-detachement van Odudui telde ruim 60 militieleden van het 8^e Bataljon. De ene helft was ingekwartierd in de gebouwen van de dorpskliniek en de andere helft bewaakte het verderop gelegen handelscentrum. *Arrow* raakte spoedig door zijn munitie heen, waarna de meeste militieleden zich terugtrokken uit de kliniek en het centrum. Terwijl de eerste aanvalsgolf van het LRA verder trok, verscheen de achterhoede van de rebellen om af te rekenen met eventuele overlevenden die zich ophielden in de onderkomens rondom de kliniek.

Het militielid Robert Epoku en diens vrouw en vijf kinderen hadden niet op tijd het terrein van de kliniek kunnen verlaten en nu stevende LRA-kapitein Rico Louno Opio af op hun huis. Opio nam geen voorzorgsmaatregelen en opende zelfverzekerd de deur van Epoku's huis. Het militielid was allerm minst het toonbeeld van 'ongeoefend kanonnenvoer', waarover tegenstanders van *Arrow* graag repten. Epoku had tijdens het UPA-conflict gediend in de *Special Brigade*, de harde kern van Teso's rebellenleger. Hij had zich nu aangesloten bij *Arrow*, omdat het LRA talloze familie- en clangenoten had ontvoerd of vermoord. Epoku handelde snel en vuurde met een halfautomatisch geweer enkele kogels af die Opio troffen in de borststreek. De rebellenleider viel achterover en overleed vrijwel onmiddellijk. Zijn ondergeschikten schreeuwden onthutst: 'Kapitein Opio! Kapitein Opio!' en beschoten woedend het huis van Epoku. Zij vuurden zelfs vanaf de schouder een granaat met een raketmotor af, maar het projectiel ketste af op het golfplaten dak en ontplofte in de lucht. Juist op dat moment kwam er hulp voor Epoku. Naburige detachementen van *Arrow* schoten hun strijdmakkers in Odudui te hulp, daarbij ondersteund door pantservoertuigen en gevechtshelikopters van het regeringsleger. De tegenstoot kwam net op tijd voor Epoku's gezin, maar de aanval op Odudui had het leven gekost aan elf burgers en vier militieleden.⁸

De dood van Opio vormde voor *Arrow* een uitgelezen kans om het vertrouwen van de bevolking in een goede afloop te herstellen. Het lijk van de rebelkapitein werd in een pick-up gelegd en vervolgens publiekelijk getoond in Soroti. Deze maatregel maakte op efficiënte wijze duidelijk dat het LRA noch onoverwinnelijk noch ongenaakbaar was. 'Het deed de mensen realiseren dat het LRA sterfelijk was en niet door magie werd beschermd,' aldus een journalist en fotograaf die de strijd in Teso vastlegde. Een voormalig militielid die had deelgenomen aan de tegenaanval bij Odudui, bewaarde goede herinneringen aan de daaropvolgende intocht in Soroti: 'We werden als helden toegejuicht en de vrouwen slaakten vreugdegehuil uit! Sommige mensen gaven ons geld als

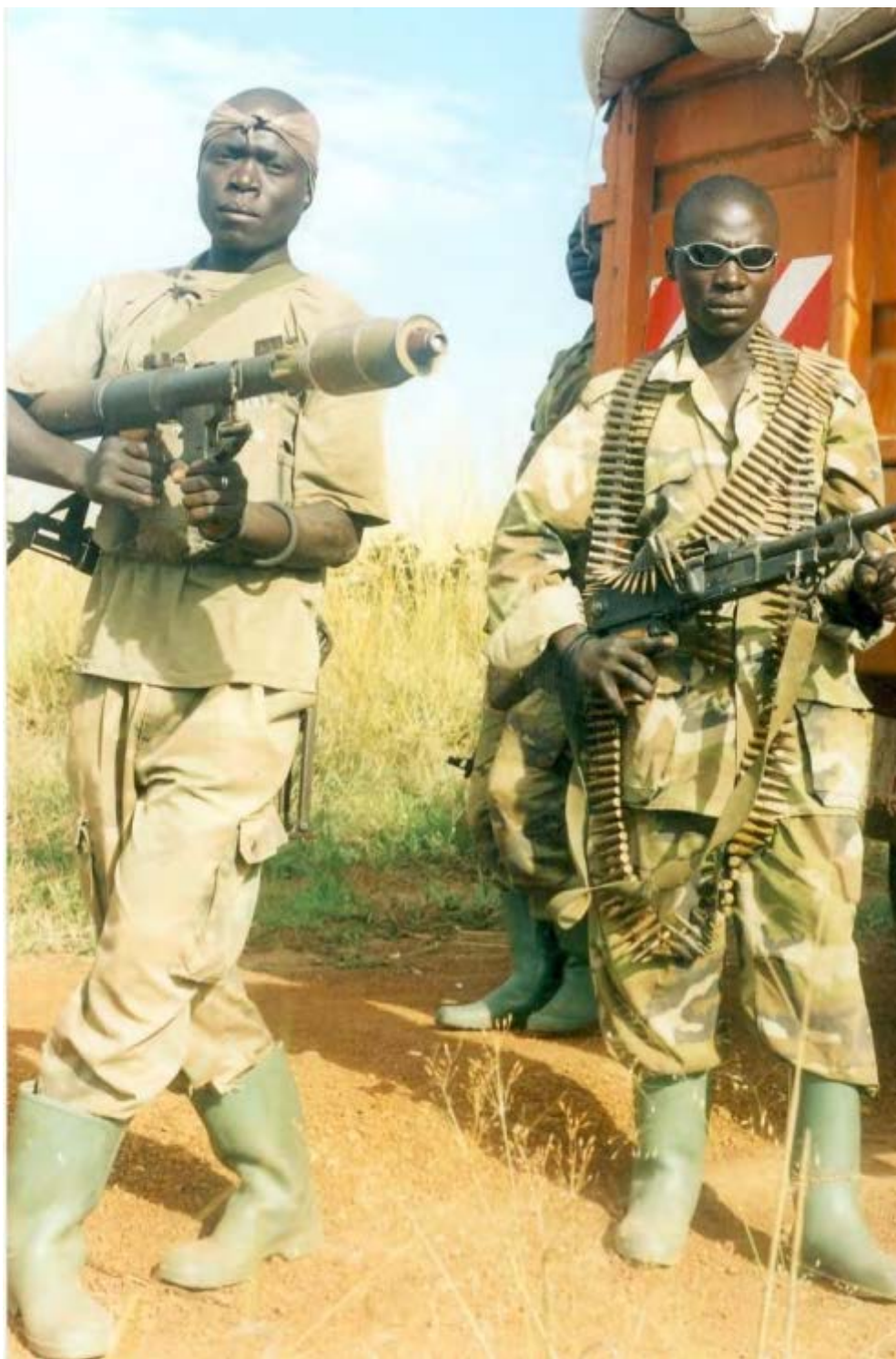
teken van dank! Sommigen gaven zelfs 5.000 [Oegandese] shilling!’ De dood van Opio maakte duidelijk hoe belangrijk propaganda is om een bevolking enthousiast te houden voor een bepaalde zaak. Het sneuvelen van deze rebellenkapitein kwam in feite met het nodige toeval tot stand, maar Teso’s militieleiders benutten volop de propagandistische waarde van deze gebeurtenis. In die zin groeide de dood van Opio daadwerkelijk uit tot een keerpunt in de strijd tussen het LRA en *Arrow*.

Het tij keert tegen het LRA

In oktober 2003 brak een nieuwe fase aan in de strijd tussen *Arrow* en het LRA. De militie raakte op volle oorlogssterkte en iedere eenheid kwam onder het bevel te staan van een officier van het regeringsleger. Deze maatregel diende twee doelen. Aan de ene kant stroomlijnde het de samenwerking tussen *Arrow* en de UPDF. *Arrow* vormde nu als brigade een integraal onderdeel van de Derde Divisie onder kolonel Andrew Gutti. Aan de andere kant kon *Arrow* niet buiten de machtsstructuren van de regering treden en bleef Teso’s militie een beheersbaar instrument. *Arrow* behoorde nu verantwoording af te leggen aan het regeringsleger en militieleden die zich schuldig maakten aan vergrijpen, werden onderworpen aan de krijgstucht. Hierdoor werd voorkomen dat *Arrow*, in tegenstelling tot veel andere milities in Afrika, ontspoorde en dit gaf de militie wettig cachet.⁹

Nu *Arrow* vaste vormen aannam, kreeg het LRA steeds minder operationele speelruimte. Zo gingen militieleden intensiever patrouilleren op de wegen en snoeiden zij aan elke kant van de weg het gras over een breedte van 50 meter. De rebellen konden hierdoor moeilijker hinderlagen leggen en kwamen steeds meer in het nauw. Dit proces culmineerde in de dood van kolonel Tabuley, de brigadecommandant die leiding gaf aan de invasie van Teso. Op 27 oktober 2003 sneuvelde hij in een gevecht bij Omid, een gehucht in het district Kaberamaido. Voor Engoru, de viskweker die het LRA in Kaberamaido had bespioneerd, was het glashelder dat slechts elf militieleden verantwoordelijk waren voor de dood van Tabuley. Eresu, de *Vice-Chairman* van *Arrow*, was dezelfde mening toegedaan. Volgens beide heren vertelde de plaatselijke bevolking aan het groepje militieleden dat Tabuley zijn commandopost had ingericht in een verlaten pinksterkerk in de buurt van Omid. De beruchte rebellenleider stond op een kleine heuvel en inspecteerde de omgeving van zijn kampement. De militieleden beslopen Tabuley ongezien vanuit het lagergelegen terrein. Hun leider heette Jofrey Ocwaa, een UPA-veteraan die op basis van zijn krijgservaring het bevel voerde. Met één welgemikt schot velde Ocwaa het LRA-kopstuk, waarna de rebellen woedend schreeuwden: ‘*Guneko Lapwony* [Luo voor ‘Zij hebben de

Foto 9 Twee jonge Arrow Boys

Deze twee jongemannen poseren naast een bevoorradingstruck. Het linkermilitielid (met hoofdband) is bewapend met een anti-tankwapen en het rechtermilitielid (met zonnebril en kogelriemen) houdt een licht machinegeweer vast. Het getuigde van vertrouwen dat het Oegandese regeringsleger dergelijke ondersteuningswapens leverde aan Arrow. (foto van John Omoding)

meester gedood!']' Meteen namen zij de militieleden onder vuur, waarbij Ocwaa verwondingen opliep in zijn linkerbeen en –heup. Zijn manschappen lieten hem noodgedwongen achter en het LRA rekende koelbloedig met hem af.

Het is twijfelachtig of slechts een handjevol militieleden zonder enige vorm van ondersteuning de strijd aanbond met de hoofdmacht van Kony's invasieleger. Het regeringsleger beschikte echter niet over kennis van het behoorlijk onbegaanbare terrein rondom Omid en Ocwaa's sectie ongetwijfeld wel. Het is dus goed mogelijk dat beide strijdmachten, *Arrow* en de UPDF, een bijdrage leverden aan het gevecht dat een einde maakte aan het leven van Tabuley. Waarom verspreidden Engoru en Eresu een verhaal waarin Ocwaa een martelaarsdood stierf? Het benadrukte de onverschrokkenheid van *Arrow* en in het bijzonder die van de militieleden in Kaberamaido waarover Eresu het bevel voerde. Daarnaast speelde in het geval van Engoru familie-eer een rol, want wijlen Ocwaa was diens oudere broer. Een dergelijke reconstructie bood ook de mogelijkheid om bepaalde eisen kracht bij te zetten: eind 2012 beloofde Museveni financiële compensatie aan de weduwe van Ocwaa.¹⁰

Het LRA voert een achterhoedegevecht

De dood van Tabuley bracht het LRA in Teso de nekslag toe en Adiama, de inlichtingenofficier van *Arrow*, noteerde triomfantelijk in een *sitrep* dat het LRA in 'staat van wanorde' verkeerde.¹¹ De rebellenactiviteiten namen zienderogen af en voor de jaarwisseling had het merendeel van Kony's invasiemacht zich uit Teso teruggetrokken. Eresu, de militieleider uit Kaberamaido, koesterde warme herinneringen aan de kerstdagen van 2003: 'Mijn mannen en ik kookten rijst en hoewel dit niet helemaal goed ging, hadden we een prima kerstfeest!' Op 31 december 2003 riep het regeringsleger de ontheemden op om terug te keren naar hun dorpen. Teso's vluchtelingenpopulatie daalde tussen 30 oktober 2003 en 22 april 2004 van 397.134 naar 189.508 zielen, een indicatie dat de veiligheidssituatie gestaag verbeterde.¹²

In januari 2004 brak de derde en tevens laatste fase aan in de strijd tussen *Arrow* en het LRA. Kleine groepjes van hooguit zes tot twaalf LRA-strijders bleven actief in Teso. Zulke secties vormden weliswaar geen grote bedreiging voor de veiligheid, maar konden wel veel paniek veroorzaken op lokaal niveau. Bovendien waren deze eenheden vanwege hun geringe getalssterkte moeilijk traaceerbaar.

Hoe reageerden *Arrow* en het regeringsleger op deze nieuwe ontwikkeling? De militieleiders en CMI, de militaire inlichtingendienst van Oeganda, kwamen bijeen op de residentie van Mukula in Soroti. De betrokken partijen besloten tot de oprichting van een zogeheten *Clandestine Squad*, een klandestien eskader. Dit *Clandestine Squad* vormde een mobiele eenheid die zich toelegde op het

uitschakelen van groepjes rebellen. In tegenstelling tot de bataljons van *Arrow*, die ieder verantwoordelijk waren voor een bepaalde zone, opereerde het *Clandestine Squad* kriskras door Teso. Het bestond uit circa 200 militieleden tussen de 18 en 25 jaar oud die waren geselecteerd op hun fysieke gesteldheid en moed. In Soroti en Tororo ondergingen zij speciale training in het hanteren van wapens en toepassen van gevechtstactieken. De leden van het *Clandestine Squad* stonden net als de bataljons van *Arrow* onder leiding van legerofficieren. Luitenant-kolonel Stephen Oluka, het hoofd inlichtingen in Noord- en Oost-Oeganda, voerde het bevel over het *Clandestine Squad* en zijn vervanger was kapitein John Otuma.

Luitenant Engwau was binnen het *Clandestine Squad* als operationeel ondercommandant verantwoordelijk voor het uitvoeren van gevechtsmissies. Engwau had een lange staat van dienst als regeringssoldaat. Na eerst in het UNLA te hebben gediend, sloot hij zich na Museveni's machtsovername aan bij het NRA. In 1987 raakte Engwau bij Lira gewond aan zijn linkerhand in de strijd tegen de HSM, de voorloper van het LRA. In hetzelfde jaar, op 5 augustus, stond Engwau opnieuw tegenover de HSM, ditmaal bij de luchtmachtbasis in Soroti. 'Ze [de HSM-rebellen] waren halfnaakt en ingesmeerd met kogelwerende olie. Zij gooiden steengranaten naar ons en zongen en klaptten met hun handen,' herinnerde Engwau zich. De aanval van de HSM werd bloedig afgeslagen, waarbij zij volgens het regeringsleger 201 manschappen verloor. Zelf meldde het NRA één dode en drie gewonden te betreuren.¹³ Daarna werd Engwau als inlichtingenofficier ingezet tegen het UPA en nu diende hij graag in het *Clandestine Squad*, want het LRA had zijn stiefmoeder vermoord tijdens het eerder beschreven gevecht in Odudui.

Het *Clandestine Squad* opereerde net als het LRA in kleine groepjes van hooguit twaalf man. Engwau's mannen gingen gekleed in burgerkledij en hielden hun halfautomatisch geweer, waarvan de kolf was verwijderd, verstopt in een rieten mat of een tas van kokosnootschillen. Op deze manier werden zij niet door de burgerbevolking herkend als militieleden en juichend onthaald, wat hun aanwezigheid zou verraden aan verkenners van het LRA. Het *Clandestine Squad* gaf er de voorkeur aan om 's nachts aan te vallen, waarna het zich hergroepeerde op een van tevoren afgesproken rendez-vouspunt. Soms verbleef een sectie van het *Clandestine Squad* een week in de bush en hield zij zich in leven met koekjes en blikjes rundvlees. Kookvuren waren onder geen beding toegestaan, want dit zou de aandacht kunnen trekken van LRA-rebellen. De leden onderhielden contact met behulp van mobiele telefoons en walkietalkies.

Wanneer het LRA een regio in Teso betrad, had het dus niet alleen te maken met een bataljon dat patrouilleerde en verdedigende posities innam, maar

Foto 10 Een Arrow-detachement in Wera

Dit detachement in Wera was onderdeel van het 3^e 'Asamuk' Bataljon. De foto is genomen in december 2003, toen het LRA grotendeels uit Teso was verjaagd. In het midden hurkt een vrouwelijk militielid (herkenbaar aan de jurk). Vrouwelijke strijders stonden bekend als Arrow Girls. Let op de verschillende uniformstukken en typen schoeisel. Het militielid uiterst rechts draagt zogenaamde lugabire, oftewel sandalen gemaakt van rubberbanden. (fotocollectie Robert Adiamu)

diende het ook rekening te houden met de mogelijkheid om te worden opgejaagd door een peloton van het *Clandestine Squad*. Deze elite-eenheid weerspiegelde treffend het klimaat in Teso: Arrow trok het initiatief naar zich toe en zocht de tegenstander op in de bush, terwijl de LDU's in Acholiland vaak achter de feiten aanliepen. Daarnaast toonde het *Clandestine Squad* aan dat Arrow bij machte was om in te spelen op veranderende tactieken van het LRA. Een dergelijke pro-actieve houding, die in Noord-Oeganda was verdwenen door een reeks ongelukkige gebeurtenissen, is van cruciaal belang in het voeren van een contra-guerrilla.

Eind september 2005 kwam er een definitief einde aan de aanwezigheid van het LRA in Teso. Op 28 september viel een groep van ongeveer 50 rebellen An-gica aan, een vluchtelingenkamp dichtbij de provinciegrens met Lango. Vervolgens zigzagde dezelfde groep door het beboste grensgebied tussen Teso en Lango en viel op 30 september het verderop gelegen kamp Iyalakwe aan. Het LRA brandde meer dan 30 hutten plat, vermoordde een lokale bestuurder en

ontvoerde twee meisjes. In Iyalakwe ontstond een vuurgevecht met *Arrow*, waarbij de commandant van de rebellen sneuvelde.¹⁴ Het lijk van de gedode rebellenleider werd net als het stoffelijk overschot van kapitein Opio triomfantelijk tentoongesteld. Een eerder geciteerde verslaggever nam waar hoe het levenloze lichaam werd getoond in Amuria en Soroti:

‘Hij lag op zijn rug en was in het hoofd geraakt. (...) Zijn haar was in lange dreadlocks gevlochten. Sommige mensen gooiden stenen naar het lijk of sloegen erop met stokken. Sommigen juichten of scholden, terwijl anderen hun hoofd vasthielden.’

Omstanders verwijderden ook de tanden uit zijn gebit. Eerst werd gedacht dat het lijk toebehoorde aan Dominic Ongwen, de beruchte brigadecommandant van de *Sinia Brigade*, maar dit bleek bij nader inzien niet het geval. Volgens een ontsnapte kindsoldaat, die rechtstreeks onder Ongwen had gediend, was het *lapwony* (‘meester’) Odong die was omgekomen in het bewuste treffen. Odong zou een goede vriend zijn geweest van Ongwen.¹⁵ Het staat in ieder geval vast dat de confrontatie bij Iyalakwe het laatste gevecht vormde tussen het LRA en *Arrow*.

De verliezen van *Arrow* en het LRA

De strijd was beslist in het voordeel van *Arrow*, maar hoeveel verliezen hadden de militie en het LRA geleden? Het is moeilijk om vast te stellen hoeveel verliezen de LRA-rebellen hadden te betreuren. Het rebellenleger bood hierover zelf geen inzage en de Oegandese regering had er baat bij om de nederlaag van het LRA uit te vergroten. Bovendien was het algemeen bekend dat overheidsbronnen weinig tot geen moeite namen om onderscheid te maken tussen gedode strijders en niet-militaire leden van het LRA, zoals dragers, seksslavinnen en pas ontvoerde kinderen. Volgens Michael Bwalatum, een UPA-veteraan en de Officier van Administratie binnen *Arrow*, kwamen meer dan 500 rebellen om in Teso. Een vergelijkbare schatting werd gegeven door een goed ingevoerde en betrouwbare bron die anoniem moet blijven. Deze invloedrijke persoon is werkzaam in de kerkelijke sfeer en de ontwikkelingssector en hij beschikt over een groot netwerk. Het staat hoe dan ook vast dat het LRA zware verliezen leed. Dennis, een voormalig kindsoldaat die deelnam aan de veldtocht in Teso, beaamde dat ‘de strijd slecht verliep en dat het LRA heel veel mensen verloor’. Hij wees mij er ook op dat binnen het LRA alleen de hoge rangen informatie kregen over het aantal gesneuvelden, waardoor hij geen precieze indicatie kon geven.

Over het aantal dode *Arrow*-strijders kan met meer nauwkeurigheid worden gesproken. Vanaf eind 2003 begon Adiamo met het documenteren van de door *Arrow* geleden verliezen. Het geweld in Teso was inmiddels sterk afgenomen en er kwam meer tijd vrij voor administratieve bezigheden. In 2008 was het werk

gereed en kende ieder bataljon een verliesregister. Deze lijsten waren net als de *sitreps* bestemd voor intern gebruik, waardoor het gevaar van propaganda minder aanwezig was. Zowel de verlieslijsten als de *sitreps* waren nooit eerder ingezien door onderzoekers van buitenaf en boden waardevolle informatie. Hoewel de door mij geraadpleegde documentatie op enkele punten enigszins onvolledig bleek, correspondeerden de gegevens in grote lijnen met wat andere informanten meldden over de omvang van de gevechten tussen Arrow en het LRA. Tussen de oprichting in 2003 en de demobilisatie in 2007 verloren 254 militieleden het leven. Van die 254 kwamen 171 om door krijgsgeweld, 57 stierven een natuurlijke dood, 18 overleden aan een ziekte, vier kwamen om door een ongeluk (waaronder één slangenbeet), twee pleegden zelfmoord en voor twee ongelukken was een onbekende doodsoorzaak opgegeven.

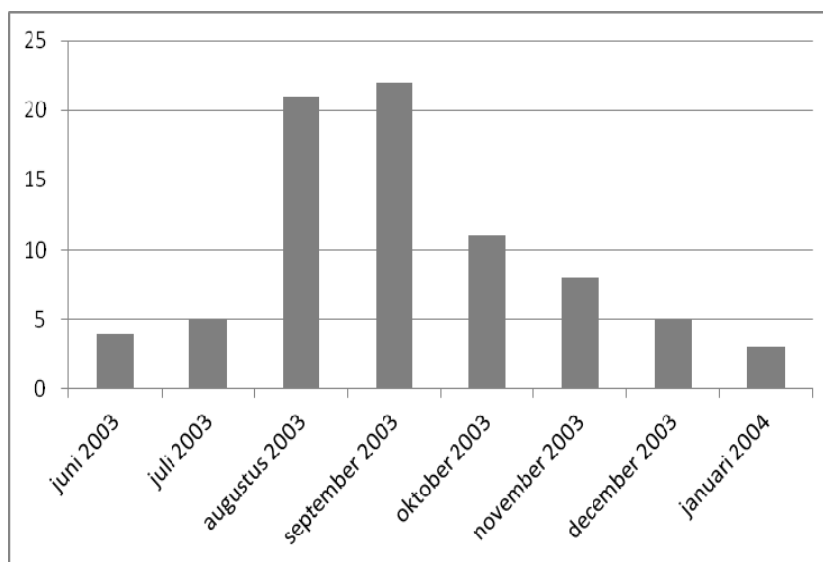
Foto 11 Het laatste wapenfeit van Arrow

Op 30 september 2005 doodde Arrow bij Iyalakwe een rebellencommandant. Het lijk werd aan het publiek getoond voor propagandistische doeleinden. In het begin werd gedacht dat het LRA-kopstuk Ongwen was gedood, maar vermoedelijk betrof het een commandant genaamd Odong. Het gevecht in Iyalakwe markeerde het einde van de aanwezigheid van het LRA in Teso. (fotocollectie Robert Adiama)

De meerderheid van de 171 gesneuvelden was gedood door het LRA, maar sommige militieleden waren omgebracht door toedoen van Karimojong, onbekende lieden of ‘vriendelijk vuur’ van het regeringsleger. In het district Amuria sneuvelden de meeste militieleden, te weten 104. Dit is niet verwonderlijk aangezien in dit district de invasie van het LRA begon en de rebellen hier het langst in groten getale actief bleven. In de districten Kaberamaido, Soroti en Katakwi sneuvelden respectievelijk 56, 54 en 32 militieleden; ook deze delen van Teso werden dus in sterke mate getroffen door het LRA. Het zuidelijk gelegen district Kumi kwam de strijd relatief ongeschonden door en verloor ‘slechts’ acht militieleden. Het zuidelijkste district Bukedea bleef gevrijwaard van vijandelijkheden en hier sneuvelde geen enkel militielid.

Figuur 2 Aantal gesneuvelde Arrow-militieleden
(juni 2003 t/m januari 2004)

Figuur 2 toont de verliezen van Arrow gedurende de eerste acht maanden van de strijd. Van juni 2003 tot en met januari 2004 kwamen 79 militieleden om in de strijd. De grafiek laat zien dat de strijd vanaf juni 2003 aanzwol en een hoogtepunt bereikte in september 2003. Tijdens deze beruchte maand, waarin een sectie van tien militieleden werd uitgemoord in Olekai, werd Teso's keuze voor zelfverdediging zwaar op de proef gesteld. Verder is zichtbaar dat de intensiteit van het geweld afnam vanaf oktober 2003, de maand waarin het LRA eerst kapitein Opio en later kolonel Tabuley verloor. Vanaf januari 2004 nam de stabiliteit in Teso zichtbaar toe en vonden er niet langer grootschalige confrontaties

plaats tussen *Arrow* en het LRA. Wel zouden nog ruim 90 militieleden ten prooi vallen aan hoofdzakelijk sluipschutters van het LRA.¹⁶

Het succes van *Arrow* ontleed

Tot dusver is vooral beschreven *hoe* de strijd tussen *Arrow* en het LRA verliep, maar welke factoren zorgden ervoor dat een van Afrika's meest geslepen guerrillalegers zich niet kon handhaven in Teso? In totaal waren er vijf factoren die de strijd in het voordeel van *Arrow* beslechtten. Om te beginnen kon het LRA vanaf oktober 2003 steeds minder gebruik maken van het zogenaamde *ubiquity problem*. Deze term is afgeleid van het Latijnse *ubique* ('overal') en verwijst naar de onmogelijke opgave voor een conventionele strijdmacht om overal en op ieder moment paraat te zijn.¹⁷ In het uitgestrekte Noord-Oeganda worstelde het regeringsleger ook met het *ubiquity problem* en dit stelde het LRA ertoe in staat om toe te slaan in slecht verdedigde gebieden. Voor het Oegandese regeringsleger was deze problematiek nog sterker voelbaar vanwege het fenomeen van 'spooksoldaten', waarbij krijgsmachtonderdelen door toedoen van corruptie ernstig ondermand waren geraakt.

Dankzij de toestroom van duizenden militieleden kon in Teso vrijwel iedere locatie van betekenis permanent verdedigd worden. Immers, het waren juist militieleden die er belang bij hadden dat hun gemeenschap, familieleden en eigendommen niet ten prooi vielen aan het LRA. Dit bracht een belangrijke consequentie met zich mee. Nu het Oegandese leger minder mankracht hoefde vrij te maken voor het verdedigen van plattelandsgemeenschappen, kon het zich meer toeleggen op offensieve acties tegen het LRA. In deze context vergeleek Eresu het regeringsleger en de militie met respectievelijk een hamer en aambeeld. Echter, hoewel *Arrow* er zichtbaar in slaagde om de capaciteitsproblemen van het regeringsleger op te vangen, behoeft de aanwezigheid van militieleden niet iedere gemeenschap voor terreurdaden van het LRA. Desondanks dienden de rebellen voortdurend rekening te houden met een patrouille of hinderlaag van *Arrow*. Kortom, Kony's guerrilla's konden zich niet vrijelijk bewegen in Teso en raakten steeds meer klem tussen de defensieve posities van *Arrow* en de offensieve operaties van het regeringsleger en het *Clandestine Squad*.

Ten tweede kon het LRA in Teso niet terugvallen op een zogeheten *Umfeld*, oftewel een netwerk van ondersteuners en sympathisanten. Guerrillagroepen hebben veelal een dergelijk ondersteuningsnetwerk nodig om te kunnen overleven. De Chinese staatsman Mao Zedong, die zelf met behulp van een guerrillastrijd aan de macht was gekomen, zei hierover: 'Guerrilla's behoren zich te bewegen onder de mensen als vissen in het water.'¹⁸ In Teso kon het LRA onmogelijk opgaan in de plaatselijke bevolking, omdat de meeste rebellen het Ateso en het dialect van de Kumam niet machtig waren. Daardoor kon het LRA niet het

zogenaamde ‘identificatieprobleem’ uitbuiten dat refereert aan de uitdaging om vriend van vijand te onderscheiden. De taalbarrière waarmee het LRA in Teso worstelde, vertoonde sterke gelijkenis met het lot van Obote’s *Kikoosi Maalum* in Zuid-Oeganda en de ondergang van de HSM in Busoga. Deze gewapende groepen bevonden zich ook op onbekend terrein en raakten volledig geïsoleerd.

Ten derde voorzagen de Iteso en hun provinciegenoten in een andere behoefte van het regeringsleger, namelijk het vergaren van inlichtingen. Dergelijke informatie is onontbeerlijk voor iedere gewapende groep. Zonder betrouwbare inlichtingen vecht een strijdmacht blind en vormt zij een kwetsbaar doelwit voor haar tegenstanders. Hoe won *Arrow* inlichtingen in en op welke wijze beïnvloedde dit het verloop van de strijd tegen het LRA? In de jaren 80 verspreidden uitkijkposten van het NRA in Luweero trommelsignalen wanneer het UNLA in aantocht was, zodat op tijd een tegenactie of ontsnappingspoging op touw kon worden gezet. Twee decennia later diende de informatierevolutie zich ook aan in Oeganda. MTN, een Zuid-Afrikaanse leverancier van telecommunicatie- en ICT-diensten, was vóór de inval van het LRA begonnen met het aanleggen van een mobiel telefonienetwerk in Teso. Na de inval van het LRA werden 200 mobiele telefoons verdeeld onder burgers, waarmee zij bewegingen van het LRA konden rapporteren aan de militie. In radio-uitzendingen werden de telefoonnummers van Adiana en andere contactpersonen binnen *Arrow* voorgelezen en werd de burgerbevolking opgeroepen om contact op te nemen in geval van gevaar. De burgers gaven hieraan met groot enthousiasme gehoor en dit liet op nieuw zien dat *Arrow* werd beschouwd als een legitiem instrument van veiligheidsvoorziening. Adiana herinnerde zich:

‘Tot op heden weet driekwart van de dorpingen mijn nummer. (...) Ik kon niet slapen; ik sliep soms hooguit 40 minuten. De zwaarste baan is die van inlichtingenofficier. Serieus, als ik dit werk twee of drie jaar had gedaan, had ik een geestelijk probleem gehad.’

Hoewel dit inlichtingensysteem eenvoudig van opzet leek, bleek het uitermate doeltreffend. Het LRA beschikte weliswaar over de middelen om het radioverkeer van het regeringsleger af te luisteren, maar was niet in staat om mobiel telefoonverkeer af te tappen. Bovendien communiceerden zender en ontvanger in het Ateso, een taal die de meeste rebellen niet machtig waren. De inlichtingen stelden *Arrow* in staat om te anticiperen op bewegingen van het LRA en in sommige gevallen kon een succesvolle tegenaanval of achtervolging worden opgezet. Deze ontwikkeling droeg er ook toe bij dat de rebellen steeds minder bewegingsruimte in Teso kregen. Overigens werden niet alle inlichtingen via een mobiel telefoongesprek verstrekt, want soms beschikten burgers niet over een mobieltje of was er geen ontvangst. In dergelijke gevallen fietste een bood-

Foto 12 Robert Adiamo

Adiamo vocht als UPA-rebel tegen Museveni's regering, maar een decennium later diende hij in een militie van dezelfde overheid. Deze foto is genomen in januari 2004, toen het LRA grotendeels was verjaagd uit Teso. In juni 2013 ontving Adiamo van president Museveni de Nalubaale Medal voor zijn bijdrage aan de strijd tegen het LRA (fotocollectie van Robert Adiamo).

schapper naar het dichtstbijzijnde detachement van *Arrow*, waarna het hoofdkwartier alsnog kon worden ingelicht.

De bevolking werkte dus graag samen met *Arrow*, maar de militieleden ontvingen niet in alle gevallen betrouwbare inlichtingen. In Osekai, een dorpje in het district Amuria, hoorden dorpingen verdacht geritsel in de bush, maar bij nader inzien bleek het te gaan om gevaarlose grondeekhoorns. De inwoners van Kangere, een locatie in het district Soroti, werden eens opgeschrikt door het geschreeuw van een vrouw. Ook nu was er sprake van vals alarm. De vrouw in kwestie werd niet belaagd door rebellen, maar bedreef op luidruchtige wijze de liefde met haar partner. Beide anekdotes illustreren de hoge mate van angst onder de bevolking, maar deze angst sloeg niet om in defaitisme en passiviteit, maar in een pro-actieve houding.

Op een oktoberavond in 2009 kreeg ik een kijkje in de wijze waarop het inlichtingensysteem van *Arrow* werkte. Adiama en ik ontmoetten elkaar in de eetzaal van het *Landmark Hotel* in Soroti. Zoals gebruikelijk bestelde hij een flesje frisdank en geen alcoholische consumptie: 'Ik wil altijd scherp blijven.' Plotse-ling werd ons gesprek onderbroken door een telefoontje: verontruste burgers in het dorp Wera belden Adiama op met de mededeling dat er was ingebroken in de katholieke kerk. De inbreker was verdwenen en de dorpingen hoopten dat Adiama hem kon stoppen. Mijn gezelschap raakte in zijn element en liep over van de adrenaline. Onmiddellijk nam hij contact op met de politie en flarden van Ateso en Engels wisselden elkaar snel af. Adiama instrueerde de politie om iedere vluchtroute door het moeras af te zetten, waaruit bleek dat hij nog altijd veel gezag en aanzien genoot in de gemeenschap. 'Binnen 24 uur hebben we hem,' sprak Adiama vol zelfvertrouwen. Een dag later werd hij in mijn bijzijn door de politie geïnformeerd dat de verdachte was opgepakt. 'Zo bestrijd je dus terrorisme, door snel en adequaat te handelen,' grijnsde hij tevreden.

Nog twee andere factoren speelden het LRA parten. De provincie Teso was redelijk vlak en dit landschap leende zich goed voor acties van gevechtshelikopters. De rebellen moesten dus niet alleen op hun hoede zijn voor goed georganiseerde grondtroepen, maar ook voor eventueel gevaar vanuit de lucht. Daarnaast konden zij niet langer terugvallen op hun bases in Zuid-Soedan, want deze kampementen waren verwoest tijdens operatie *Iron Fist*. Met andere woorden, na ieder treffen konden de LRA-rebellen zich niet meer hergroeperen en op adem komen. In Teso moesten zij voortdurend in beweging blijven waardoor zij uitgeput en moegestreden raakten. Adiama merkte hierover op:

'Zij [het LRA] begrepen niet de onderliggende factoren van hun succes in [het district] Gulu. Je moet een basis hebben, waarop je kunt terugvallen. Zij vochten in Acholiland, maar hergroepeerden zich in Soedan. Maar als je in Teso vecht, is het een lange weg terug naar Soedan.'

Arrow en de UPDF: Een complexe relatie

Hoewel er sprake was van wederzijdse afhankelijkheid tussen *Arrow* en de UPDF, moet de samenwerking tussen militielid en regeringssoldaat niet worden geromantiseerd. Eweru en Mukula, de hoogstgeplaatste leiders van *Arrow*, vertelden mij graag hoe beide strijdmachten elkaar aanvulden in de contra-guerrilla tegen het LRA. Hoewel deze visie zonder meer een kern van waarheid bevatte, ving ik in het veld kritische geluiden op. De relatie tussen Teso's militie en het regeringsleger werd ook gekenmerkt door onderlinge spanningen en rivaliteit. Dit was eigenlijk niet zo vreemd, want de militieleden en hun legerofficieren hadden vaak verschillende achtergronden en motieven. De *Arrow Boys* waren bijna allemaal geboren en getogen in Teso en niet ieder militielid was vertrouwd met de tucht en orde die in een legergroep behoort te heersen. Hun oversten kwamen daarentegen vooral uit andere streken, voornamelijk het Bantoe-talige westen en zuiden, en ontvingen als beroepssoldaten een hoger soldij. Onder zulke omstandigheden ontwikkelden beide groepen vooroordelen over elkaar. Volgens sommige militieleden ontbrak het de regeringssoldaten aan vechtlust, omdat zij voor een salaris streden en niet voor hun geboortegrond. Omgekeerd beschouwden sommige beroepssoldaten de *Arrow Boys* als 'veredelde padvind-ers' die alle eer wilden opstrijken.

In dit licht verhaalde Adiamo over een incident dat zich voordeed in oktober 2003. Hij had inlichtingen ontvangen die erop wezen dat rebellen Madera, een voorstadje van Soroti, naderden. Een legereenheid werd op pad gestuurd, maar toen Adiamo ter plaatse verscheen, bleek dat de dienstdoende officier en zijn manschappen in een gebouw scholen tegen de regen. Dit gebrek aan plichtsbesef verbaasde Adiamo niet: 'De kapitein was een Muganda, begrijp je.' Ekurit, die diende in het 8^e 'Arapai' Bataljon van *Arrow*, herinnerde zich een voorval dat zich afspeelde in het begin van 2004. Een militielid kreeg het aan de stok met zijn luitenant die afkomstig was uit Nkore, Museveni's geboortestreek. De officier draafde door en verhitte een jerrycan, waarna hij het smeltende plastic op de hand van zijn ondergeschikte goot. De luitenant moest voor de krijgsraad verschijnen en werd overgeplaatst naar een post in Karamoja. Ik ben mij ervan bewust dat beide verhalen anekdotisch van aard zijn en nader onderzoek zou moeten uitwijzen of botsingen tussen militieleden en regeringssoldaten zich voordeden op incidenteel of structureel niveau. Dit zal geen gemakkelijke opgave zijn, want strubbelingen tussen *Arrow* en de UPDF vormen een politiek uiterst gevoelig thema. Desondanks mag worden aangenomen dat dergelijke problemen geen verlamme uitwerking hadden op de slagkracht van de militie en het regeringsleger.

Twee voormalige LRA-strijders aan het woord

Tot nu toe zijn voornamelijk informanten van *Arrow* aan het woord gekomen, maar in hoeverre corresponderen hun bevindingen met die van het LRA? Komen in het relaas van LRA-veteranen ook de zojuist genoemde factoren naar voren? Het was niet gemakkelijk om de informatie van aan *Arrow* gelieerde bronnen te staven met die van het LRA, omdat het moeilijk bleek om voormalige rebellen te vinden die in Teso hadden gediend. Een groot aantal LRA-strijders kwam om in Teso of sneuvelde nadien op andere slagvelden. De overlevenden ontsnapten vaak op verschillende tijdstippen en keerden ieder terug naar hun geboortestreek of zochten de anonimiteit op van een stad. Kortom, er bestond geen specifiek netwerk van ex-rebellen die tegen *Arrow* hadden gevochten. Desondanks wist ik in contact te komen met twee jongemannen die hadden deelgenomen aan de gevechten in Teso.

Dennis was de eerste LRA-veteraan die ik interviewde over de veldtocht in Teso. Hij wenste dat zijn achternaam niet in dit boek werd genoemd, omdat hij vreesde dat dit zijn reïntegratieproces zou verstoren. Dennis werd eind jaren '80 geboren in Dokolo, een moerassig district in het zuidoosten van Lango dat grensde aan Kaberamaido. In april 2001 nam het LRA hem gevangen en werd hij geplaatst onder het bevel van kapitein '*Mrefu*' Opolot, een Kumam die eerder in het UPA had gediend. Dennis ervoer het LRA als een gewelddadige samenleving en als kindsoldaat kreeg hij te maken met andere normen en waarden: wat in Dennis' beleving goed was, werd in het LRA als slecht ervaren en andersom: 'Wanneer je iemand doodde, werd je toegejuicht.' Dennis werd in zijn dagen als rekrut geslagen en kreeg weinig slaaptijd en voedsel. Hij kwam tot het inzicht dat gehoorzaamheid en inzet hem hoger brachten in de pikorde en dit leverde hem de bijnaam '*Kweri Kweri*' op, een aanduiding in het Kiswahili voor een ijverig persoon die zijn of haar taken grondig uitvoert. 'Ik moest werken, werken en nog eens werken,' waarbij 'werk' in de context van het LRA veelal refereerde aan het slaan of doden van mensen. Na één jaar bekleedde Dennis de functie van *Regimental Provost*, waarbij hij ervoor moest zorgen dat zijn metgezellen zich stilhielden, zodat vijanden hen niet konden horen. Verder was hij belast met het uitdelen van geroofde artikelen, zoals kleding, suiker en zout. Dennis onderscheidde zich in de strijd en weer een jaar later klom hij op tot korporaal.

Hoewel hij last had van heimwee, deed Dennis in zijn begintijd geen poging om te ontsnappen. Hij wist niet of zijn familie nog leefde en vreesde dat hij voor niets een risicovolle stap zou nemen. Daarnaast raakte hij gewend aan het rebellenbestaan en kon hij zich moeilijk voorstellen hoe het zou zijn om weer te functioneren als burger. Verder geloofde hij dat de Heilige Geest van Kony zijn gedachtegang kon lezen, zodat de rebellen hem tijdig konden traceren. De spirituele ideologie van het LRA hield hem in psychologische gevangenschap. Des-

ondanks zag hij in juli 2004 zijn kans schoon. In de heuvels van Zuid-Soedan raakte zijn eenheid slaags met de UPDF en een plaatselijke strijdgroep.¹⁹ Al schietend liep hij achteruit, totdat er genoeg afstand was tussen hem en zijn strijdmakkers. Dennis zette het vervolgens op een lopen en gaf zich over aan Oegandese regeringssoldaten.

Volgens Dennis verliep de veldtocht in Teso rampzalig voor het LRA. Zijn bevindingen vertoonden een opvallende gelijkenis met die van voormalige militieleden. Zo vertelde Dennis dat de rebellen door de taalbarrière in Teso moeilijk inlichtingen konden vergaren. Daarnaast kende *Arrow* het terrein beter dan het LRA en kon de militie rekenen op de steun van de Iteso: 'Zij hielden heel veel van de *Arrow Boys*. Zij gaven hen voedsel en vertelden hen waar wij waren.' Deze uitspraak onderstreepte opnieuw dat *Arrow* een grote mate van legitimiteit genoot onder de plaatselijke bevolking. Dennis omschreef Teso's militieleden als 'goede en dappere strijders' die veel feller vochten dan het regeringsleger, omdat zij huis en haard verdedigden. Hij bevestigde ook dat *Arrow* op pro-actieve wijze handelde:

'Hun eerste tactiek was de aanval. Vooral om vijf uur 's ochtends, wanneer je slaperig was, vielen ze je aan. De *Arrow Boys* jaagden continu op ons en ze losten elkaar steeds af, zodat we weinig tijd hadden om te rusten en om naar voedsel te zoeken. Wij konden niet worden afgelost.'

Afgezien van deze uitputtingsslag met *Arrow* loerde er gevaar vanuit de lucht: 'Wanneer er legerhelikopters over mij heen vlogen, zat ik stil en verschool ik mijzelf in het struikgewas.' Een gevechtshelikopter werd alom gevreesd en in het Kiswahili aangeduid als *sura mbaya*, oftewel 'lelijk aangezicht'. Op de vraag wat er door hem heen ging als een helikopter boven hem rondcirkelde, antwoordde Dennis dat hij de beschermende kracht van Kony's Heilige Geest voelde. Net als in het UPA vormde spiritualiteit een bron van hoop, inspiratie en moed. Ik probeerde mij een voorstelling te maken van een tienerjongen die ver van huis was en zich verborg onder enkele struiken, terwijl meedogenloze moordmachines over hem heen raasden. Op dat moment kon Dennis alleen maar terugvallen op de Heilige Geest van Kony.

En hoe verging het Dennis na de oorlog? Na zijn ontsnapping wachtte hem een moeizaam reïntegratieproces. Hij kon niet wennen aan het burgerritme. Zijn dorpsgenoten keken hem met grote ogen aan, maar als Dennis met hen oogcontact probeerde te maken, keken zij vluchtig weg. Dennis had niet alleen lichamelijk letsel opgelopen aan zijn benen en oog, maar worstelde ook met traumatische herinneringen 'In [het district] Katakwi hebben we wraak genomen op de mensen.' Hij verhaalde op indringende wijze hoe hij hutten in brand stak, gewassen en zeep roofde en tientallen burgers doodde met een knuppel of kapmes. Dennis verloor zijn gecontroleerde manier van spreken en zijn ademha-

ling en lichaamstaal werden steeds onrustiger. Hoewel wij ons bevonden in een schaduwrijk kantoor, begon hij zichtbaar te transpireren. 'Wat is het benauwd hier,' klonk het verontschuldigend en hij snikte zachtjes. Het laatste wat ik over Dennis opving, was dat hij wegens concentratieproblemen niet langer naar school ging.

De zienswijze van Rubangangeyo, de voormalige LRA-luitenant die had deelgenomen aan de aanval op Obalanga, stond haaks op die van Dennis. Rubangangeyo benadrukte dat het LRA niet met kwade bedoelingen naar Teso kwam: 'We [het LRA] wilden met de Iteso praten. We moedigden hen aan om zich aan te sluiten bij ons. We legden hen uit dat we Museveni omver wilden werpen.' Volgens hem veroorzaakte juist *Arrow* het geweld in Teso: 'Ecweru provokeerde het LRA op de radio. Hij zat veilig in Kampala en zette onwetende mensen aan tot geweld tegen het LRA. Hij is schuldig aan de dood van talloze mensen in Teso, niet het LRA.' Rubangangeyo gaf indirect toe dat de Iteso meer bereid waren dan de Acholi om de wapens op te nemen tegen het LRA: 'De Iteso wisten niet waartoe wij [het LRA] in staat waren. De Acholi hadden 20 jaar lang geleden en waren zich bewust van de macht van het LRA.' Rubangangeyo nam de gevechtswaliteiten van *Arrow* ook niet serieus: 'Ze [*Arrow*] waren twee of drie maanden getraind en konden het LRA niet aan.' Hij bagatelliseerde ook de taalbarrière in Teso: 'Het LRA is flexibel genoeg om in één week een taal te leren.' Volgens Rubangangeyo vormden alleen het vlakke landschap en de inzet van gevechtshelikopters en pantserwagens een serieus probleem voor het LRA.

Waarom klonk in Rubangangeyo's woorden zo'n sterke mate van zelfidentificatie met het LRA door? Rubangangeyo diende langer in het LRA dan Dennis, namelijk van 1996 tot 2004, en bekleedde een hogere rang.²⁰ Het is hierdoor goed mogelijk dat Rubangangeyo zich meer verbonden voelde met het LRA dan Dennis. Bovendien kon Rubangangeyo makkelijker volhouden dat het LRA geen nederlaag opliep in Teso, omdat hij vóór het sneuvelen van Tabuley was teruggeroepen naar Acholiland. Kortom, Rubangangeyo had het keerpunt in de strijd niet meegemaakt.

Mijn interviews met beide heren maakten mij ervan bewust hoe krachtig de indoctrinatie van het LRA was. Voor de terugtocht van het LRA uit Teso bood Rubangangeyo ook een verklaring die terugvoerde op de logica van het LRA: 'Het was een besluit van de Heilige Geest. De Heilige Geest leidt de weg, deelt bevelen uit en voorspelt het verloop van de strijd.' Het geloofstelsel van het LRA oefende niet alleen controle uit en schonk hoop, het hielp dus ook om bepaalde gebeurtenissen te duiden, zodat een nederlaag niet zinloos voelde. Bigombe, de Oegandese ex-minister die verschillende keren vruchteloos had onderhandeld met het LRA, vertelde mij veelzeggend: 'Kony is misschien ongeletterd, maar niet dom. Hij weet hoe hij mensen moet manipuleren.' Rubangan-

geyo's beweringen over de veldtocht in Teso dienen in dit licht te worden gezien.

Mao's dogma schreef voor dat guerrilla's behoren op te gaan in de burgerbevolking, maar omgekeerd liet *Arrow* zien dat doodgewone burgers, veel meer dan grof geschut, de sleutel vormen tot een succesvolle contra-guerrilla. Teso's militie ontplooiëde zich als een strijdbare groep die kon rekenen op de actieve steun van de bevolking. Hierdoor ontbrak het de LRA-rebellen aan bewegingsruimte en verloren zij het initiatief en raakten zij uitgeput. Hoewel de oorlogsinspanning tegen het LRA soms haperde, slaagden de rebellen er niet in om zich te nestelen in Teso en kreeg Kony's terreur geen structureel karakter, zoals in Acholiland. Het succesvolle optreden van *Arrow* zou navolging krijgen in de naburige provincie Lango.

De nalatenschap van *Arrow*

Wat is een oorlogsheld? Ik heb geen permanente verblijfplaats en moet voor negen familieleden zorgen. Ik leef als een krijger [nomade].

Robert Epoku (voormalig militielid van *Arrow*)

Een succesvol optreden, maar een roemloos einde?

Op 26 augustus 2006 sloten de Oegandese regering en het LRA een wapenstilstand en volgde er een lange reeks vredesbesprekingen die zou eindigen in april 2008. Kony vormde niet langer een bedreiging voor Teso en in mei 2007 was *Arrow* geheel ontbonden. Toch kwam er geen einde aan het paramilitaire fenomeen in Teso, want veel militieleden sloten zich aan bij de ASTU's die de vee-diefstallen van de Karimojong moesten tegenhouden. Tot op de dag van vandaag patrouilleren ASTU-leden in het grensgebied tussen Karamoja en Teso en in de aanloop naar de verkiezingen in februari 2011 zag ik met eigen ogen hoe gemakkelijk paramilitaire eenheden kunnen worden ingezet voor onrechtmatige doeleinden. De autoriteiten probeerden de politieke speelruimte van de oppositie zoveel mogelijk te verkleinen en het leger en de politie werden de straat opgestuurd om eventuele protestacties in de kiem te smoren. De regering trommelde ook ASTU's uit Teso op en het was onwerkelijk om hun camouflagepakken te zien in de urbane context van Oeganda's hoofdstad. Veerovers waren hier niet te bekennen en de straten werden eerder onveilig gemaakt door voorbij scheurende motortaxi's en door maraboes, grote ooievaars die achteloos hun uitwerpselen uitstortten over alles en iedereen.¹

Tegen de tijd dat *Arrow* werd gedemobiliseerd, had de reputatie van de militie een deuk opgelopen. De militieleden in Teso wachtten vaak net als hun paramilitaire collega's in Acholiland tevergeefs op hun soldij en de betaalachter-

standen nodigden uit tot crimineel gedrag en deserties. Het is niet gemakkelijk om de omvang van de gepleegde criminaliteit in kaart te brengen, maar volgens Bwalatum, destijds de Officier Administratie van *Arrow*, waren niet meer dan 100 militieleden betrokken bij misdaden. Tijdens een groepsgesprek in Kumi stelde één burger desalniettemin dat *Arrow* gedurende de postconflictfase 'wat van haar glans verloor'.

Het is makkelijker om een beeld te vormen van de schaal van het desertieprobleem waar de militaire autoriteiten mee te maken kregen. Op de militaire basis in Bombo kreeg ik als eerste buitenstaander toegang tot tussentijdse lijsten, waarop administratieve officieren en brigadecommandanten de getalssterkte van *Arrow* hadden bijgehouden. In november 2004 waren bijvoorbeeld 'slechts' 56 van de 6.959 manschappen gedeserteerd.² De militie raakte dus niet ontwricht door deserties, maar het bleef een fenomeen dat zich structureel voordeed. Zo meldde het 616 man tellende bataljon 'Olilim' in augustus 2006 dat negen militieleden ongeoorloofd afwezig waren en het bataljon 'Kaberamaido', 271 man sterk, rapporteerde 20 deserteurs.³ Het moge inmiddels duidelijk zijn dat de verschillende bataljons van *Arrow* na verloop van tijd niet allemaal dezelfde getalssterkte kenden.

Zonder de misdaden van militieleden te bagatelliseren mag worden geconcludeerd dat het wijdverbreide ongenoegen binnen *Arrow* niet uitgroeide tot een onbeheersbaar veiligheidsprobleem. Waarom werd de militie geen destabiliserende factor, zoals de politieke oppositie in 2003 voorspelde? Het antwoord op deze vraag kan worden gevonden in de politieke en militaire machtsstructuren die weinig ruimte boden aan de militieleden om de Oegandese staat te ondermijnen. De leiding van *Arrow* bestond immers uit regeringsgezinde politici en het was in hun persoonlijk belang om de manschappen in het gareel te houden. Daarnaast vormde *Arrow* een integraal onderdeel van het regeringsleger en ongedisciplineerde en criminele militieleden riskeerden de krijgsraad. Kortom, de Oegandese overheid beschikte over de wil en de middelen om haar gezag aan *Arrow* op te leggen.

Museveni's regering hield *Arrow* dus onder controle, maar dit nam niet weg dat er onderhuids veel ongenoegen was onder de oud-militieleden. De geldtwisten tussen de overheid en de gedomobiliseerde militieleden sleepten zich voort en in oktober 2009 nam ik waar hoe verbolgen veel voormalige *Arrow Boys* zich hierover voelden. Ik bracht een bezoek aan Epoku, het militielid wiens optreden resulteerde in de dood van rebellenkapitein Opio. Hoewel Epoku's koelbloedigheid leidde tot het eerste succes van formaat, oogde hij niet als een gevierd veteraan. Epoku was zichtbaar getraumatiseerd en vertoonde weinig levenslust. Zijn uitgebluste ogen lichtten slechts eventjes op toen hij de confrontatie met Opio naspeelde. Na het gevecht in Odudui stelde een parlamentslid uit Teso

geld beschikbaar voor Epoku om een traditionele genezer te consulteren, maar verdere hulp bij traumaverwerking kreeg hij niet. Daarnaast leefde Epoku een armoedig bestaan op het platteland van Teso. 'Wat is een oorlogsheld? Ik heb geen permanente verblijfplaats en moet voor negen familieleden zorgen. Ik leef als een krijger [nomade],' merkte de veteraan bitter op.

Een plaatselijke vredesorganisatie ving een soortgelijk geluid op van een voormalige *Arrow Boy* uit Obalanga, de eerste streek in Teso die werd getroffen door het LRA:

'Heel veel groepen in Obalanga hebben hulp gekregen, maar ik heb nog nooit van iemand gehoord die de *Arrow Boys* helpt. Veel *Arrow Boys* kwamen vrijwillig Teso te hulp. Als wij niet hadden gevochten, was het LRA nog steeds in Teso geweest.'⁴

Volgens Epoku en veel van zijn oud-collega's was dankzij *Arrow* de opmars van het LRA in Oost-Oeganda tot staan gebracht, maar de regering hield zich vervolgens niet aan haar belofte om deze prestatie te belonen.

Hoe beïnvloedde deze problematiek de relatie tussen de centrale overheid en Teso? Het onzorgvuldige demobilisatieproces van *Arrow* bevestigde opnieuw de desinteresse en kortetermijnvisie van de regering. Nu het LRA niet langer een bedreiging vormde voor Oost-Oeganda, verloor *Arrow* zijn strategische waarde en werd de militie afgedankt. Hiermee verspeelde Museveni's regime een uitgelezen kans om de Iteso definitief voor zich te winnen. Op het slagveld was er een relatief vruchtbare samenwerking tot stand gekomen tussen de regering en de plaatselijke bevolking, maar deze alliantie werd niet voortgezet in vreedstijd. De kloof tussen Teso en de overheid verbreedde zich opnieuw en herinnerde de bevolking van Teso aan eerdere beloften die niet waren nagekomen. Zo zegde de NRM tijdens en na het UPA-conflict schadeloosstelling toe voor de verloren gegane veestapels, maar door schaamteloze corruptie bleven veel gedupeerde veetelers van hulp verstoken. De ongelijke verhouding tussen het NRM-regime en Teso, die in 1986 leidde tot de opstand van het UPA, was in feite onveranderd gebleven.⁵

Dat de Iteso en Kumam zich niet thuis voelden in Museveni's Oeganda, kwam duidelijk aan het licht tijdens de presidentsverkiezingen in februari 2011. Dankzij de nodige fraude, intimidatie en desinformatie boekte Museveni een verpletterende verkiezingsoverwinning met maar liefst 68,38 procent van de stemmen. In slechts zeven van de 112 kiesdistricten wist een oppositiekandidaat een meerderheid van de stemmen veilig te stellen. Drie van deze districten lagen in Teso, te weten Kaberamaido, Serere en Soroti.⁶ De oorlogsmoede Iteso en Kumam waren weliswaar niet langer geïnteresseerd in rebellie, maar dit betekende niet dat zij Museveni in hun hart hadden gesloten.

Foto 13 Dankbetuiging aan Arrow

Het opschrift op deze bus herinnert aan de inzet van Teso's militieleden. Naast de bus staat luitenant Justine Engwau; hij vocht als regeringssoldaat tegen de HSM, het UPA en het LRA (januari 2011).

Het zwaartepunt van de strijd verschuift naar Lango

Terug naar de jaarwisseling van 2003 op 2004. Het LRA was nagenoeg uit Teso verdreven en het zwaartepunt van de strijd verschoof naar Lango, een provincie ten zuiden van Acholiland. Het LRA maakte sinds jaar en dag de perifere delen van Lango onveilig, maar nu ging maar liefst 80 procent van de provincie gebukt onder het geweld. De politieke, culturele en religieuze leiders in Lango lieten zich inspireren door het succes van Arrow en riepen de bevolking op om een soortgelijke militie te vormen. Mukula, Ecweru en Eresu, de leiders van Arrow, reageerden enthousiast op deze ontwikkeling en bezochten Lango voor het geven van advies. Op 6 augustus 2003 overhandigde het regeringsleger op symbolische wijze het eerste halfautomatische geweer aan de culturele leider van de Langi, maar in december 2003 kwam Lango's militie pas op volle sterkte en telde zij 8.000 leden, waaronder ruim 100 vrouwen.⁷ Net als in Arrow vormden vrouwen in Amuka een numeriek kleine groep, wat wellicht kan worden toegeschreven aan het patriarchale en masculiene karakter van de Oegandese samenleving. In Oeganda wordt het krijgsbedrijf vaak gezien als een mannenaangelegenheid, maar nader genderonderzoek zou hierover uitsluitsel moeten geven.

Voor dit verhaal is het belangrijk om de conflictdynamieken in Teso en Lango met elkaar te vergelijken. Kortom, wat waren de verschillen en overeenkomsten tussen de contexten waarin de milities in beide provincies tot stand kwamen? In politiek opzicht vertoonde het mobilisatieproces van *Amuka*, zoals de militie in Lango heette, grote gelijkenis met dat van *Arrow*. Lango was de geboortegrond van Obote, het eerste staatshoofd van het onafhankelijke Oeganda, en het was net als Teso van origine een UPC-bolwerk. Na de machtsovername van 1986 kreeg de NRM echter vaste voet aan de grond in Lango en ook onder de Langi vervulden regeringsgezinde politici een voortrekkersrol in de mobilisatie van de bevolking. Eén van hen heette Felix Okot Ogong en was destijds parlamentslid van Dokolo en staatssecretaris van Jeugd- en Kinderzaken. Dit NRM-kopstuk uit Lango bekleedde het voorzitterschap van *Amuka* en in mei 2008 sprak ik hem in zijn kantoor in Kampala. Het ontbrak Ogong, geboren in 1965, bepaald niet aan bescheidenheid: 'De mensen [in Lango] mogen mij graag. Ik ben heel transparant. Mensen kennen mij als een oprecht man.' Dit bleek naderhand wel mee te vallen, want begin november 2011 berichtte een krantenartikel dat Ogong in een conflict was verwickeld met zo'n 200 voormalige militieleden. De veteranen hadden in 2010 ieder 20.000 Oegandese shilling gedoneerd aan Ogong, waarmee hij ontwikkelingsprojecten zou initiëren voor Lango's gedemobiliseerde militie. Tot groot ongenoegen van de bewuste groep veteranen liet Ogong het na om aan deze projecten gestalte te geven.⁸

In Lango kreeg de strijd tegen het LRA ook een sterk etnische dimensie en deden de initiatiefnemers achter *Amuka* een beroep op het etnisch bewustzijn van de Langi. De naam van de militie sprak in dit kader boekdelen, want *Amuka* betekent 'neushoorn' in Luo en dit symboliseert voor de Langi kracht, vastberadenheid, trots, zelfredzaamheid en integriteit.⁹ In Lango vatte het idee post dat de strijd tegen het LRA een voortzetting was van de machtsstrubbelingen in 1985, waarbij Obote het veld moest ruimen voor zijn Acholi-generaals. Na verloop van tijd zou de etnische dimensie van de strijd in Lango zelfs aan kracht winnen.

Er waren ook verschillen tussen de sociale *settings* waarbinnen *Arrow* en *Amuka* zich bewogen. Ten eerste ontbraken in Lango bestaande groepsstructuren die het mobilisatieproces van een strijdmacht versoepelden. In *Amuka* dienden weliswaar legerveteranen, maar de militie kende geen kern die als fundament fungeerde; een rol die in Teso met verve werd vervuld door oudstrijders van het UPA. Misschien om die reden kenden veel van mijn gesprekspartners in Noord- en Oost-Oeganda aan *Arrow* meer gevechtskracht, samenhang en kunde toe dan aan *Amuka*. Verder zag *Amuka* zich gesteld voor een probleem dat in Teso niet bestond, namelijk het identificatieprobleem. De Acho-

Foto 14 Amuka

*Deze foto is eind 2003 genomen in Aler, een locatie dichtbij Lira, en laat de eerste lich-
ting van Amuka zien. De kersverse militie wachtte een genadeloze strijd op leven en
dood. (foto van Tonny Atara)*

li en Langi spraken dialecten van het Luo die erg op elkaar leken en hierdoor konden LRA-rebellen zich in Lango makkelijker voordoen als dorpingen.

Het drama van Barlonyo

In december 2003 beloofden de bij *Amuka* betrokken parlementsleden dat het LRA in februari 2004 zou zijn verdreven uit Lango.¹⁰ Blaakten zij van zelfvertrouwen en optimisme of overschreeuwden zij zich vanwege propagandistische motieven? In ieder geval zou hun belofte niet worden ingelost, want naast het identificatieprobleem worstelde *Amuka* met de nodige opstartperikelen. Net als in Teso moest er plotseling een militie van duizenden manschappen worden bewapend, bevoorraad en getraind. Uitgerekend in februari 2004, op de 21^e om precies te zijn, kwam dit alles op pijnlijke wijze aan het licht. Het LRA nam wraak, vreselijk wraak, en liet zien dat het niet definitief was verslagen, ondanks de nederlaag in Teso en de oprichting van *Amuka* in Lango.

Om vijf uur 's middags omsingelden zo'n 200 zwaar bewapende rebellen, geleid door Okot Odhiambo, het vluchtelingenkamp Barlonyo. Dit kamp lag 25 kilometer ten noordoosten van Lira, het grootste stadje in Lango. Het LRA vuur-

de mortieren af op Baryonlo, waar een detachement was gelegerd van welgeteld 30 militieleden. De verdedigers hadden een training van slechts enkele weken achter de rug en bewaakten sinds december 2003 het kamp. Ieder militielid beschikte over één halfautomatisch geweer met maar twee magazijnen. Het plaatselijke detachement van *Amuka* was duidelijk niet opgewassen tegen de vuur- en mankracht van het LRA en werd snel onder de voet gelopen. Hierna hielden de rebellen vreselijk huis onder de kampbevolking. Hutten werden in brand gestoken, zodat veel vluchtelingen omkwamen in de vlammenzee. In totaal vonden minstens 200 mensen de dood.¹¹

Waarom kon een dergelijke massaslachting plaatsvinden in Lango? De aanloop naar de slachting en de omvang ervan vertoonden sterke gelijkenis met de drama's bij Atiak in 1995 en Obalanga in 2003. Om te beginnen kwam de moordpartij in Barlonyo helemaal niet als een verrassing. Van tevoren waren er duidelijke indicaties dat het LRA actief was in de omgeving. Tijdens een onderhoud met één van de overlevenden van de slachting kwam dit aan het licht. Twee dagen voor de aanval ontvoerde het LRA diens zoon, destijds 17 jaar oud, terwijl hij het vee naar een waterplaats leidde. Vader en zoon zouden pas twee jaar na dato weer worden herenigd. De militaire autoriteiten zagen echter geen reden om de verdediging van Barlonyo te versterken en omgekeerd infiltrerden rebellen, verkleed als vluchtelingen, probleemloos het kamp om de sterkte van *Amuka* in kaart te brengen. Het handjevol lichtbewapende en ongeoefende militieleden kon zoals gezegd geen vuist vormen tegen het LRA. Een andere overlevende van de slachting concludeerde hierover stellig: 'Als deze mensen [het detachement van *Amuka*] volledig waren opgeleid, volledig waren bewapend en met velen waren geweest, had deze slachting kunnen worden voorkomen.'

Afgezien van het gebrek aan pro-actief handelen, het identificatieprobleem en de ongelijke krachtsverhoudingen tussen het LRA en *Amuka* deden zich andere problemen voor. Zo was er weinig tot geen communicatie tussen de militieleden en het regeringsleger. Barlonyo kende namelijk geen mobiele telefonienetwerk, dus een boodschapper moest te voet of per fiets naar het dichtstbijzijnde legerdetachement in Ogur, een nederzetting zeven kilometer verderop. Daarnaast toonde het leger weinig wilskracht om zo snel mogelijk op de plaats des onheils te zijn. Terwijl Barlonyo in lichterlaaie stond, verschenen de eerste pantserwagens pas laat in de avond. Kortom, opnieuw liet het Oegandese regeringsleger het na om bruikbare inlichtingen op waarde te schatten en tijdig te anticiperen op bewegingen van het LRA.

Door de slachting in Barlonyo nam de antipathie tegen Acholi in Lango schrikbarend toe. Op 25 februari 2004 kwamen in Lira duizenden mensen op de been om te protesteren tegen het voortdurend falen van het regeringsleger. De

demonstratie ontaardde in onlusten, waarin de bevolking haar frustraties botvierde op de in Lira woonachtige Acholi. Circa vijf vermeende Acholi werden gelyncht, omdat zij spionnen van het LRA zouden zijn. Als tegenreactie werd in Gulu, Acholiland, een winkel van een ondernemer uit Lango in brand gestoken.¹² Een restauranteigenaar in Lira, die betrokken was bij de mobilisatie van *Amuka*, kenschetste de intolerante atmosfeer van destijds op veelzeggende wijze: 'Het was een verstandige beslissing dat *Amuka* niet naar Acholiland mocht. Als ze [*Amuka*] Acholiland waren binnengetrokken, had dat tot slechte dingen geleid.' De grimmige nasleep van Barlonyo bewees dat geweld gemakkelijk een eigen dimensie krijgt en moeilijk kan worden gekanaliseerd.

Tussen hoop en vrees

Van 2002 tot en met 2004 nam het geweld in Noord- en Oost-Oeganda zorgwekkende vormen aan, maar op 9 januari 2005 gloorde er voorzichtig hoop. Het Arabische regime in Khartoum en het SPLA, het Zuid-Soedanese rebellenleger, tekenden een vredesverdrag. Zuid-Soedan kreeg eerst een autonome status toebedeeld en werd op 9 juli 2011 een onafhankelijk land. Door deze ontwikkeling ontstond er meer ruimte voor de Oegandese regering en het LRA om met elkaar in gesprek te treden. Riek Machar, de vice-president van Zuid-Soedan, wierp zich op als bemiddelaar en initieerde in juli 2006 besprekingen tussen Oeganda en het LRA in de Zuid-Soedanese stad Juba. Zoals eerder gezegd, sloten beide partijen in augustus 2006 een wapenstilstand, maar in april 2008 liep het vredesproces helaas stuk. Eén heet hangijzer bleef het arrestatiebevel dat het Internationaal Strafhof in Den Haag had uitgevaardigd tegen Kony in oktober 2005. Museveni beloofde de rebellenleider amnestie, maar de LRA-leider vreesde desondanks de lange arm van de internationale gemeenschap. In november 2008 sprak Bigombe, die in 1994 tevergeefs met het LRA had onderhandeld, Kony voor de laatste keer over de satelliettelefoon. Hij uitte zich in dit gesprek negatief over zijn toekomst: 'Ik kan op drie manieren aan mijn einde komen. Ik sneuvel in het oerwoud, ik overlijd in een gevangenis of ik sterf in ballingschap.'

Opnieuw was er een vredesproces tussen de Oegandese regering en het LRA vastgelopen en opnieuw werd de strijd hervat. De rebellen staken de Nijl van oost naar west over en nestelden zich in het poreuze grensgebied tussen Zuid-Soedan, Congo en de Centraal-Afrikaanse Republiek. Op 14 december 2008 lanceerden de regeringslegers van Oeganda, Zuid-Soedan en Congo een gezamenlijk offensief genaamd *Lightning Thunder*. De naam van deze militaire operatie bleek echter spectaculairder dan de behaalde resultaten. 'Donder en Bliksem' was maanden van tevoren via de radio aangekondigd en bevatte nagenoeg geen verrassingselement. Daarnaast verliep de coördinatie tussen de regeringslegers van de drie Afrikaanse landen heel gebrekkig. De rebellen trokken dieper de

Centraal-Afrikaanse binnenlanden in en tijdens de kerstdagen in 2008 namen zij op gruwelijke wijze wraak, waarbij meer dan 400 dorpingen in Noordoost-Congo de dood vonden. In juli 2011 werd de omvang van het sterk uitgedunde LRA geschat op zo'n 300 à 400 strijders, maar hun terreurcampagne deed meer dan 180.000 Congolezen en 60.000 Zuid-Soedanezen op de vlucht slaan.¹³

Arrow Boys in Zuid-Soedan

Het falen van *Lightning Thunder* en Kony's daaropvolgende wraakacties leidden tot een interessante ontwikkeling. In de Zuid-Soedanese deelstaat West-Equatoria moedigden dorpsleiders en geestelijken met succes de bevolking aan om burgerwachten te formeren. Deze eenheden stonden bekend als *Arrow Boys*, maar hierbij was geen sprake van een verwijzing naar de succesvolle contra-guerrilla in Teso.¹⁴ In hoeverre leken de *Arrow Boys* in West-Equatoria op hun Oost-Oegandese naamgenoten? De Zuid-Soedanese *Arrow Boys* genoten ook de enthousiaste steun van hun gemeenschappen, maar de politiek-militaire context waarin beide groeperingen tot stand waren gekomen, verschilden sterk van elkaar. Het in Teso opgerichte *Arrow* was het eindproduct van een door de overheid geleide strategie, terwijl de *Arrow Boys* in West-Equatoria juist een reactie vormden op de *afwezigheid* van het Zuid-Soedanese regeringsleger. Doordat de nieuwbakken Zuid-Soedanese overheid niet over de middelen en wil beschikte om de bevolking in West-Equatoria te beschermen, namen jongemannen in deze deelstaat *zelf* de wapens op tegen het LRA. In tegenstelling tot Teso's militieleden opereerden zij niet binnen het raamwerk van een regeringsleger en dit leidde tot ernstige capaciteitsproblemen. De *Arrow Boys* in West-Equatoria waren slechts bewapend met kapmessen, speren, zelfgemaakte geweren, pijlen en bogen en kwamen proviand, laarzen, regenjassen, tenten en satelliettelefoons tekort.

Waarom verleende het SPLA, inmiddels uitgegroeid tot het regeringsleger van Zuid-Soedan, niet zijn steun aan de *Arrow Boys*? Om te beginnen onderging het SPLA de problematische transitie van rebellen- naar regeringsleger en worstelde het om zijn gezag te consolideren. Museveni's leger had eind jaren '80, begin jaren 90 een soortgelijke fase doorlopen. Er deden zich veel veiligheidsproblemen voor en het SPLA beschouwde de *Arrow Boys* als een ondermijning van zijn geweldsmonopolie. Met andere woorden, voor de Zuid-Soedanese krijgsmacht vormden de mobilisatie en bewapening van de bevolking in West-Equatoria een grotere bedreiging dan kleine groepjes LRA-strijders die dood en verderf zaaiden. De complexe verstandshouding tussen het SPLA en de *Arrow Boys* kende ook een etnische dimensie. Het SPLA telde van oudsher veel Dinka, de grootste bevolkingsgroep in Zuid-Soedan, en West-Equatoria werd bewoond door Zande.¹⁵ In het recente verleden hadden er gewelddadige confrontaties

plaatsgevonden tussen Dinka en Zande en dit versterkte het wederzijdse wantrouwen tussen het regeringsleger en de *Arrow Boys* in West-Equatoria.¹⁶ In zekere zin herinnerden de *Arrow Boys* in Zuid-Soedan aan de *Wegi Atero* in Acholi-land. In beide casussen was er sprake van een pas ontstane overheid die vanwege politieke en historische redenen twijfelde om haar steun te verlenen aan een burgerwacht, waardoor de potentie van het zelfverdedigingsinitiatief niet volop werd uitgebuit.

Tot slot

Teso's militie had bewezen dat het LRA kon worden verslagen, mits de gevreesde rebellengroep stuitte op een toegewijde en goed georganiseerde tegenstander. Het optreden van *Arrow* vond navolging in Lango, maar deze ontwikkeling kon helaas geen massaslachting bij Barlonyo voorkomen. In Zuid-Soedan ontstond ook een zelfverdedigingsinitiatief tegen het LRA, maar er was geen direct verband tussen de *Arrow Boys* in West-Equatoria en hun naamgenoten in Teso.¹⁷

Uit het verhaal van *Arrow* kan een aantal belangrijke lessen worden geleerd. Een militie heeft de potentie om uit te groeien tot een bruggenbouwer die overheid en burger dichterbij elkaar brengt. Aan de ene kant heeft een militie een 'lokaal gezicht', omdat zij voortkomt uit een bepaalde gemeenschap. Aan de andere kant kan een militie zich ontwikkelen tot een belangrijk hulpmiddel van de Staat, omdat zij heel vertrouwd is met de lokale context waarin de contra-guerrilla wordt gevoerd. Een militie kan het gezag van de overheid in een bepaalde regio consolideren, waardoor de bevolking minder vatbaar en/of kwetsbaar wordt voor rebellie. Reeds bestaande groepsstructuren vergemakkelijken het mobilisatieproces van een militie en de Staat moet uiteraard voldoende middelen beschikbaar stellen om het geweld tegen guerrilla's vol te houden. Daarop aansluitend moet de Staat een militie kunnen beheersen, opdat het paramilitair geweld geen eigen leven gaat leiden en zich tegen de bevolking en/of de Staat keert. Alleen wanneer een regering bij machte is om haar militie in het gareel te houden, kan de Staat juist worden *versterkt* in plaats van ondermijnd.

Welke waarde hebben bovengenoemde inzichten? Vooral in de Westerse wereld worden milities vaak gezien als een symptoom van een 'fragiele' of 'mislukte' staat. Volgens deze eurocentrische denkwijze mag alleen een conventionele krijgsmacht verantwoordelijk zijn voor de veiligheid binnen de Staat. *Arrow* liet zien dat veiligheid in niet-Westerse gebieden op andere manieren tot stand kan komen. Hier wordt niet gevochten tussen reguliere troepen, maar vormt asymmetrische oorlogsvoering de boventoon en in zo'n situatie kunnen *juist* milities de capaciteit van de Staat versterken. Deze kennis plaatst interventies van de internationale gemeenschap in een nieuw perspectief. Sluiten dergelijke

missies wel aan op lokale perspectieven en ervaringen inzake veiligheid of extrapoleren zij alleen maar het Weberiaanse mantra naar niet-Westerse conflictgebieden? Bouwen internationale interventies wel voort op bestaande structuren ter plaatse, genieten zij legitimiteit onder de plaatselijke bevolking en nodigen zij daadwerkelijk uit tot samenwerking tegen terreurgroepen?

Ik geloof niet dat milities het antwoord vormen op ieder veiligheidsprobleem in de niet-Westerse wereld. Oplossingen voor zulke kwesties zijn natuurlijk sterk context-afhankelijk. Bovendien kan een militia een ontwrichtende uitwerking hebben op haar samenleving indien zij niet in goede banen wordt geleid. *Arrow* bleek alles behalve een paramilitair sprookje en toen de Oegandese regering haar belangstelling voor de militia verloor, vonden er ongeregelde plaatsen die gelukkig beperkt bleven dankzij het gezag van de UPDF. Desalniettemin werd duidelijk hoe snel een militia *kan* ontsporen en tegelijkertijd kwam aan het licht dat een militia nazorg behoeft tijdens de postconflictfase. In het geval van *Arrow* werd de soldij van militieleden verduisterd, waardoor er in Teso een *nieuwe* griet ontstond tegen het NRM-regime. Hoewel *Arrow* een rommelig en weinig verheffend einde kende, nodigt haar succes uit om op een andere manier te kijken naar vrede en veiligheid.

Hoe mensen ook over milities mogen denken, in Teso blijft *Arrow* een bron van regionale trots. Volgens de ontstaansmythe van de Iteso werd hen medegedeeld dat zij hun *Ates* ('graf') zouden vinden in hun nieuwe thuisland. Niets bleek minder waar, want de Iteso ontwikkelden zich tot een samenleving van geharde overlevers. Toen Kony's terreur Teso bereikte, weigerden zij zich te onderwerpen aan het extreme geweld van een doorgewinterde guerrillaleider. Tegen de verwachtingen in vond juist menige LRA-strijder zijn graf in Teso en *Arrow* belichaamde daarmee de weerbaarheid en zelfredzaamheid van een door tegenspoed geplaagde provincie.

Chronologie

18-06-1894	De Britten vestigen een protectoraat genaamd Oeganda.
09-10-1962	Oeganda wordt onafhankelijk.
24-05-1966	Obote verjaagt <i>Kabaka</i> Muteesa II.
25-01-1971	Amin grijpt de macht ten koste van Obote.
16-09-1972	<i>Kikoosi Maalum</i> valt Zuid-Oeganda binnen, maar wordt verslagen.
1978-1979	Oorlog tussen Amin en Tanzania.
11-12-1980	Obote roept zich voor de tweede maal uit tot president.
06-02-1981	Museveni begint zijn bushoorlog tegen Obote in Kabamba.
1983	Het SPLA begint een gewapende opstand in Zuid-Soedan.
27-07-1985	Okello grijpt de macht ten koste van Obote.
17-12-1985	Okello en Museveni tekenen de Vrede van Nairobi.
26-01-1986	Het NRA verovert Kampala en Museveni wordt president.
augustus 1986	Het NRA ontwapent de volksmilitie in Teso.
19-08-1986	Het NRA maakt burgerslachtoffers in Namukora.
29-08-1986	Het UPDA begint een gewapende opstand tegen Museveni.
september 1986	Het UPA begint een gewapende opstand tegen Museveni.
november 1986	De HSM begint een gewapende opstand tegen Museveni.
1987	Het LRA begint een gewapende opstand tegen Museveni.
05-08-1987	De HSM valt Soroti aan.
25-10-1987	De HSM wordt definitief verslagen in Magamaga.
16-04-1988	De <i>Ostrich Brigade</i> van Ojirot geeft zich over.
03-06-1988	De hoofdmacht van het UPDA geeft zich over.
11-07-1989	Het NRA maakt burgerslachtoffers in Mukura.
26-07-1989	Lukoya geeft zich over.
februari 1990	Het NRA drijft Kumi's burgerbevolking in kampen.
maart 1991	Het NRA lanceert operatie <i>North</i> in Noord-Oeganda.
16-04-1991	Het NRA maakt burgerslachtoffers in Burcoro.
11-09-1991	Het NRA neemt Adiamoa gevangen.
april 1992	Eregu vlucht naar Kenia.
1993	Eregu vermoedelijk vermoord in Kenia.
januari 1994	Bigombe zoekt Kony op in de bush.
09-05-1994	Laatste UPA-rebellen uitgeschakeld in Kumi.
20-04-1995	Het LRA richt een massaslachting aan in Atiak.
27-09-1996	Museveni kondigt de komst van 'beschermden dorpen' aan.
maart 2002	Oeganda lanceert operatie <i>Iron Fist</i> in Zuid-Soedan.

15-06-2003	Het LRA valt Obalanga aan.
22-06-2003	De Oegandese politie sluit <i>Radio Kyoga Veritas</i> .
23-06-2003	<i>Arrow</i> formeel opgericht.
24-06-2003	Het LRA valt Soroti aan en ontvoert schoolmeisjes in Lwala.
06-08-2003	<i>Amuka</i> formeel opgericht.
01-09-2003	Het LRA lokt in Ouso een bus in een hinderlaag.
20-09-2003	Karimojong richten een bloedbad aan in Ngariam.
27-09-2003	Het LRA moordt in Olekai een eenheid van <i>Arrow</i> uit.
09-10-2003	<i>Arrow</i> doodt in Odudui een LRA-kapitein genaamd Opio.
27-10-2003	LRA-kolonel Charles Tabuley sneuvelt in Omid.
21-02-2004	Het LRA richt een massaslachting aan in Barlonyo.
25-02-2004	In Lira vindt etnisch geweld tegen Acholi plaats.
15-02-2005	Sam Kolo geeft zich over.
09-01-2005	Khartoum en het SPLA sluiten vrede.
30-09-2005	<i>Arrow</i> doodt in Iyalakwe laatste LRA-commandant.
13-10-2005	Het ICC vaardigt een arrestatiebevel uit tegen Kony.
14-07-2006	Begin van onderhandelingen tussen Oeganda en het LRA.
26-08-2006	Oeganda en het LRA kondigen een wapenstilstand af.
mei 2007	<i>Arrow</i> geheel ontbonden.
oktober 2007	Kony brengt Otti om.
april 2008	Het vredesproces tussen Oeganda en het LRA mislukt.
14-12-2008	Oeganda, Zuid-Soedan en Congo starten <i>Ligthing Thunder</i> .
kerst 2008	Het LRA richt massaslachtingen aan in Noordoost-Congo.
2009	Oprichting van <i>Arrow Boys</i> in West-Equatoria.

Register

Acholi

De Acholi zijn een Nilotische bevolkingsgroep en spreken Luo. In 2002 vormden de Acholi 4,7 procent van de Oegandese bevolking. De Acholi en Museveni hebben wegens historische redenen een problematische verstandshouding.

Acholiland

Deze provincie in Noord-Oeganda ging 20 jaar lang gebukt onder de terreur van het LRA.

Adiama, Robert (1967)

Deed in het UPA basale ervaring op met inlichtingenwerk. Werd na het UPA-conflict voorzitter van het district Katakwi en fungeerde binnen *Arrow* als hoofd van het inlichtingenapparaat.

Amin, Idi (± 1925-2003)

Diende eerst in de KAR en verjoeg in 1966 *Kabaka* Muteesa II. Greep vervolgens de staatsmacht ten koste van Obote. Voerde van 1971 tot 1979 een waar schrikbewind over Oeganda.

Amuka

Luo voor 'neushoorn'. Een militie die naar voorbeeld van *Arrow* werd opgericht in Lango.

ARLPI (Acholi Religious Leaders' Peace Initiative)

Een in 1998 opgerichte multireligieuze vredesorganisatie die streeft naar een geweldloze oplossing voor het LRA-conflict.

Arrow Boys

Een benaming die kan verwijzen naar Teso's militieleden of naar de burgerwachten in West-Equatoria, Zuid-Soedan.

Arrow Group

Een in 2003 opgerichte militie die met succes het LRA in Teso bestreed. Bestond voor een groot deel uit UPA-veteranen. Ook bekend als *Arrow Boys*.

ASTU (Anti Stock Theft Unit)

Eenheid van de Oegandese politie die belast is met het tegengaan van veeroof langs de provinciegrens tussen Teso en Karamoja.

Ateso

Een Nilotische taal die wordt gesproken door de Iteso.

Atesot

Een vrouwelijk lid van de Iteso.

Auma, Alice (1956-2007)

Bijgenaamd 'Lakwena' (Luo voor 'boodschapper'). Leidster van de HSM. Overleed in ballingschap in Kenia.

Baganda (ev: Muganda)

De Baganda, Oeganda's grootste bevolkingsgroep, bewonen Buganda en spreken een Bantoetaal. Zij leverden een belangrijke bijdrage aan Amins zege op *Kikoosi Maalum* in 1972 en de door Museveni gewonnen bushoorlog (1981-1986). In 2002 vormden de Baganda 16,9 procent van de Oegandese bevolking.

Bakenyi (ev: Mukenyi)

Teso's enige autochtone Bantoegroep. De Bakenyi wonen langs de oevers van het Kyogameer en houden zich vooral bezig met visserij. Zij vormden vanwege hun etnische profiel een doelwit voor het UPA.

Bantoes

Afgeleid van de term *bantu* (ev: *muntu*), hetgeen simpelweg 'mensen' betekent. In Oeganda bevinden de Bantoe-sprekende taalgroepen zich voornamelijk in het westen en zuiden van het land.

Banyankore (ev: Munyankore)

De Banyankore bewonen Nkore, een provincie in Zuidwest-Oeganda, en spreken een Bantoetaal. Museveni is een Munyankore en veel FRONASA- en NRA-officiëren waren afkomstig uit Nkore.

Bashir-al, Omar (1944)

Staatshoofd van Soedan. Hij bestreed het SPLA en verleende militaire steun aan het LRA.

Basoga (ev: Musoga)

De Basoga bewonen Busoga, een provincie in Zuidoost-Oeganda, en spreken een Bantoetaal. Zij leverden een belangrijke bijdrage aan de overwinning van het NRA op de HSM in Magamaga in 1987. In 2002 vormden de Basoga 8,4 procent van de Oegandese bevolking.

Bigombe, Betty (1954)

Als minister voor de Pacificatie van Noord-Oeganda was zij begin jaren '90 intensief betrokken bij vredesbesprekingen met het LRA. Gaf haar steun aan het mislukte experiment van de *Wegi Atero*.

Buganda

Dit koninkrijk van de Baganda strekt zich uit over Zuid-Oeganda. Voor de komst van de Britten had Buganda een sterke mate van centralisatie ondergaan.

Clandestine Squad

Een mobiele elite-eenheid van *Arrow* die zich toelegde op het uitschakelen van kleine groepjes LRA-strijders.

CMI (Chieftaincy of Military Intelligence)

Militaire inlichtingendienst van Oeganda.

Dennis (± 1988)

Diende van 2001 tot 2004 in het LRA. Klom op tot korporaal. Stond onder het bevel van kapitein Opolot en nam deel aan de invasie van Teso.

Dijkman, Leo (1952-2013)

Werkte als ontwikkelingsmedewerker in Teso en was betrokken bij de opvang van vluchtelingen in Soroti.

Ecweru, Musa (1964)

Als externe coördinator van het UPA probeerde hij munitie te smokkelen van Kenia naar Teso. Werd gerehabiliteerd door de NRM en bekleedde in Kasese de functie van districtscommissaris. Als *Chief Coordinator* gaf hij leiding aan het Ateso-talige deel van *Arrow*.

Ekurit, Moses (1966)

Bijgenaamd 'Moxon'. Diende onder Eregu in de *Special Force* en sloot zich vervolgens aan bij de *Special Brigade* van het UPA. Vervulde een leidinggevende rol binnen *Arrow* in Soroti en omstreken.

Engwau, Justine (1961)

Diende als luitenant in het regeringsleger tegen de HSM, het UPA en het LRA. Stuurde de gevechtsmisssies van het *Clandestine Squad* aan.

Epelu-Opio, Justin (1944)

Als voorzitter van de PCT probeerde hij het UPA te overreden om de wapens neer te leggen.

Epoku, Robert

Diende eerst in de *Special Brigade* van het UPA en later in het 8^e Bataljon van *Arrow*. Doodde in Odudui een LRA-kapitein genaamd Opio.

Eregu, Francis (vermoedelijk vermoord in 1993)

Bijgenaamd 'Hitler'. Vocht onder het vaandel van de SUM tegen Amin. Diende tijdens de bushoorlog als operationeel commandant binnen Obote's *Special Force*. Voerde als opperbevelhebber het UPA aan. Raakte vermist in Kenia.

Eresu, John (1952)

Vocht met *Kikoosi Maalum* tegen Amin. Als parlamentslid van Kaberamaido nam hij binnen *Arrow* de rol van *Vice-Chairman* op zich, waarbij hij zich richtte op de verdediging van Kaberamaido.

FRONASA (Front for National Salvation)

Een Oegandese verzetsgroep die vanuit Tanzania tegen Amins bewind opereerde. Bestond hoofdzakelijk uit Bantoes uit Centraal- en West-Oeganda en werd aangevoerd door Museveni.

Habibu, Aditu (1958)

Diende eerst in het UNLA en werd vervolgens een actief lid van het UPA. Voerde daarna *Arrow* aan in Wera en omgeving.

HSM (Holy Spirit Movement)

Een uit Acholiland afkomstige rebellenbeweging die tussen 1986 en 1987 Museveni's machtsovername bestreed. Stond onder leiding van Auma en geldt als één van de voorlopers van het LRA.

Ilukor, Geresome (1935-2013)

Een anglicaanse bisschop die vermoedelijk een ambivalente houding koesterde tegen het UPA. Zamelde actief voedsel en goederen in voor *Arrow* en zijn kerkelijke zegen verhoogde de legitimiteit van *Arrow*.

Imumet, Isaiah (1955)

Fungeerde als UPC-functionaris en werd door het NRA vervolgd. Sloot zich aan bij de *Ostrich Brigade* van het UPA, maar gaf zich over in 1988. Als parlamentslid van Usuk was hij betrokken bij het mobilisatieproces van *Arrow*.

Iron Fist

Een militaire operatie van de UPDF die in 2002 het LRA beroofde van zijn thuisbases in Zuid-Soedan.

ISO (Internal Security Organisation)

Oeganda's binnenlandse veiligheidsdienst; speelde een actieve rol bij het formeren van Arrow.

Iteso

Een Nilotische bevolkingsgroep die onder meer woonachtig is in Teso, een provincie in Oost-Oeganda. De Iteso vormden in 2002 6,4 procent van de Oegandese bevolking.

Kabaka

Koning van de Baganda.

Kabaka Yekka ('de koning boven alles')

Een monarchistische beweging die vooral aanhang genoot onder de anglicaanse bevolking in Buganda. In de aanloop naar Oeganda's onafhankelijkheid sloot *Kabaka Yekka* een alliantie met Obote's UPC, maar dit verstandshuwelijk hield geen stand.

KAR (King's African Rifles)

De Britse koloniale strijdkrachten in Oost-Afrika. De Nilotische bevolkingsgroepen, zo ook de Iteso, fungeerden als hofleverancier voor de KAR. Amin diende in de KAR.

Karamoja

Een afgelegen provincie in Noordoost-Oeganda. Na Museveni's machtsovername in 1986 maakten krijgers uit Karamoja van het ontstane machtsvacuüm gebruik en roofden zij op grote schaal vee in onder meer Acholiland en Teso.

Karimojong

Een Nilotische bevolkingsgroep die woonachtig is in Karamoja. De Karimojong en Iteso zijn nauw aan elkaar verwant. Hun talen en traditionele geloofsystemen lijken erg op elkaar en beide gemeenschappen hebben een sterke passie voor veeteelt.

Kayanja, Elly

Voerde tijdens operatie *Wembley* een nietsontziende strijd tegen Oeganda's georganiseerde misdaad en politieke oppositie. Coördineerde als hoofd van ISO de mobilisatie van Arrow.

Kiswahili

Een sterk door het Arabisch beïnvloedde Bantoetaal die in Oost-Afrika fungeert als *lingua franca*. Wordt in Oeganda vooral gebruikt door het leger, de politie en de inlichtingendiensten.

Kikoosi Maalum

Kiswahili voor 'Speciale Eenheid'. Een Oegandese verzetsgroep die vanuit Tanzania tegen Amins bewind opereerde. Bestond hoofdzakelijk uit Langi en Acholi en werd aan-

gevoerd door Obote. In 1972 infiltreerde *Kikoosi Maalum* Zuid-Oeganda, maar zonder succes.

Kolo, Sam

Ondersteunde het LRA vanuit Nairobi en stond in contact met Robert. Klom op tot woordvoerder van het LRA, maar gaf zich over in 2005.

Kony, Joseph (1961)

Leider van het LRA.

Kumam

Een Nilotische minderheidsgroep woonachtig in Kaberamaido, West-Teso. De Kumam spreken een mengeling van Luo en Ateso.

Langi

De Langi zijn een Nilotische bevolkingsgroep en spreken Luo. Zij bewonen van oudsher Lango. Obote behoorde tot de Langi. In 2002 vormden de Langi 6,1 procent van de Oegandese bevolking.

Lango

Een provincie in Noord-Oeganda. Obote was afkomstig uit Lango.

Latek, Odong (gedood in 1989)

Diende eerst in het UNLA en na de bushoorlog formeerde hij het UPDA. Sloot zich aan bij Kony en sneuvelde in de strijd tegen het NRA.

Leeuwenberg, Barend (1945)

Werkte als ingenieur voor Artsen zonder Grenzen in Soroti. Liep in 1988 in een hinderlaag van het UPA.

LDU (Local Defence Unit)

De LDU's werden in tegenstelling tot de *Wegi Atero* wèl bewapend, opgeleid en aangevoerd door het Oegandese regeringsleger. Deze milities konden echter geen vuist vormen tegen het LRA.

Lightning Thunder

Gezamenlijk offensief van Oeganda, Zuid-Soedan en Congo tegen het LRA in 2008. Slaagde er niet in om Kony definitief uit te schakelen.

LRA (Lord's Resistance Army)

Een rebellenleger dat in 1987 ontstond in Acholiland. Het LRA viel in 2003 Teso binnen en is sinds 2006 niet langer actief op Oegandese bodem. Opereert tegenwoordig in Centraal-Afrika en wordt aangevoerd door Kony.

Luganda

Een Bantoetaal die wordt gesproken door de Baganda en veel andere Oegandezen.

Lukoya, Severino (± 1928)

Vader van Auma. Probeerde tevergeefs de HSM nieuw leven in te blazen en gaf zich over in 1989.

Luo

Een Nilotische taal die onder meer wordt gesproken door de Acholi, Langi en Kumam.

Luweero-driehoek

Een regio in Buganda, waar tijdens de bushoorlog in de jaren 80 fel is gevochten.

Mukula, Mike (1956)

Bekleedde de functies van staatssecretaris van Volksgezondheid en parlementslid van de gemeente Soroti. Was als *Chairman* verantwoordelijk voor de communicatie tussen de centrale overheid en Arrow.

Mubiru, Athanasius (1953)

Was werkzaam voor de ontwikkelingsarm van de katholieke kerk in Teso. Het door hem geleide *Radio Kyoga Veritas* werd gesloten, opdat de leiding van Arrow een monopolie kreeg op de informatievoorziening in Teso.

Museveni, Yoweri Kaguta (1944)

Formeerde eerst FRONASA en later de NRM en het NRA. Veroverde in 1986 Kampala en is sindsdien Oeganda's president.

Muteesa II, Edward Frederick (1924-1969)

Genoot als *Kabaka* en ceremonieel president veel aanzien. Werd in 1966 verjaagd door Obote.

'Nairobi peace jokes'

Museveni en Okello tekenden de Vrede van Nairobi, maar dit weerhield Museveni er niet van om door te stoten naar Kampala. De *'Nairobi peace jokes'* leidden tot een vertrouwensbreuk tussen Museveni en de Acholi.

New Vision, The

De staatskrant van Oeganda sinds Museveni's machtsovername.

Niloten

Een taalfamilie in het noorden en oosten van Oeganda. De Acholi, Langi, Karimojong, Kumam en Iteso zijn Nilotische bevolkingsgroepen.

NRA (National Resistance Army)

Rebellenleger dat uitgroeide tot een regeringsleger. In 1995 omgedoopt tot de UPDF.

NRM (National Resistance Movement)

Is sinds 1986 Oeganda's regeringspartij.

Obote, Milton Apollo (1924-2005)

Bestuurde Oeganda met ijzeren vuist van 1962 tot 1971 en van 1980 tot 1985.

Ocwaa, Jofrey (1968-2003)

Diende eerst in de *Central Brigade* van het UPA en later in het regeringsleger en *Arrow*. Zou Tabuley hebben gedood.

Odama, John Baptist (1947)

Als aartsbisschop van Gulu en voorzitter van ARLPI ijverde hij voor een vreemdzame oplossing voor het LRA-conflict. Uitte zich kritisch over *Arrow*.

Ojirot, Charles (gedood in 1991)

Bijgenaamd '*Jesus*'. Was afkomstig uit Katakwi en voerde de *Ostrich Brigade* van het UPA aan. Bleek meer geïnteresseerd in het roven van vee dan in het bestrijden van het NRA. Gaf zich in 1988 over, maar hervatte zijn criminele praktijken, waarna hij in 1991 werd doodgeschoten door het NRA.

Okello, Tito (1914-1996)

Leidde in 1972 de mislukte invasie van *Kikoosi Maalum* in Zuid-Oeganda. Pleegde in 1985 een staatsgreep, waarop er een einde kwam aan Obote's tweede regeerperiode. In 1986 stootte Museveni echter Okello van de troon.

Okurut, Nathan (1946)

Diende tijdens Obote's tweede regeerperiode in de Oegandese politie. Werd oneervol ontslagen door het NRM-regime en richtte tezamen met anderen het UPA op. Coördineerde activiteiten van *Arrow* in Gweri en omgeving.

Opolot (omgekomen in de strijd)

Bijgenaamd '*Mrefu*' (Kiswahili voor 'lang persoon'). Fungeerde binnen het UPA als kok van Eregu, maar eindigde in de gelederen van het LRA. Was als kapitein van een afdeling ondersteuningswapens betrokken bij de LRA-inval in Teso.

Ostrich Brigade

Een rebelleneenheid van het UPA die actief was in Usuk. Werd aangevoerd door Ojirot en gaf zich over in 1988.

Otti, Vincent (± 1946-2007)

Pleegde in 1995 een massaslachting in zijn geboortedorp Atiak en klom op tot *Vice-Chairman* van het LRA. Werde door Kony vermoord.

PCT (Presidential Commission for Teso)

Een vredescommissie die een bijdrage leverde aan de de-escalatie van het UPA-conflict. Werde geleid door Epelu-Opio.

Robert (1962)

Diende eerst in de *Wild Boys Brigade* van het UPA en later in het LRA. Leerde in Nairobi Kolo kennen. Gaf zich over in 2001.

Rubangangeyo, Moses (1980)

Diende van 1996 tot 2004 in het LRA. Klom op tot luitenant en was betrokken bij de LRA-invasie van Teso in 2003.

sitrep

Situation report, opgesteld door een inlichtingendienst.

SOCADIDO (Soroti Catholic Diocese Integrated Development Organisation)

De ontwikkelingsarm van het bisdom Soroti. Ving ontheemden op en zond middels *Radio Kyoga Veritas* berichten uit over de aanwezigheid van het LRA in Teso.

Special Brigade

Vormde de harde kern van het UPA en opereerde in het district Soroti.

Special Force

Deze politie-eenheid van Obote's regime voerde in Luweero een genadeloze maar niet succesvolle contra-guerrilla tegen het NRA. De *Special Force* bestond hoofdzakelijk uit Iteso.

SPLA (Sudan People's Liberation Army)

Streed in Zuid-Soedan tegen Bashirs regime in Khartoem en het LRA en werd gesteund door Museveni. Thans het regeringsleger van Zuid-Soedan.

Stockree Brigade

Deze tweede brigade binnen het LRA vormde de hoofdmacht van Kony's invasieleger in Teso. Werde aangevoerd door kolonel Tabuley.

SUM (Save Uganda Movement)

Een verzetsgroep die vanuit Kenia tegen Amin opereerde. Had in tegenstelling tot *Kikoosi Maalum* en FRONASA geen sterk etnisch profiel en was bescheiden van omvang. Zowel Eregu als Kyaligonza dienden in de SUM.

Tabuley, Charles Yardin (gedood in 2003)

Leidde als Kony's plaatsvervanger de inval van het LRA in Teso en sneuvelde in het district Kaberamaido.

Teso

Deze provincie in Oost-Oeganda vormde het toneel voor het UPA-conflict (1986-1992) en werd in 2003 binnengevallen door het LRA.

UNLA (Uganda National Liberation Army)

Het regeringsleger van Obote. Werd geplaagd door interne verdeeldheid tussen Acholi en Langi, hetgeen leidde tot Okello's staatsgreep in 1985.

UPA (Uganda People's Army)

Een uit Teso afkomstig rebellenleger dat Museveni's machtsovername bestreed van 1986 tot 1992. Werd aangevoerd door Eregu.

UPC (Uganda People's Congress)

De politieke partij van Obote. Genoot vooral aanhang onder de anglicaanse bevolking in Noord- en Oost-Oeganda. Het UPC uitte zich kritisch over *Arrow* en *Amuka*.

UPDA (Uganda People's Democratic Army)

Een uit Acholiland afkomstig rebellenleger dat Museveni's machtsovername bestreed van 1986 tot 1988. Werd aanvankelijk aangevoerd door Odong Latek en leek qua ideologie en organisatie sterk op het UPA.

UPDF (Uganda People's Defence Forces)

Oeganda's regeringsleger (voorheen bekend als het NRA).

van de Ven, Johannes (1941)

Werkte als missionaris van de 'Witte Paters' in Teso. Was betrokken bij de vredesonderhandelingen tussen het NRA en de *Ostrich Brigade* van het UPA in Usuk.

Wegi Atero

Luo voor 'met pijl en boog bewapende groepen'. In 1991 kwamen in Acholiland deze zelfverdedigingsgroepen tot stand (in het Engels bekend als *Arrow Groups*, niet te verwarren met Teso's *Arrow Group*). De ongeoefende en slecht uitgeruste boeren vormden geen partij voor het LRA. Dit mislukte experiment vergrootte het wantrouwen van de Acholi jegens Museveni en ontnam hen de wil om zich gewapenderhand te verzetten tegen het LRA.

West-Equatoria

Deelstaat in Zuid-Soedan die wordt bedreigd door het LRA.

Bibliografie

- ACHOLI RELIGIOUS LEADERS' PEACE INITIATIVE (2001), *Let my people go, the forgotten plight of the people in the displaced camps in Acholi*. Los Angeles: Acholi Religious Leaders' Peace Initiative.
- ADIAMA, ROBERT (2003-2008), *Arrow files*. Soroti: Arrow Group Brigade.
- AKAKI, SAM (2003), Arrow Group marks Uganda out as a failed state. *The Monitor* (14 augustus).
- Akena, Moses & David Okumu Livingstone (2012), Ex-LRA spokesman excels at Gulu University. *Daily Monitor* (23 januari).
- ALLEN, TIM & KOEN VLASSENROOT (2010), *The lord's resistance army, myth and reality*. Londen en New York: Zed Books.
- ALLIO, EMMY (2003a), Arrow Group, people's power against Kony. *The New Vision* (20 augustus).
- ALLIO, EMMY (2003b), Arrow Group is suicidal – Odama. *The New Vision* (15 augustus).
- ALLIO, EMMY (2003c), LRA photographed September 1 ambush. *The New Vision* (3 november).
- Allio, Emmy & Nathan Etengu (2003), Army frees 15 captives. *The New Vision* (3 november).
- Allio, Emmy & Job Opolot (2003), Bishops hail Arrow. *The New Vision* (26 augustus).
- Amnesty International (1992), *Uganda, The failure to safeguard human rights*. Londen: Amnesty International Publications.
- Amongin, Christine Helen Aporu (2004), *A paper on major challenges on relief supplies and coordination in managing the humanitarian crisis in Northern & Eastern Uganda*. Kampala: Uganda Parliamentary Select Committee on the Humanitarian and Security Situation in the Acholi, Teso and Lango sub-regions.
- Angonu, Patrick Elobu (2003a), Gen. Odongo wants youths to fight Kony. *The Monitor* (3 juli).
- Angonu, Patrick Elobu (2003b), Museveni approves of Teso militia. *The Monitor* (18 augustus).
- Angonu, Patrick Elobu (2003c), Is Teso paying dearly for the Arrow Group? *The Monitor* (7 september).
- Angonu, Patrick Elobu (2003d), Rebels attack, leave 15 dead. *The Monitor* (10 oktober).
- Aporu, R. Okoropot (2003), Humanitarian and relief assistance (13 november).
- Atol, Henry Moses (2009), Habibu Odwaratau! *Etop* (25 juni).
- Atol, Henry Moses (2010), Asuroki Adiama Otunnu. *Etop* (24 juni).

- Atuhaire, Alex (2003), UPC to 'sue' Teso militia, *Arrow Group* leaders say UPC is a spent force. *The Monitor* (11 september).
- Atuhaire, Alex (2008), How 4th Division became host of ghosts, tricks used in massive creation of ghost soldiers. *Sunday Monitor* (30 maart).
- Bainomugisha, Arthur, Julius Okello & John Bosco Ngoya (2007), *The tragedy of natural resources dependent pastoral communities, a case of Teso-Karamoja border land conflict*. Kampala: ACODE Policy Research Series No. 23.
- Bareebe, Gerald (2011), Stolen cattle, poverty, Mukura massacre define Teso politics. *The Monitor* (23 januari).
- Behrend, Heike (1999), *Alice Lakwena & the holy spirits, war in Northern Uganda, 1986-1997*. Oxford: James Currey.
- Buckley-Zistel, Susanne (2008), *Conflict transformation and social change in Uganda, remembering after violence*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Castelein, Klaas Jacob (2008), *Counterinsurgency in the Greater North of Uganda, understanding the auxiliary forces*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Clapham, Christopher (1998), *African guerrillas*. Oxford: James Currey.
- Ebong, Patrick (2003), Kony abducts 100 Lwala school girls. *The Monitor* (25 juni).
- Ekweu, James (2004), Displaced told to go home. *The New Vision* (2 januari).
- Electoral Commission (2011), Presidential elections, February 2011, District tally sheet. http://www.ec.or.ug/Elec_results/2011_Pres_dis.pdf (20 februari).
- Embassy of the Republic of Uganda (1995), Constitution of the Republic of Uganda. http://www.ugandaembassy.com/Constitution_of_Uganda.pdf (8 oktober).
- Emwamu, Simon Peter (2012), Eweru warns *Arrow Boys* against demonstrations. *Daily Monitor* (18 december).
- Emwamu, Simon Peter (2013), Don't divide us over LRA killings, Teso and Acholi warn politicians. *Daily Monitor* (17 juni).
- Epelu-Opio, Justin (2009), *Teso War, 1986-1992, Causes and consequences*. Kampala: Fountain Publishers.
- Etengu, Nathan (1991), *Arrow group* defends Kitgum. *The New Vision* (4 oktober).
- Etengu, Nathan (1992), Ex-rebels launch campaign. *The New Vision* (25 mei).
- Etengu, Nathan (2003a), K'jong kill 30 in Katakwi camp. *The New Vision* (22 september).
- Etengu, Nathan (2003b), LRA kill 10 *Arrow Boys* in Katakwi. *The New Vision* (29 september).
- Etengu, Nathan (2003c), Langi join anti-Kony uprising, 4.000 volunteers emulate Teso's *Arrow Group*. *The New Vision* (11 augustus).

- Etengu, Nathan & John Thawite (2003), Ex-UPA to aid army in Teso. *The New Vision* (26 juni).
- Fumerton, Mario A (2002), *From victims to heroes, peasant counter-rebellion and civil war in Ayacucho, Peru, 1980-2000*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Fumerton, Mario A. & Joe Quinn (2010), *Counterinsurgency from below, the Afghan local police in theoretical and comparative perspective*. Plaats onbekend: Discussion Paper.
- Government of Uganda (2006), *National Peace, Recovery and Development Plan for Northern Uganda (PRDP), 2006-2009*. Plaats onbekend: Draft.
- Green, Matthew (2008), *The wizard of the Nile, the hunt for Africa's most wanted*. Londen: Portobello Books Ltd.
- Haward, Patricia (2009), *Looking back, personal memories of Uganda's troubled past, 1970-2000*. Kampala: Fountain Publishers.
- Hollander, Theo (2012), *In the service of the Lord's Army, the true story of a former child soldier from Northern Uganda*. Kampala: Refugee Law Project.
- Human Rights Watch (2004), *State of pain, torture in Uganda*. New York: Human Rights Watch, Vol. 16, No. 4(A).
- International Crisis Group (2004), *Northern Uganda, understanding and solving the conflict*. Brussel en Nairobi: International Crisis Group Africa Report No. 77.
- Jones, Adam (2004), Parainstitutional violence in Latin America. *Latin American Politics & Society* 46 (4): 127-148.
- Jones, Ben (2009), *Beyond the State in rural Uganda*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Justice and Reconciliation Project (2011), *The Mukura massacre of 1989*. Gulu: Justice and Reconciliation Project Field Note XII.
- Justice and Reconciliation Project (2012), *The day they came, recounting the LRA's invasion of Teso sub-region through Obalanga sub-county in 2003*. Gulu: Justice and Reconciliation Project Field Note XIV.
- Kaheru, Hamis (2002), Jeje Odongo reveals NRA roots. *The New Vision* (10 juni).
- Kainerugaba, Muhoozi (2010), *Battles of the Ugandan resistance, a tradition of maneuver*. Kampala: Fountain Publishers.
- Kalyvas, Stathis N (2006), *The logic of violence in civil war*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kato, Joshua (2004), UPDF kills over twenty Kony top commanders. *The New Vision* (28 januari).
- Kulubya, Sheila, Julius Odeke & John Omoding (2005), Panic in Teso as Kony strikes Amuria. *The New Vision* (2 oktober).

- Kutesa, Pecos (2006), *Uganda's revolution, 1979-1986, How I saw it*. Kampala: Fountain Publishers.
- Kyaligonza, Matayo (2006), *The agony of power*. Kampala: Earnest Publishers.
- Lakidi, Eric & Elizabeth Kameo (2000), Kitgum RDC Ochaya dead. *The New Vision* (6 juli).
- Lamwaka, Caroline (1988a), Holy Spirit Movement in a dilemma. *The New Vision* (19 juli).
- Lamwaka, Caroline (1988b), NRA, UPDA sign accord. *The New Vision* (6 juni).
- Le Sage, Andre (2011), *Countering the Lord's resistance army in Central Africa*. Fort McNair: National Defense University Strategic Forum No. 270.
- Makerere University, Refugee Law Project en het Human Rights & Peace Centre (2008), *Conflict, justice and reconciliation in Teso, Obstacles and opportunities*. Kampala: Beyond Juba Briefing Note No. 1.
- Marinovich, Greg & João Silva (2000), *The Bang-Bang Club, snapshots from a hidden war*. New York: Basic Books.
- Matsiko, Grace (2004), Camps to merge. *The New Vision* (27 februari).
- The Monitor (2003), Let Mukula, Eresu stay in the trenches or ship out. *The Monitor* (3 augustus).
- Moro, Justin, John Omoding & Job Opolot (2005), LRA brigadier killed in Teso. *The New Vision* (5 oktober).
- Muluta, F.M. & James Lwasi (2004), UPDF/D03/ARR/11C (15 november 2004).
- Museveni, Yoweri Kaguta (1997), *Sowing the mustard seed, the struggle for freedom and democracy in Uganda*. Oxford: Macmillan Publishers.
- Mutumba, Richard (2001), Three ex-LRA rebel chiefs seek amnesty. *The New Vision* (20 december).
- Mutibwa, Phares Mukasa. *The Buganda factor in Uganda politics*. Kampala: Fountain Publishers.
- Nahabwe, Stephen, J.A. Okoboi & J. Arocha (2006), UPDF/ARROW/BDE/20A (19 augustus).
- Nakendo, Asuman (1987), Lakwena attacks Magamaga. *The New Vision* (26 oktober).
- Nakendo, Asuman (1992), Former Kumi rebels state their case. *The New Vision* (24 april).
- Nyakairu, Frank (2004), Lira killings shock leaders. *The Monitor* (26 februari).
- Nyakairu, Frank & Grace Matsiko (2008), Kony kills his deputy. *Daily Monitor* (14 april).
- Nzita, Richard & Mbaga Niwampa (1998), *Peoples and cultures of Uganda*. Kampala: Fountain Publishers.

- Oberschall, Anthony (2004), Explaining terrorism, the contribution of collective action theory. *Sociological Theory* 22 (1): 26-37.
- Obores, Chris (2003a), Has Kony come to tie Teso dogs or dig potatoes? *The Monitor* (15 juli).
- Obores, Chris (2003b), Arrow Group is effective but what keeps Kony in Teso? Special report, Teso after 100 days of LRA. *Sunday Monitor* (21 september).
- Obores, Chris (2003c), Soroti priest on strike over closed radio. *The Monitor* (29 juni).
- Ocan, Charles (1990), Rebels flee back to Kitgum. *The New Vision* (2 augustus).
- Ochieng, Henry & Patrick Elobu Angonu (2003), Is rebel Kony's visit to Teso suicide? *Sunday Monitor* (29 juni).
- Ochieng, Henry, Patrick Elobu Angonu & Richard M. Kavuma (2003), 120 Lwala girls return, 140 still missing. *The Monitor* (26 juni).
- Ochieng, Henry, Patrick Elobu Angonu, Richard M. Kavuma & Sylvester Onyang (2003), Rebels attack Soroti town. *The Monitor* (25 juni).
- Ochieng, Henry, Patrick Elobu Angonu, Richard M. Kavuma & Kakairu A. Kirunda (2003), Police close Soroti radio over rebels. *The Monitor* (23 juni).
- Odeke, Julius (2012), Museveni to compensate widow whose husband killed the LRA's Brig Tabuley. *The Independent* (31 december).
- Ojore, Godfrey (2008), Isio ikacuni Adiamu, Eweru. *Etop* (3 april).
- O'kadameri, Billie (1991), Kitgum forms peoples' battalions. *The New Vision* (17 mei).
- O'kadameri, Billie (1992), Kitgum, return to normal life. *The New Vision* (30 april).
- Olara, Samuel (2013), LRA war, Museveni should separate fact from fiction. *The Observer* (4 april).
- Oloch, James (2003), Lango MPs vow to fight Kony. *The New Vision* (8 december).
- Olupot, George (2011), Hero, Robert Epoku, toto, aberu ka idwe ke kore kec lo ejai Olegei, Dakabela, Arapai. *Etop* (10 september).
- Omoding, Patrick en Robert Adiamu (2003), *Arrow Group Intelligence Sitrep & Intrep Book*. Soroti: Arrow Group Brigade.
- Omoding, Ikebesi (1988), Ejalu leads the Teso Peace team. *The New Vision* (21 juni).
- Omuniyokol, Fred (1991), Usuk CM's pick-up caught with arms. *The New Vision* (13 september).
- Olsen, Kasper Thams (2007), *Violence against civilians in civil wars, understanding atrocities by the Lord's resistance army in Northern Uganda*. Gent: Conflict Research Group Working Paper No. 8.
- Olupot, George (2008), Edaran apiyai lo abu ajore koloma otau. *Etop* (9 oktober).
- Olupot, Milton & John Odyek (2003), Mukula joins anti-Kony group. *The New Vision* (26 juli).

- Ondoga, Albert Ayiga (2003), Amuka militia trains 8.000. *The New Vision* (24 december).
- Ondoga, Amaza ori (1998), *Museveni's long march, from guerrilla to statesman*. Kampala: Fountain Publishers.
- Ongeng, Denis (2011), Amuka militia says government ignored their LRA role. *Daily Monitor* (2 november).
- Onyango-Obbo, Charles (2003), Mukula; quack warlord or a bidder for the Movt queue? *The Monitor* (6 augustus).
- Osekeny, Chris (1994), Kumi rebel dead. *The New Vision* (11 mei).
- Otim, Richard (2003), UPDF takes over Arrow command. *The New Vision* (14 oktober).
- Otim, Richard & Job Opolot (2003a), Kony rebels hit Katakwi. *The New Vision* (17 juni).
- Otim, Richard & Job Opolot (2003b), Arrow Boys kill LRA commander. *The New Vision* (10 oktober).
- Otim, Richard & Simon Peter Emwamu (2012), Starting life after the war. *Daily Monitor* (22 juni).
- Pauw, Jacques (2006), *Dances with devils, a journalist's search for truth*. Kaapstad: Zebra Press.
- Perrot, Sandrine (2010), Who's the bull in the kraal? Guerre et mémoires et guerres de mémoire dans l'est de l'Ouganda. *Cahiers d'Études africaines* 197: 153-179.
- Pike, William (1987), Lakwena loses 200 in Soroti. *The New Vision* (7 augustus).
- Poverty Alleviation Department – State House (2011), *Uganda, 25 years of nation building and progress, Jan 1986 – Jan 2011*. Kampala: Poverty Alleviation Department – State House.
- Reformatorsch Dagblad (1988), Medewerker AzG terug in Nederland. *Reformatorsch Dagblad* (19 september).
- Refugee Law Project (2004), *Behind the violence, causes, consequences and the search for solutions to the war in Northern Uganda*. Kampala: Refugee Law Project Working Paper No. 11.
- RUSAGARA, FRANK K. (2009) *Resilience of a nation, A history of the military in Rwanda*. Kigali: Fountain Publishers Rwanda.
- Schomerus, Mareike (2007). *The Lord's resistance in Army in Sudan, a history and overview*. Genève: Human Security Baseline Assessment Working Paper No. 8.
- Soto, Carlos Rodríguez (2009). *Tall grass, stories of suffering and peace in Northern Uganda*. Kampala: Fountain Publishers.
- Temmerman, Els de (2007), *En toen moest ik mijn broer doodbijten*. Antwerpen: Hou-tekiet.
- Thopaco, James (1990), Kony moves to Soroti. *The New Vision* (21 augustus).

- Uganda Bureau of Statistics (2002), *Uganda population and housing census, main report*. Kampala: Uganda Bureau of Statistics.
- Uganda People's Congress (2003), Institutional breakdown and anarchy in Uganda. http://www.upcparty.net/press/institutional_breakdown.htm (27 augustus).
- Vinci, Anthony (2005), The strategic use of fear by the Lord's resistance army. *Small Wars and Insurgencies* 16 (3): 360-381.
- Vision Reporter (1988a), Latek to join Holy Spirit. *The New Vision* (23 augustus).
- Vision Reporter (1988b), Teso rebels enter talks. *The New Vision* (14 april).
- Vision Reporter (1988c), Rebel boss denounces Otai. *The New Vision* (3 mei).
- Vision Reporter (1989), Lakwena's father gives up. *The New Vision* (29 juli).
- Vision Reporter (1992), Eregu enters Kenya. *The New Vision* (1 mei).
- Vision Reporter (2003). Well done on LRA, Teso. *The New Vision* (22 augustus).
- Vision Reporter (2005), LRA's Kolo surrenders. *The New Vision* (16 februari).
- Vries, Lotje Anne de (2012), *Facing frontiers, Everyday practice of state-building in South Sudan*. Wageningen: Wageningen University.
- Wekhungya, Cornerius (1987), Lakwena casualties mount. *The New Vision* (16 oktober).
- Willems, Rens C (2013), *The dynamics of security provision in the aftermath of war, How international efforts to contribute to security in post-settlements countries relate to national and local perceptions and practices of security*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Womakuyu, Frederick (2011), Teso struggling to pull itself out. *Saturday Vision* (10 september).
- Womakuyu, Frederick & Moses Nampala (2011), Iyolwa, victim of revenge attacks. *The New Vision* (1 oktober).
- Zero, Bugoslaw (2003), Providing medical services for the people residing at Kapelebyong, Oditel, and Obalanga camps for Internally Displaced People (25 oktober).

Orale bronnen

- Interview met Archangel Byaruhanga Rukooko in Kampala (kenner op het gebied van Oegandese milities), 21 maart 2008.
- Vertrouwelijk interview met een voormalige officier van het Oegandese regeringsleger in Kampala, 21 maart 2008.
- Interview met majoor Paddy Ankunda (nationale woordvoerder van de UPDF) in Kampala, 25 maart 2008.
- Interview met Charles Bongomin (LRA-kenner) in Kampala, 26 maart 2008.
- Interview met Severino Lukoya in Gulu, 6 april 2008.
- Interview met Frank Nyakairu in Kampala, 1 mei 2008.
- Interview met Mike Mukula in Kampala, 2 mei 2008.
- Interview met Evelyn Ayaa (moeder van Alice 'Lakwena' Auma) in Bungatira, 6 mei 2008.
- Interview met Francis Onyango in Burcoro, 11 mei 2008.
- Interviews met drie overlevenden van de slachting in Barlonyo, 15 mei 2008.
- Interview met Tonny Atara (*Amuka*-veteraan) in Lira, 16 mei 2008.
- Interview met Irene Oyik en twee andere overlevenden van de slachting in Atiak, 21 mei 2008.
- Interview met majoor Fabius Okumu (directeur van het *Institute of Peace and Strategic Studies* te Gulu) in Gulu, 23 mei 2008.
- Interview met Felix Okot Ogong in Kampala, 29 mei 2008.
- Interview met Frank Nyakairu (journalist) in Kampala, 29 mei 2008.
- Interview met Musa Ecweru in Kampala, 30 mei 2008.
- Interview met Robert Adiamo in Soroti, 23 juni 2008.
- Interview met Robert Adiamo in Soroti, 30 juni 2008.
- Interview met Michael Bwalatum in Soroti, 1 juli 2008.
- Interview met Robert Adiamo in Soroti, 1 juli 2008.
- Interview met Habibu Aditu in Wera, 26 september 2009.
- Interview met Nathan Okurut in Gweri, 9 oktober 2009.
- Interview met Robert Adiamo in Soroti, 9 oktober 2009.
- Interview met Robert Epoku in Odudui, 10 oktober 2009.
- Onderhoud met Charles Angina in Bombo, 13 november 2009.
- Interview met Robert 'Kadogo' Okalany (ASTU- en Arrow-veteraan) in Kampala, 15 december 2009.
- Interview met Geresome Ilukor in Kumi, 27 december 2009.
- Groepsgesprek in Kumi, 27 december 2009.
- Interview met John Omoding (journalist en fotograaf) in Soroti, 28 december 2009.
- Interview met Robert Adiamo in Soroti, 28 december 2009.
- Interview met Justine Engwau in Soroti, 30 december 2009.
- Vertrouwelijk interview met Dennis in Lira, 6 maart 2010.
- Interview met Robert Adiamo in Soroti, 7 maart 2010.

Interview met Betty Bigombe in Kampala, 22 maart 2010.
Interview met Justin Epelu-Opio in Kampala, 31 maart 2010.
Interview met Betty Bigombe in Kampala, 22 juni 2010.
Interview met Hannington Etyang in Tuba, 19 augustus 2010.
Interview met Robert Adiamu in Soroti, 19 augustus 2010.
Interview met Justine Engwau in Soroti, 20 augustus 2010.
Interview met Robert Adiamu in Soroti, 20 augustus 2010.
Interview met Moses Rubangangayo in Lira, 21 augustus 2010.
Vertrouwelijk interview met Robert in Gulu, 9 oktober 2010.
Interview met Betty Bigombe in Kampala, 21 oktober 2010.
Telefonisch gesprek met Sam Kolo, 21 oktober 2010.
Interview met Leo Dijkman in Kampala, 13 december 2010.
Vertrouwelijk gesprek tussen Leo Dijkman en een anonieme bron in Soroti, 23 december 2010.
Interview met John Eresu in Kampala, 6 januari 2011.
Interview met John Baptist Odama in Kampala, 12 januari 2011.
Interview met John Robert Engoru in Odiama, 15 januari 2011.
Interview met Moses 'Moxon' Ekuri in Soroti, 15 januari 2011.
Interview met Robert Adiamu in Soroti, 16 januari 2011.
Interview met Athanasius Mubiru in Kampala, 3 februari 2011.
Interview met Sandrine Perrot in Kampala, 20 februari 2011.
Interview met Johannes van de Ven in Kampala, 25 februari 2011.
Interview met Betty Bigombe in Kampala, 3 maart 2011.
Interview met Isaiah Imumet in Katakwi, 10 juni 2011.
Interview met Tom Okello in Obalanga, 11 juni 2011.
Informeel gesprek met Matayo Kyaligonza in Kampala, 15 augustus 2011.
Informeel gesprek met Leo Dijkman in Arnhem, 7 januari 2013.
Interview met Barend Leeuwenberg in Den Haag, 12 januari 2013.

Noten

Voorwoord

- ¹ Behrend (1999) reconstrueert op intrigerende wijze de ontstaansgeschiedenis van de burgeroorlog in Noord-Oeganda, Schomerus (2007) analyseert de aanwezigheid van het LRA in Zuid-Soedan en Allen en Vlassenroot (2010) bieden een alomvattend overzichtswerk van het LRA.
- ² In januari 2006 kwamen acht elitesoldaten uit Guatemala om in een hinderlaag van het LRA (Green, 2008: 23).
- ³ In de literatuur over het LRA-conflict wordt nauwelijks aandacht geschonken aan de strijd in Teso. Enkele bronnen vormen hierop een uitzondering. Perrot (2010) zet uiteen hoe de nalatenschap van *Arrow* door verschillende partijen wordt toegeëigend. Daarnaast zijn er enkele rapportages, zoals Makerere University, RLP & HURIPEC (2008) en JRP (2012).
- ⁴ Jones (2012: 4).
- ⁵ Het betrof wijlen kolonel Walter Ochora. Na eerst in het UNLA en het UPDA te hebben gediend, schaarde hij zich achter Museveni's regime en groeide hij uit tot een NRM-kopstuk in Acholiland.
- ⁶ In februari 2011 raakte ik goed doordrongen van het belang van een door de autoriteiten goedgekeurde introductiebrief. Een Nederlandse studente ging zonder vooraankondiging in Gulu en omgeving onderzoek doen naar minderjarige militieleden. De studente werd verdacht van subversieve activiteiten en moest zich verantwoorden aan de plaatselijke politie.

Hoofdstuk 1

- ¹ De term 'Bantoes' is afgeleid van *bantu* en betekent letterlijk 'mensen'. Bantoe-sprekende bevolkingsgroepen in Oeganda zijn herkenbaar aan het meervoudsvoorvoegsel *ba*; de vertaling van het enkelvoudige 'mens' luidt *muntu*. Met andere woorden, in Bantoetalen vormt *mu* de enkelvoudsvorm. Een lid van de Baganda wordt bijvoorbeeld aangeduid als Muganda.
- ² Mutibwa (2008: 9-11), Jones (2009: 34-38).
- ³ Refugee Law Project (2004: 10-12), Buckley-Zistel (2008: 57-62). *Anyanya* verwijst in de Zuid-Soedanese context naar twee rebellenbewegingen die streden tegen het Arabische regime in Khartoum. *Anyanya* betekent 'slangengif' in Madi, een taal die wordt gesproken in het grensgebied tussen Oeganda en Zuid-Soedan (De Vries, 2012: 58).
- ⁴ Museveni (1997: 35-37), Ondoga (1998: 152), Kyaligonza (2006: 24), Jones (2009: 115).
- ⁵ Mutibwa (2008: 98-99).
- ⁶ Tot op heden is er geen sprake van verzoening tussen Buganda en het UPC. Op 16 maart 2010 brandden Buganda's koninklijke graftombes in Kasubi af, die ook het stoffelijk overschot van Muteesa II herbergden. De volgende dag wilde Olara Otunnu, de voorzitter van het UPC, de afgebrande graftombes bezoeken, maar Baganda-jongeren bekogelden hem met stenen en Otunnu was genoodzaakt de locatie te verlaten.
- ⁷ Museveni (1997: 39).
- ⁸ Amin behoorde tot de Kakwa, een bevolkingsgroep die verspreid is over Oeganda, Zuid-Soedan en Congo.
- ⁹ Museveni (1997: 59-72), Clapham (1998: 93), Mutibwa (2008: 155-159).
- ¹⁰ Haward (2009: xvii).
- ¹¹ Ondoga (1998: 30-31), Kyaligonza (2006: 24), Allen & Vlassenroot (2010: 30-31).

- 12 De verkiezingsstrijd ging hoofdzakelijk tussen het UPC en de *Democratic Party* (DP), een partij die van oudsher veel steun genoot onder katholieke Baganda. Het UPC zou 74 zetels hebben gewonnen, terwijl de DP bleef steken op 51 (Haward, 2009: xix).
- 13 Museveni (1997: 128-131), Clapham (1998: 95), Kyaligonza (2006: 9), Kainerugaba (2010: 61-76).
- 14 Ondoga (1998: 57-58), Mutibwa (2008: 228-231).
- 15 Museveni beloofde de Baganda voor hun gegeven steun in Luweero en op 31 juli 1993 werd Ronald Muwenda Mutebi II, Muteesa's zoon, gekroond als de 37^e *Kabaka* van Buganda. In het recente verleden is de verstandshouding tussen Museveni en het koninkrijk Buganda overigens zienderogen verslechterd. Naar aanleiding van een conflict tussen de centrale overheid en *Kabaka* Mutebi braken er in september 2009 rellen uit in Buganda, waarbij minstens 30 mensen omkwamen. De complexe relatie tussen Museveni en Buganda valt echter buiten het bestek van dit boek.
- 16 Haward (2009: xx).
- 17 Museveni (1997: 175), Ondoga (1998: 5).
- 18 Amnesty International (1992) biedt een indringend overzicht van de mensenrechtenschendingen die het Oegandese regeringsleger eind jaren '80 en begin jaren '90 pleegde.
- 19 Allen & Vlassenroot (2010: 32-36).
- 20 Ondoga (1998: 118-123), Behrend (1999: 25).
- 21 Behrend (1999: 67-68).
- 22 Behrend (1999: x-xi).
- 23 Behrend (1999: 56-62), Soto (2009: 27).
- 24 Wekhunya (1987), Womakuyu & Nampala (2011).
- 25 Nakendo (1987).
- 26 Volgens Lukoya, Auma's vader, waren Kony en Auma neef en nicht. Evelyne Ayaa, de moeder van Auma, vertelde mij echter dat er geen sprake was van een familieband tussen haar dochter en Kony.
- 27 Lamwaka (1988a), Vision Reporter (1989a), Behrend (1999: 174-178), Soto (2009: 29).
- 28 Ondoga (1998: 129-130), Behrend (1999: 84).
- 29 Lamwaka (1988b), Ondoga (1998: 131).
- 30 Kony's rebellenleger heette tot 1992 het *Uganda People's Democratic Christian Army*. Ik zal deze guerrillagroep uitsluitend aanduiden als het LRA om het verhaal overzichtelijk te houden.
- 31 Vision Reporter (1988a), Behrend (1999: 182), Vinci (2005: 365-366).
- 32 Voor meer informatie over Kony's gebruik van terreur, lees Vinci (2005) en Olsen (2007).
- 33 Schomerus (2007: 22), Soto (2009: 34-35).
- 34 Allen & Vlassenroot (2010: 133-135).
- 35 Schomerus (2007: 15-16).
- 36 Amnesty International (1992: 17-18).
- 37 O'kadameri (1991).
- 38 Etengu (1991), Olara (2013).
- 39 O'Kadameri (1992).
- 40 Lakidi & Kameo (2000).
- 41 Deze paramilitaire eenheden stonden ook bekend als *Home Guards*, maar ik zal alleen gebruik maken van de term 'LDU'.
- 42 Om veiligheidsredenen kan ik niet de naam van het bataljon en de namen van de precieze locaties en militieleden noemen.
- 43 Hollander (2012: 89).
- 44 De passages over de LDU's zijn grotendeels gebaseerd op mijn masterscriptie, Castelein (2008).
- 45 ARLPI (2001: 4-21), Allen & Vlassenroot (2010: 14-15).
- 46 Allen & Vlassenroot (2010: 52).

- ⁴⁷ Atuhaire (2008).
⁴⁸ Government of Uganda (2006: 44).
⁴⁹ Marinovich & Silva (2000: 110-111), Pauw (2006-181).
⁵⁰ Khartoum verleende ook steun het *West Nile Bank Front*. Deze Oegandese rebellengroep was actief in West Nijl en werd geleid door Juma Oris, Amins minister van Informatie en Buitenlandse Zaken.
⁵¹ Allen & Vlassenroot (2010: 269).

Hoofdstuk 2

- ¹ Voor meer demografische informatie, raadpleeg Uganda Bureau of Statistics (2002).
² Jones (2009: 33-34), Nzita & Niwampa (1998: 124).
³ Bainomugisha, Okello & Ngoya (2007: 5), Buckley-Zistel (2008: 55-56), Epelu-Opio (2009: 16).
⁴ Nzita en Niwampa (1998: 130).
⁵ Buckley-Zistel (2008) analyseert de samenhang tussen herinneringen aan het geweld en de relatie tussen de Oegandese regering en de bevolking van Teso. Jones (2009) zet uiteen hoe de burgeroorlog in Teso een bepaalde maatschappelijke ontwikkeling op gang bracht. Epelu-Opio (2009) vormt een gekleurd doch interessant egodocument van een vertegenwoordiger van de Oegandese overheid die de rebellie van het UPA van dichtbij meemaakte.
⁶ Kyaligonza behoort tot de Banyoro, een Bantoetalige gemeenschap in West-Oeganda. In de jaren '70 vocht Kyaligonza met de SUM tegen Amin en tijdens de bushoorlog klom hij op tot brigadecommandant in Museveni's NRA. Voor meer informatie over Kyaligonza's levensloop en krijgsverrichtingen, zie Kyaligonza (2006).
⁷ Jones (2009: 47-48), Epelu-Opio (2009: 38-46).
⁸ Jones (2009: 51-52).
⁹ Bareebe (2011).
¹⁰ Ondoga (1998: 119), Buckley-Zistel (2008: 67), Epelu-Opio (2009: 40).
¹¹ Epelu-Opio (2009: 54-55), Justice and Reconciliation Project (2011: 7-11).
¹² Bunyenyezi was van Rwandese origine en raakte betrokken bij de burgeroorlog in Rwanda (1990-1994), hetgeen hem het leven kostte. Tijdens de bushoorlog in Luweero kon Museveni rekenen op de steun van de Rwandese gemeenschap in Oeganda, omdat zij werd onderdrukt door Obote's regime. In 1986 telde het NRA 14.000 soldaten, waarvan maar liefst 3.000 een Rwandese achtergrond hadden (Rusagara, 2009: 172-173).
¹³ Epelu-Opio (2009: 72).
¹⁴ Jones (2009: 50-52).
¹⁵ Overigens is niet iedereen in Teso bekend met de afkorting 'UPA'. In het Ateso werden opstanden van het UPA simpelweg aangeduid als *lu okitwi*, oftewel 'zij die in de bush verblijven'.
¹⁶ Reformatorisch Dagblad (1988).
¹⁷ Omoding (1988), Epelu-Opio (2009: 72).
¹⁸ Vision Reporter (1988b), Vision Reporter (1988c), Poverty Alleviation Department – State House (2011: 13).
¹⁹ Deze gegevens haalde ik uit het ongepubliceerde en ongedateerde manuscript van Okurut.
²⁰ Omunyokol (1991). Ojore (2008), Epelu-Opio (2009: 77).
²¹ Jones (2009: 52-54).
²² Ik erken dat het collectieve geheugen van Teso een opmerkelijke tegenstrijdigheid bevat. Aan de ene kant worden de leden van *Arrow* geprezen als 'bevrijders', maar tegelijkertijd hadden sommige militieleden met een UPA-achtergrond zich eerder schuldig gemaakt aan oorlogsmisdaden. Misschien werd de terreur van het UPA niet openlijk herinnerd tijdens het mobilisatieproces van *Arrow*, zodat

de bevolking van Teso een gezamenlijk front kon vormen tegen het LRA. Voor meer informatie over de vorming van groepsidentiteit en collectieve herinneringen in Teso, lees Buckley-Zistel (2008).

²³ Epelu-Opio (2009: 97-101).

²⁴ Obore (2003a), Epelu-Opio (2009: 105), Jones (2009: 143).

²⁵ E-mail correspondentie met Nico van der Pluijm, 27 december 2012.

²⁶ Epelu-Opio (2009: 78). E-mail correspondentie met Nico van der Pluijm, 27 december 2012.

²⁷ Ocan (1990).

²⁸ Thopaco (1990).

²⁹ Nakendo (1992), Vision Reporter (2005).

³⁰ Mutumba (2001), Akena & Okumu (2012).

³¹ Ochieng, Angonu & Kavuma (2003).

³² Vision Reporter (1992), Etengu (1992), Atol (2009), Epelu-Opio (2009: 82-83).

³³ Osekeny (1994), Haward (2009: 95-102).

³⁴ Womakuyu (2011).

Hoofdstuk 3

¹ Allio & Etengu (2003), Kato (2004), International Crisis Group (2004: 8), Soto (2009: 46-47). 'Tabuley' was een bijnaam en refereerde niet aan een etnische groepering in Oeganda. Het betrof vermoedelijk een verwijzing naar de Congolese muzikant Tabu Ley Rochereau.

² Justice and Renconciliation Project (2012: 7).

³ Ochieng & Angonu (2003).

⁴ Otim & Opolot (2003a), Justice and Reconciliation Project (2012: 8).

⁵ Justice and Reconciliation Project (2012: 28).

⁶ Perrot (2010: 155), Justice and Reconciliation Project (2012: 9-10).

⁷ Ochieng, Onyang, Angonu & Kavuma (2003), Ebong (2003).

⁸ Dit getal trof ik aan in een ongedateerde notitie in het kantoor van SOCADIDO.

⁹ Obore (2003b), Justice and Reconciliation Project (2012: 11).

¹⁰ Zero (2003).

¹¹ Aporu (2003).

¹² Human Rights Watch (2004: 50-51).

¹³ Mutibwa (2008: 234).

¹⁴ Lule (2003).

¹⁵ Etengu & Thawite (2003).

¹⁶ Oberschall (2004: 27-28).

¹⁷ Ondoga (1998: 234-241).

¹⁸ Onyango-Obbo (2003), Allio (2003a).

¹⁹ Olupot & Odyek (2003).

²⁰ The Monitor (2003).

²¹ Buckley-Zistel (2008: 87), Jones (2009: 130-131).

²² Emmy & Opolot (2003).

²³ Kaheru (2002).

²⁴ Angonu (2003a).

²⁵ Makerere University, RLP & HURIPPEC (2008: 4).

²⁶ Atol (2010), Otim & Emwamu (2012).

- ²⁷ Gelukkig klinken er in Teso ook tegengeluiden. In juni 2013 kwamen honderden overlevenden van de slachting bij Obalanga bijeen om de inval van het LRA te gedenken. Zij werden geleid door een katholieke geestelijke die opriep tot verzoening tussen Acholiland en Teso en stelde dat het LRA en de Acholi niet inwisselbare begrippen waren (Emwamu, 2013).
- ²⁸ Uganda People's Congress (2003), Atuhair (2003), Akaki (2003).
- ²⁹ Allio (2003b).
- ³⁰ Embassy of the Republic of Uganda (1995: 33).
- ³¹ Matsiko (2004).
- ³² Vision Reporter (2003), Angonu (2003b).
- ³³ Ochieng, Angonu, Kirunda & Kavuma (2003), Obore (2003c).
- ³⁴ Perrot (2010: 167).

Hoofdstuk 4

- ¹ Olupot (2008).
- ² Omoding & Adiama (2003: DTC: 20090003).
- ³ Ieder district in Oeganda heeft een veiligheidscomité dat belast is met veiligheidszaken en het vergaren van inlichtingen. Binnen een dergelijk comité bekleedt de *District Internal Security Officer* de functie van secretaris.
- ⁴ Omoding & Adiama (2003: DTG: 01093503), Angonu (2003c), Allio (2003c).
- ⁵ Omoding & Adiama (2003: DTG: 2110003), Etengu (2003a).
- ⁶ Omoding & Adiama (2003: DTG: 25090003), Etengu (2003b).
- ⁷ Omoding & Adiama (2003: DTG: 29095503).
- ⁸ Angonu (2003d), Otim & Opolot (2003b), Olupot (2011).
- ⁹ Otim (2003).
- ¹⁰ Odeke (2012).
- ¹¹ Omoding & Adiama (2003: DIG0483010003).
- ¹² Ekweu (2004), Aporu (2004).
- ¹³ Pike (1987). De HSM leed zonder twijfel aanzienlijke verliezen te Soroti. Van der Pluijm en Leeuwenberg bevestigden dit gegeven onafhankelijk van elkaar. Zij verleenden allebei noodhulp in Soroti ten tijde van de aanval. Van der Pluijm stelde 'dat de hele groep [HSM-rebellen] omkwam' en Leeuwenberg zag na de afgeslagen aanval 'een hele berg lijken' aan de rand van het stadje.
- ¹⁴ Kulubya, Odeke & Omoding (2005).
- ¹⁵ Moro, Omoding & Opolot (2005), De Temmerman (2007: 205-206).
- ¹⁶ Adiama (2003-2008).
- ¹⁷ Fumerton & Quin (2010: 6-7).
- ¹⁸ Kalyvas (2006: 89-90).
- ¹⁹ Het betrof de in 1996 opgerichte *Equatoria Defence Force*. Deze groep werkte aanvankelijk samen met het regime in Khartoum, maar begin 2004 schaarde het gros van de strijdmacht zich achter het SPLA (Schomerus, 2007: 21).
- ²⁰ Soto (2009: 226-229).

Hoofdstuk 5

- ¹ De Oegandese regering rechtvaardigde de grootschalige inzet van leger, politie en paramilitaire eenheden door te verwijzen naar de vermeende terreurdreiging van *Al Shabaab*, een groep van Somalische moslimmilitanten. *Al Shabaab* (Arabisch voor 'De Jeugd') pleegde op 11 juli 2010 bom-aanslagen in Kampala, waarbij meer dan 70 mensen omkwamen.
- ² Muluta & Lwasi (2004).
- ³ Nahabwe, Okoboi & Arocha (2006).
- ⁴ Justice and Reconciliation Project (2012: 17-19).
- ⁵ Buckley-Zistel (2008: 95-98).
- ⁶ Electoral Commission (2011) biedt meer informatie over de resultaten van de presidentsverkiezingen in februari 2011.
- ⁷ Etengu (2003c), Ondoga (2003).
- ⁸ Ongeng (2011).
- ⁹ In het Engels wordt Lango's militie daarom ook aangeduid als *Rhino*.
- ¹⁰ Oloch (2003).
- ¹¹ In april 2008 circuleerden er berichten in de media dat Odhiambo zou zijn omgekomen tijdens een machtsconflict binnen het LRA, maar later bleek de 'Slager van Barlonyo' toch in leven te zijn (Nyakairu & Matsiko, 2008).
- ¹² Nyakairu (2004).
- ¹³ Le Sage (2011: 5-7).
- ¹⁴ In de Oegandese en Zuid-Soedanese volksmond fungeert de term *Arrow Boys* als synoniem voor 'militie(leden)'. In 2011 keek ik naar de Luganda-talige versie van *The Patriot*, een film van Mel Gibson over de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783). De militiesoldaten die aan Amerikaanse zijde streden, werden door de vertaler simpelweg aangeduid als *Arrow Boys*. E-mail correspondentie met Lotje de Vries (heeft onderzoek verricht naar de praktijk van staatsvorming in Zuid-Soedan), 27 juni 2013.
- ¹⁵ In het LRA werden SPLA-strijders veelal aangeduid als 'Dinka'.
- ¹⁶ Willems (2013: 216-223).
- ¹⁷ Het succes van *Arrow* is geen geïsoleerd fenomeen dat zich voordeed in een afgelegen provincie van Oeganda. In Ayacucho, een departement in Peru, slaagde de boerenbevolking er bijvoorbeeld in om een vuist te vormen tegen de terreur van *Sendero Luminoso* (Spaans voor 'Lichtend Pad'), een guerrillagroep van maoïstische snit. Voor meer informatie over het contrarevolutionaire boerenverzet in de Peruaanse burgeroorlog (1980-2000), zie Fumerton (2002).